

I O N

DE ACELAȘ AUTOR:

- GOLANII, nuvele și schițe, editura „Cartea Românească“.
- MĂRTURISIRE, nuvele și schițe.
- CALVARUL, povestire, editura „Cartea Românească“.
- CADRILUL, comedie în trei acte.
- NOROCUL, nuvele și schițe.
- PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR, roman, editura „Cartea Românească“.
- NUVELE ALESE, colecțiunea „Scriitorii Români Contemporani“.
- PLICUL, comedie în trei acte, editura „Cartea Românească“.
- ADAM ȘI EVA, roman, editura „Cartea Românească“.
- APOSTOLII, comedie în trei acte, editura „Cartea Românească“.
- CIULEANDRA, roman, editura „Cartea Românească“.
- CRĂIȘORUL, roman, editura „Cartea Românească“.
- METROPOLE, Berlin-Roma-Paris, Editura „Cartea Românească“.
- IȚIC ȘTRUL DEZERTOR, trei nuvele, editura „Cartea Românească“.
- RĂSCOALA, roman.
- JAR, roman.
- GORILA, roman.

LIVIU REBREANU

I O N

R O M A N

VOLUMUL II

GLASUL IUBIRII

EDITURA „CARTEA ROMĂNEASCĂ“, BUCUREȘTI

BUCUREȘTI
ota ... 210
ventar ... 774 926

B.C.U. "Carol I" Bucuresti

C774926

53/1668

TOATE DREPTURILE REZERVATE

Re 170/M

Geno Herdelea
1940

CAPITOLUL VII

V A S I L E

1.

— Când măriți o fată e parcă ți-ar arde casa! oftă Herdelea încheind socotelile nunții. Acu numai să fie cuminte și fericită!...

Casa părea pustie fără Laura. Toți vorbeau mereu de ea, ghiceau pe unde o fi ajuns și ce-o fi făcând, iar dăscălița și Ghighi lăcrimau când dădeau peste vre-un lucrșor rămas dela dânsa.

Viața însă își reluu chiar de-a doua zi mersul ei obișnuit, nepăsătoare nici de dureri și nici de bucurii. O scrisoare recomandată dela avocatul Lendvay vesti data licitației de care avea groază d-na Herdelea oricât ii explica Titu că e o simplă formalitate. Invățătorul, îngrijorat în taină ca și nevastă-sa și doritor de compătimitire și încurajări care să-i risipească temerile, căută și găsi un prilej să povestească și lui Belciug toată încurcătura. Deși stăruia între dâșii răceala, amândoi se pre-

faceau că nu știu nimic, iar Herdelea trăgea nădejdea acum să-l înduioșeze și să netezească drumul spre o împăcare adevărată, din ce în ce mai înfricoșat să nu-i facă vre-o poznă cu locul casei. Belciug se miră, îl compătimi cu o pâlpare stranie în ochi și pe urmă îi spuse că va veni și dânsul la licitație să-i dea o mână de ajutor, dacă va fi nevoie. Invățătorul era mulțumit că l-a îmblânzit și astfel îl va îndupleca mai lesne decum să facă actul de donațiune a locului, cum îi făgăduise când s'a apucat să-și clădească încrezător casa. Totuș nu îndrăzni să se spovedească nevestei sale care rămânea neclintită în antipatia ei față de „pămătuful“ viclean. Dealtfel îndată a intervenit tărăboiul cu nunta lui Ion, aruncând iar vâlul uitării vremelnice peste necazurile zilei...

În Vinerea fixată, avocatul sosi de dimineață dar se opri numai o clipă, să comunice învățătorului că, având o afacere urgentă în Armadia, să-l aștepte înspre amiazi, la întoarcere, pentru descurcarea formalităților.

Acuma Herdelea se văzu nevoit să spună și familiei, cu multe înconjururi și menajamente, că Belciug, pentru orice eventualitate, are să vie la licitație... Dăscălița înțelese numai decât că nu poate fi la mijloc lucru curat.

— Ai să vezi, bărbate, că pămătuful umblă după vre-o potlogărie! zise ea cătrănindu-se. Ai să vezi! Pe cine nu suferă inima mea, să știi că-i suflet de câine!

Invățătorul se încurcă, îndrugă protestări timide că „doar n'o fi nici el așa de hapsân, că-i popă și ar fi rușine“... Acestea însă întăriră mai mult neîncrederea doamnei Herdelea, încât, deși făcuse planul să se ducă cu Ghighi prin sat să tocmească două femei pentru săpatul grădinii și una la rufe, se răsghândi și rămase acasă.

— Baremi să fiu aici și eu, că tu, cât ești de papă-lapte, ai fi în stare să închizi ochii la toate nerușinările!

Belciug zărise trecând trăsura avocatului, se grăbise, dar ajunsese totuș prea târziu. Nepricepând, intră în casă, zâmbitor. Herdelea îi explică lucrurile foarte zăpăcit, trăgând mereu cu ochiul spre dăscălița care bufnea fără să fi răspuns măcar la binețele dulcele ale preotului. Spre a ocoli o ciocnire primejdioasă, învățătorul se așeză cu Belciug în pridvor la taifas, până se va întoarce ungurul. Era o zi de primăvară minunată, cu miresme de flori de câmp în aer, cu un cer ca o oglindă fermecată. Peste drum, Hristosul de tînchea stătea încremenit pe cruce, cu ochii plecați, ca și când ar fi simțit că durerea lui nu se potrivea cu pofta mare de viață ce respira din toți porii fi-rei redeșteptate.

Preotul se gândea mereu c'ar fi mai bine să plece, și cu toate acestea ședea parcă l-ar fi ținut pe scaun. Vorbeau, dar glasul amândurora suna atât de rece, că nu se puteau privi în ochi. Ca să-l mai încălzească, Belciug aduse vorba de Laura și de familia Pinteia cu care îi plăcea lui Herdelea să se fălească.

— Tu trebuie să fi cunoscut pe bătrânul Pinteia mai demult că doar ai fost învățător în Lechința ordinioară? începu preotul.

— Apoi stai, frate Ioane — zise Herdelea într'adevăr inseninat — că în lumea asta sânt mai multe Lechințe. A mea a fost un sătuleț nenorocit prin fundul văii Diugului, iar a cuscrului e un orașel în toată forma...

În vremea aceasta doamna Herdelea și Ghighi, în salon, revoltate, ocărau și blestemau pe Belciug, așteptând să vie Titu care se repezise cu noaptea în cap până'n Armadia să ridice dela percepție un

avans pe leafa învățătorului, deoarece rămăseseră fără un gologan în casă.

Avocatul însă sosi mai curând, însoțit de un copist bătrân, dela judecătorie, foarte plictisit că va trebui să se întoarcă pe jos în Armadia. Ungurul urcă sprinten în pridvor, începând vorba din uliță:

— Norocul îmi iese în cale pretutindeni... Am isprăvit mai repede decât bănuiam, așa că acuma sper să fiu acasă în Bistrița la vremea prânzului. Nevastă-mea ține grozav la ora mesei și e încântată când mâncăm împreună. Iată un mijloc ieftin de-a ferici o femeie!

Doamna Herdelea cu Ghighi, auzindu-l, eșiră din salon. Lendvay, foarte reverențios, le întâmpină cu complimente la care însă, fiind spuse pe ungurește, dăscălița nu răspunse, ci se mulțumi să strângă din buze, cu o înfățișare jicnită, încât Herdelea se grăbi să observe, ca să nu se supere avocatul:

— Nevastă-mea nu știe ungurește...

— Aa ? Se poate ? Și cu toate astea ziarele dumneavoastră țipă ca din gură de șarpe că sântei asupriți, terorizați, ungurizați... Interesant !... Ei bine, crezi dumneata că în Germania sau în Franța s'ar tolera un învățător al statului a cărui soție să nu cunoască limba oficială ? Nu ți-o spun ca o imputare, căci pentru mine politica nu există. Răspundeam însă unui coleg român care adineaori, în Armadia, se plângea că de pe-acum au început presiunile și samavolniciile față de sărmanii români în vederea alegerii de deputat... Foarte !... Foarte curios!...

Vorbea foarte repede, rotindu-și ochii ca un uliu, spre a nu-și neglija între timp afacerile. Lui Belciug i se păru că avocatul vrea să-l lovească și pe dânsul, și răspunse românește, umflându-și gura:

— Altele sânt împrejurările în Germania și aiurea, domnule avocat!... Noi aici sântem o națiune băștinașă, despuiată de drepturi și împovărată numai de datorii...

— Cine-i domnul? întrebă Lendvay mirat și atins că i s'a răspuns românește. Ce zice? Ce zice? adăogă apoi, deși înțeleșese foarte bine.

Herdelea, înfricoșat să nu se învenineze lucrurile pe spinarea lui, căută și izbuti să schimbe vorba, și conduse pe Lendvay în odaia întâi unde erau două paturi lângă perete, o masă de sufragerie, o canapea de lemn, toate vechi și hodorigite.

— Aici n'avem nimic de seamă, nu-i așa? zise avocatul trecând, fără să se oprească, într'o odăiță îngustă și lunguiață, cu o fereastră spre uliță și un geam spre grădină. Va să zică să începem aici!.. Incepem, stimate domn! strigă către copistul care se așeză ursuz la biroul lui Herdelea și scoase dintr'o geantă roasă niște hârtii.

Din mobila împricinată, aici se afla o masă lăcuită, cu picioarele strungite, acoperită cu o față tricoloră, lucrată de însăși doamna Herdelea pe când era fată, și un pat frumos, perechea celui din salon în care dormiseră fetele.

Până să-și aranjeze copistul hârtiile, avocatul se uită bănuitor la Belciug care zâmbea blajin și speriat puțin de privirile dușmănoase ale dascăliței din odaia dintâi.

— Amator, amator? întrebă deodată Lendvay, ironic.

— Și prieten! murmură preotul.

— Desigur, prieten care cumpără ce poate dela prietenii în nevoie! făcu avocatul, disprețuitor, și apoi, întorcându-se spre copist: Ei, merge?

— Gata... Va să zică avem... — mormăi funcționarul întrebător.

— Masa și patul — sfârși Herdelea puțin răgu-

șit și cu ochii la Lendvay ca și când i-ar aștepta a-probarea.

— Una masă de nuc, douăzeci și trei coroane! citi copistul din hârțoagele lui, cu glas mai răspicat. Dă cineva mai mult?

— Douăzeci și patru! zise avocatul, făcându-i semn să scrie.

Belciug însă se apropie de masă, ridică fața, o pipăi și apoi rosti candid:

— Douăzeci și șase!

Toate privirile îl izbiră ca niște săgeți, iar doamna Herdelea, în cealaltă odae, bolborosi ceva, roșindu-se. Lendvay, după o clipă de șovăire, strigă:

— Treizeci!

— Treizeci și două! zise preotul cu ochii lipiți pe masă.

— Depuneți banii imediat, nu-î așa? bufni acum avocatul întărâtat.

— Da, da, firește — făcu Belciug scoțând portofeliul din reverenda boțită.

— Atunci eu renunț! spuse Lendvay strângând din umeri, cu o privire nedumerită spre Herdelea care, uluit și spăimântat, avea fața strâmbată de un surâs amar.

Preotul stătu până la capăt, ca o amenințare, pipăind și ciocănind toate mobilele, dar fără să se mai amestece. Când se sfârși, avocatul puse pe Herdelea să iscălească polițele și plăți copistului diurna cuvenită.

— Cel puțin de-aci înainte să fii exact cu ratele, domnule Herdelea! zise strângându-i mâna. E păcat de cheltueli, deși partea leului o bag eu în buzunar... Ei, la revedere! Bună ziua, doamnă, și-mi pare rău că nu știu românește! râse apoi către învățătoarea care, înțepând cu o privire furioasă pe Belciug răspunse:

— Mai bine să nu știi românește și să fii om de treabă!

— Ce zice, ce zice? întrebă avocatul pe Herdelea ieșind însă fără să mai aștepte tălmăcirea.

În pridvor preotul se despărți de învățător zicându-i încet:

— Apoi mâine o să vii să-mi iau masa, Zaharie...

— S'o iai?... S'o iai... da, da — bâlbâi Herdelea.

— Văd că doamna-i supărată foc, dar n'am nici eu încotro, că tocmai îmi lipsea o masă ca asta! Ei, servus, Zaharie!

Eșind în uliță ochii lui întâlnește chipul lui Hristos pe cruce, care acuma se svârcolea plângător. Belciug se închină și trecu cu pași măsurăți, cu privirea în jos ca totdeauna și cu o mulțumire adâncă în suflet că însfârșit a putut da o lecție bună și meritată Herdelenilor...

Deabia acuma se revoltă și învățătorul, dar totuși fără a mai spune în casă că Belciug vrea să ridice într'adevăr masa. Dealtfel credea că popa umblă doar să-l sperie, fiindcă nu se poate să meargă așa de departe cu nerușinarea.

A doua zi însă, pe când el era la școală, iar Titu încă în pat, bătu la ușă Belciug. Doamna Herdelea deschise și văzu la spatele preotului un țigan bătrân, bărbos, cu pălăria în mână.

— Pentru masă! murmură Belciug arătând spre țigan.

— Bine... bine... poftim! bolborosi dăscălița perplexă.

Incepu să golească sertarul mesei, aproape fără să-și dea seama ce face. Numai mâinile îi tremurau, încolo parcă îi fulgerase toată judecata... Când însă dădu să puie la loc sertarul, gol, își reveni brusc, și, ca trezită din vis, întrebă pe Belciug:

— Ce vrei să faci d-ta cu masa?

Preotul stătea răzimat de ușior, zâmbind nevinovat.

— Apoi așa m'am înțeles cu Zaharia — zise dânsul domol.

Doamna Herdelea șovăi. Se făcu o tăcere scurtă. Belciug ridică privirea, văzu pe dascălița apropiindu-se cu ochii strălucitori, și îndată își pierdu zâmbetul.

— Cum s'ar zice, vîi să-mi furi lucrșoarele din casă? strigă deodată doamna Herdelea. Să ieși afară de-aici, hoțule, c'altfel îți sucesc gâtul! Afară, ticălosule!... Nu ți-e rușine obrazului să-ți fie! Așa-s popii, porcule? Eși... eși!... Afară!...

Dascălița răcnea ca scoasă din minți, căutând cu ochii ceva ca să spargă capul omului care vrea să-i fure mobila. Belciug, spăimântat, eși afară fără să spună o vorbă. Atunci femeea zări mătura și se repezi cu ea în pridvor unde țiganul stătea nedumerit. Fiindcă preotul nu-i era la îndemână, croi pe țigan, țipând:

— Marș!... Afară de-aici, tâlharilor!...

Țiganul o sbughi pe poartă în vreme ce doamna Herdelea striga într'una, amenințând cu mătura pe preotul ce pășea foarte grăbit:

— Mutule!... Am să te învăț eu omenie dacă n'ai învățat la tatăl tău! Pămătufule! Pămătufule!

Zenobia, peste drum, auzind gălăgia eși în prag și întrebă:

— Da ce-i, doamnă? Ce-i cu domnul părinte?

— Să se bage dracu'n pielea lui de hoț! zise dascălița cu ochii roșii de mânie, dar totuș mai răcorită.

2.

Două săptămâni, după nuntă, mulțumirea stăpâni trufașă în sufletul lui Ion. Se simțea omul

cel mai fericit din lume. În fiecare seară ținea sfat cu Glanetașu, cu Zenobia și cu Ana. Ce să cumperi din banii strânși la nuntă? Un juncan? Ar fi bine, căci, împreună cu vițelul înțărcat adus în zestre de Ana, peste doi-trei ani ar face o pereche de boi... Ion însă ar fi vrut mult să cumpere perechea calului, dacă s'ar ajunge banii... În aceeași vreme i-ar mai fi plăcut să păstreze și ceva gologani la chimir ca să aibă la îndemână de s'ar ivi cumva pământ bun de vânzare, să-și mărească mai mult moșia și gospodăria... Sfaturile acestea îl înălțau și-l încântau mai ales că toți băteau în struna lui și-l linguseau ca pe un stăpân.

Dealtfel și față de săteni căuta să-și arate greutatea pe care i-o dădea simțimântul bogăției. Pe uliță umbla cu pașii mai rari și cu genunchii îndoiți. Vorbea mai apăsător cu oamenii și veșnic numai de pământ și de avere. I se părea că chiar casele și grădinile îl priveau acuma altfel, mai supuse și mai zâmbitoare.

Toată firea se îmbrăcase în haine de sărbătoare parcă inadins pentru a prăznuiră biruința lui. O primăvară mai frumoasă ca totdeauna se statoria pe hotare. Copacii înmuguriți, verdeața ce răsărea zi cu zi mai vie, ca un vestmânt fermecat coborât să acopere goliciunea neagră și gălbue a pământului bătrân, pădurile care se încoronau cu frunzișuri noi, mirosul aspru, îmbătător și înviorător de glie, plutind mereu în văzduh, ca respirația sănătoasă a unui uriaș deșteptat dintr'un somn greu — toate împrăștiau vioiciune în suflete, tinerețe nouă și nouă poftă de viață. Dimineața plugurile scârțâiau trecând pe uliță, urcând coastele năclăite și apoi brăzdau ziua întreagă ogoarele bătute de rugina iernei. Pe-alocuri vitele se căzneau să pască întâile firicele de iarbă și, mâncându-le, le curgeau balele de plăcere...

Ion eșea deseori în hotar să-și desfete sufletul în priveliștea pământurilor lui. I se umflau nările sorbind aburii primăverii și privea brazdele lucitoare cu dragoste pătimașă, mormăind mândru de mulțumire:

— Acum avem și noi pământ, slavă Domnului, numai sănătos să fiu să-l muncesc!

Nu se grăbea însă cu aratul și semănatul de primăvară... Iși făcuse socoteala că nu va putea lucra singur atâtea locuri, ci va trebui să tocmească ajutoare, iar oamenii sânt mai ieftini pela sfârșitul muncilor. Fiindcă mai avea răgaz o săptămână, două, se gândi să isprăvească mai întâiu cu socrul său, să facă hârtiile de intabulare pe numele lui, cum se învoiseră... Ii spuse și Anei că Sâmbătă seara vor merge împreună la Vasile Baciuciu ca să ia înțelegere pentru Duminecă. Femeea aproba mai dinainte tot ce zicea el. Nu pricepea dânsa planurile lui și nici nu căuta să le priceapă. Era mulțumită că poate trăi lângă omul iubit și numai nălucirea îmbrățișării cu Florica, la nuntă, o rodea în fundul inimii, fără însă a îndrăzni să-și mărturisească temerea.

Văzând-o plecată și supusă, Ion se mira cum poate fi așa și-i era parcă mai urâtă ca înainte. Noaptea, în pat, simțea o răceală alături de ea, iar șoptele ei dragostoase îl supărau ca și respirația ei obosită de femei însărcinată. O răbda totuș și nici n'o bruftulua, dându-și seama că numai printr'insa s'a ridicat din sărăcie. În inimă îi răsărea însă deseori Florica, înebunindu-i sângele.

Joi se duseră cu toții la bâlciu în Armadia să cumpere juncanul, iar Vineri horobăi pe-acasă, mai mult ca să piardă vremea.

Vasile Baciuciu îi primi nepăsător, știind bine de ce vine Ion. Il lăsă să vorbească și numai când Ion pomeni de intabulare, sări fript, se înfură, scuipe și apoi strigă:

— Cum, ginere, apoi tu vrei înadins să mă lași pe mine pe drumuri?

— Pe care drumuri, socrule? Nu ne-am tocmit așa? întrebă Ion cu ochii cât pumnul, simțind deodată ca o izbitură drept în frunte.

— Ne-am tocmit, vezi bine, dacă mi-ai pus mâna 'n beregată. Dar tu nu te gândești că nu-i drept? Apoi dacă ți-oi da eu ție și pământurile și casele amândouă, mie ce-mi mai rămâne și din ce să trăesc. Ori ai avea poftă să mă vezi intrând slugă la bătrânețe?

— Ba să stai la noi fără muncă și caznă, să-ți mai odihnești ciolanele, că te-ai trudit destul — bâlbâi ginerele innăbușit. C'asa ne-a și fost vorba...

— Adică să-ți fiu eu slugă ție? Ai? răcni iar Baciul sculându-se cu o privire vicleană și batjocoritoare.

— De ce slugă?

— Măi Ioane, eu știu una și bună, că ce-i în mână nu-i minciună! făcu Vasile Baciul apăsător. Nu zic că nu-ți dau. Iți dau, după moartea mea. Atunci o să faceți voi ce știți. Că nici în groapă nu mi-oi duce averea și nici altora n'oi lăsa-o... Cât trăesc însă nu scriu nimic pe numele vostru! Așa!...

— Nimic, nimic? șopti Ion spăimântat.

— Nimic, băete. Ori tu n'auzi bine?... Dar, ca să nu zici că-mi hrănești tu fata ori că ți-am dat-o goală pușcă, măcar că nu ți-am dat-o eu, ci ai luat-o cu vicleșug, te las să-ți alegi cinci locuri care-ți plac, și să bagi plugul în ele chiar mâine dacă vrei. Luați-le, munciți-le, sânt ale voastre. De scris însă nu le scriu. Lasă să rămână pe numele meu, că nu cer de mâncare. Eu unul n'ăm să vă scot din folosința lor, cum te-ai făcut tu, că ai să mă scoți pe mine... Alege-le! Cinci!... Am trei holde cu grâu de toamnă. Poți

să le alegi semănată gata. Nu mă supăr. Ori altele... Cum îți place ție... Cinci! Să nu zică nimeni că fata lui Vasile Baciș s'a măritat ca o țigancă...

— Dacă ți-i așa vorba, socrule, bine... Să vedem ce-or mai zice și alții! răspunse acum Ion mai liniștit și cu amenințare în glas.

— Să vedem, cum nu... Da să vedem ce-ar zice oamenii de mine, dacă mi-aș lăsa eu bătrânețele pe mâna ta!... Ș'apoi cine mă poate sili să-ți dau, dacă nu vreau, ori să mă scoată din averea mea?... Hehe, Ionică! Credeai c'ai să mă învârtești tu pe mine! Nu te-ai găsit, copile, hehe!

— Bine, socrule, bine!... Noroc bun! zise Ion strângând din umeri prost.

— Noroc, noroc, ginere!... Și rămânem așa: cinci, auzi? strigă Baciș batjocoritor.. Mi-a venit și mie rândul, că tu m'ai frecat destul...

Ion eși, urmat de Ana, care nu rostise nici o vorbă și pe care nici n'o luaseră în seamă potrivit. Bărbatul pășea greu, tăcut, încât femeieea nu îndrăznea să se apropie.

3.

Roza Lang lăsase o dâră de tristețe în sufletul lui Titu. Incerca s'o ascundă sau s'o înăbușe, dar simțea că totuș se întinde mereu, stăruitor, ca apa în pământul nisipos. Nu se dumerea cum a putut o iubire atât de furtunoasă să sfârșească atât de neașteptat și de urât. „Aventura“ aceasta, cum îi zicea dânsul cu mândria tânărului care începe să aibă un trecut, parcă-i rupsese un vâl de pe ochi. Un crâmpeli de realitate crudă pătrunse în inima lui plină de închipuiri trandafirii. Il cuprinsese în-

cetul cu incetul un desgust de viață, ca și când nu i-ar mai putea suporta povara. Lumea i se părea lipsită de farmec. În minte îi încolțea din ce în ce mai des întrebarea:

— Ce sânt eu?... De ce trăesc?

Și drept răspuns i se ivia în față o pânză nemărginită înțesată de semne de întrebare ce nu găseau în sufletul lui decât un gol chinuitor.

Iși dădea seama că trebuie să aibă o țintă hotărâtă în viață și se îngrozea neputând descoperi nici un sprijin în jurul lui. Se uita în urmă și nu vedea nimic, iar înaintea lui se înfățișa același nimic rece și înfiorător.

— Așa să mi se depene oare toată viața?... Atunci ce rost mai am în lume? își zicea desnădăjduit, seara mai ales, în patul din salon, unde se mutase el de când s'a măritat Laura, fiindcă Ghighi se temea să doarmă singură.

Toate zilele hoinărea prin Jidovița și prin Armadia, crezând să-și alunge din suflet neliniștea. Dar întrebările îl însoțeau pretutindeni, tot mai nesăturate. În fața lor i se păreau copilării și versurile lui, și pozele de poet, și iubirea lui ucisă de gelozie, și înflăcărarea lui națională... Peste acestea se ridicau mereu sbuciumările:

— Unde merg? Unde vreau s'ajung și de unde vin?

Ca să poată răspunde se gândi să citească, să învețe și să afle din cărți ce nu găsea singur.

— În mintea mea e un haos... Numai haosul aruncă la suprafață întrebări dureroase...

Câteva săptămâni se cufundă în cărți. Tatăl său avea, din vremurile de demult, o bibliotecă foarte mică, în care se rătăciseră câteva volume de știință, de teologie, de pedagogie. Titu se repezi la ele cu atât mai multă lăcomie cu cât până acuma le ocolise. Mai adună și de prin Armadia, de pe la prieteni, ce se nemeri... Le sorbi grăbit, ca și

când ar fi căutat leacul unei boli necunoscute, dar simți curând că haosul în loc să se limpezească, creștea mai mare. În mijlocul frământărilor singura rază de mângâiere îi era credința că el este cel dintâi om chinuit de asemenea gânduri.

În cele din urmă însă o oboseală stranie îl luă în stăpânire. În inimă nu-i mai rămăsese decât o nemărginită părere de rău:

— De ce nu-i aici Roza, indiferent dacă ar fi s'o împart cu practicantul dela Stoessel?

Apoi parcă și creerii i se opriră în loc, copleșiți de o apă străvezie din care țâșneau răspunsuri ca niște flăcări mici, izbăvitoare:

— Adică ce-mi pasă mie de unde vin și ce-o fi mâine? E nerozie să te perpelești cu întrebări fără sfârșit... Unde te duce viața, acolo trebuie să mergi și ce-ți poruncește ea, trebuie să faci! Numai nebunii umblă să-i stăvilească mersul, s'o abată din calea ei, să se împotrivescă voinței celei mari care e una și milioane de milioane, care e oarbă și totuș urmărește o țintă sigură, necunoscută de infima pricepere omenească... Voința cea mare sânt eu, precum e și vaca lui Ion sau câinele nostru, ori viermele ce se așează singur sub talpa mea ca să-l străvesc, sau chiar bolovanul pe care-l izbești cu piciorul, precum tot ce este și cerul, și ceea ce este dincolo de cer și de stele, și dincolo de acest dincolo, mereu până'n nesfârșitul nesfârșitului... Atunci? Viața singură știe ce vrea sau poate pentru că nu știe nici ea, mi se pare că știe... Unde merge ea e bine, căci merge tot înainte, peste prăpăstii, peste munți, mereu înainte. Cine cade din carul vieții e pierdut... Înainte! Înainte!

Se bucură parc'ar fi găsit piatra filozofală. Zâmbi de întristările lui sbuciumate. Acuma le înțelese o-bârșia.

— Atâta neliniște pentrucă Roza Lang a plecat și mai ales pentrucă, în lipsa mea, s'a consolât cu cine a putut!... Și din pricina asta credeam că mi-am sdruncinat rostul vieții!

În aceeași noapte scrise o poezie care i se păru cea mai frumoasă din tot ce-a făcut până atunci. O dragoste nouă de viață îi împodobeă sufletul. Nu se mai plictisea prin Armadia. Il interesau și-i plăceau toate, parcă s'ar fi sculat după o boală grea.

Schimba priviri amoroase cu „gâștele“ de odinioară. Vorbea iar cu entuziasm de românii oropsiți, de planurile lui mărețe... În deosebi spunea deseori, cu superioritate, ca o sentință fără apel:

— Dacă n'ar fi necunoscutul în lume, viața omului n'ar mai avea nici un farmec!

Dealtfel, în vremea aceasta, în Armadia se întâmplase un eveniment extraordinar: murise Ion Ciocan, deputatul circumscripției. Ciocan fusese mulți ani directorul liceului românesc, cochetase cu un-gurii, le făcuse concesii introducând, mai ales pe ușa din dos, limba ungurească în program, iar în schimb cârmuirea îl răsplătise cu un mandat de deputat. Se alegea totdeauna sub firmă independentă, dar era dintre independenții care sunt cei mai vajnici sprijinitori ai tuturor guvernelor. Independența i-a mai câștigat pe urmă catedra de literatură română la Universitatea din Budapesta și i-a păstrat reprezentanța Armadiei în parlament până a închis ochii.

Fusese om tăcut, ursuz și deci nu tulburase multă apă în Capitală. Răutăcioșii povesteau cu mare lux de amănunte cum, în cincisprezece ani, Ciocan o singură dată a căscat gura, când, rămânând deschise două uși, ar fi strigat nervos: „Ușa, domnilor, că trage îngrozitor aici!“ pentru care improvizafie oratorică toată Camera l'ar fi aplaudat frenetic. Prin testament întreaga avere și-a îm-

părțit-o între liceul din Armadia și Astra din Sibiu, căci soția îi murise de câțiva ani, iar alte rude nu avuseser, afară de doi frați țărani, morți și ei mai de mult.

Pe scaunul lui Ciocan se încingea o luptă crâncenă între doi candidați: Victor Groșoru, avocat foarte căutat din Armadia, susținut de toată românimea, și bancherul Bela Beck, șvab unгурizat din Budapesta, care se auzise că vrea să cheltuiască chiar o sută de mii de coroane și, fiind guvernamental, mai avea la dispoziție, cu o discreție efecace, concursul autorităților mari și mici.

În Armadia fierberea creștea zi cu zi. La Berăria Rahova discuțiile și prognosticurile nu se mai sfârșiau. Groșoru desfășura o activitate strășnică, secondat firește de toți intelectualii, care-și luaseră însărcinarea de agenți electorali. Izbânda ar fi fost asigurată dacă s'ar fi putut rupe voturile ovreilor din Jidovița, presupunând că preoții și învățătorii își vor face cu toții datoria.

Titu, vindecat, se avântă cu trup și suflet în vălmașagul luptei. De dimineață până seara era în Armadia, agitându-se, discutând mereu îmbujorat de entuziasm. Care nu-i fu însă mândria și mirarea când, într'o zi, la berărie, Victor Groșoru veni glonț la dânsul, cu mâna întinsă:

— Poete, dragule, vreau să-ți cer un serviciu!... Pentru dumneata e nimic, pentru cauza noastră e colosal!

Fiindcă berăria era plină de lume ce-l privea ca pe un erou, Titu se simți în culmea fericirii și strigă înflăcărat:

— Domnule deputat, cere-mi orice! Pentru cauză îmi dau bucuros și viața!

— Bravo! Uite omul! zise candidatul, cuprinzându-l prietenește de mijloc. Dar ceea ce vreau nu-ți pot spune aici... Trebuie să vii pe la mine, să-mi faci onoarea și plăcerea!... Deci spune-mi repede:

când? Nu-ți inchipuești cât îmi sânt de împărțite toate minutele!

— Imediat... sau după prânz... E bine? făcu Titu deodată grav, văzându-se parcă inițiat în secretele zeilor.

— Perfect! Atunci azi după prânz, dragă poete!

Groșoru, ca toți care-l sprijineau, era convins că, îndată ce va ajunge el în parlamentul de pe malurile Dunării, poporul românesc va fi liber și scăpat de orice griji.

— Dacă mă alege eu, vom putea respira toți, vom avea aer românesc! spusese dânsul din capul locului, încât fraza aceasta devenise lozinca lui electorală.

Titu se înființă exact la întâlnire și ascultă introducerea avocatului cu ochii lucitori de admirație, aruncând numai din când în când câte o aprobare întovărășită de „domnule deputat“ care pe candidat îl măgulea.

— Ne lipsesc ovreii din Jidovița, poete? Fără de ei sântem pierduți! sfârși Groșoru, oftând cu o figură întrebătoare și întristată brusc.

Tânărul nu vru să audă de asemenea oportunism. Succesul trebuie să fie curat românesc, nepătat de nici un ajutor străin:

— Vom goli satele de oameni și-i vom aduce pe toți la urnă, să dovedim lumii întregi voința noastră, porunca noastră!

— Da, da, dar în satele noastre sânt puțini cu drept de vot, pe când ovreii sânt toți alegători! observă avocatul care, chiar în vârtejul visurilor naționale, nu uita realitatea.

Apoi își complectă gândul: pentru a ne asigura voturile din Jidovița, e nevoie de concursul lui Herdelea care e iubit de toți ovreii. Dacă Herdelea ar vrea să facă puțină propagandă ovreiască, ar fi imposibil să nu izbutim!

— Știu, știu în ce situație gingașă, se află tatăl d-tale — se grăbi Grofșoru să adauge, ca și când s'ar fi așteptat la vre-o obiecție a lui Titu. El, ca învățător al statului, trebuie să urle ca lupii, vorba ceea... Dar cu dibăcia lui, în mod discret... Ce zici, poete? În mod foarte discret?

— Pe față, domnule deputat! ștrigă Titu aproape indignat. În chestia aceasta nu pot exista rezerve și compromisuri. Înainte de a fi învățător, tata e român!

— Da, negreșit, român... Cine se îndoiește?... Dar greuțăți sânt, și eu le înțeleg și le apreciez... Totuș, cu bunăvoință, s'ar putea înlătura piedecile, știi, discret, foarte discret... În asemenea împrejurări discreția are mare importanță. Guvernul contează pe ovrei și e sigur că-i are în mână. Noi trebuie să lucrăm cu multă prudență, altfel se pot ivi noi rezistențe... Vezi, în Pripas e mai ușor. Acolo sântem între noi, Belciug lucrează, d-ta îi vei da o mână de ajutor la nevoe, iar tatăl dumitale n'are să ni se pună de-a curmezișul... Nu-i așa?... Dar în Jidovița e delicat, e foarte greu, e... e....

Din Armadia până'n Pripas, de obicei, Titu făcea jumătate de ceas pe jos. Acuma în mai puțin de un sfert fu acasă. Alerga să spună mai curând ce cinste mare au hotărât tatălui său frunțașii mișcării naționale.

— Tată, iată clipa când poți dovedi lumii întregi că ești adevărat român! răcni dânsul din ușă, speriiind pe toți cu fața-i aprinsă de entuziasm și de oboseală.

Herdelea, în fundul sufletului, se bucura ca un copil chiar numai închipuindu-și că Armadia ar putea trimite la Budapesta un deputat român, dar român adevărat, pe față, nu ca Ciocan — deși Ciocan îi făcuse lui pe ici pe colea mici servicii, Dumnezeu să-l ierte. Totuș se ferea să-și arate sentimentele, de frică să nu-l pârască cineva... Apoi

acuma, tocmai pe când Titu vorbea mai cu foc, își aduse aminte, nu putea ști de ce și cum, de ultima vizită a subinspectorului și de amenințările lui ascunse.

— Eu cred că cel mai bun lucru ar fi să nu se amestece deloc, nici într'un fel, nici într'altul— rosti doamna Herdelea serioasă și cu puțin dispreț în glas. Dânsul e om bătrân și trebuie să-și vază de necazurile lui, iar nu de nebuniile celor buieștri. Parcă mare ispravă o să facă și Grofșoru... Li știm noi cât le plătește pielea!... Dacă pe urmă ungurii vor prinde pizmă pe dânsul și se va pomeni fără slujbă, crezi c'o să-i dea Grofșoru ceva?

Titu sări revoltat de atâta egoism:

— Adică cum! Pentru o leafă mizerabilă, ungurii au pus lacăt pe sufletului omului?... Lășitatea asta ar însemna trădare națională, ar însemna să-și dea singur certificat de renegat!... Cu ungurii trăim noi aici, ori cu românii?... Crezi că vom mai scoate noi capul în lume, dacă nu vom face nici măcar atâta pentru cauza românească?

Ghigli împărtășea din inimă părerile fratelui ei, mai cu seamă gândindu-se că nu va mai avea cavaleri la baluri și poate nici pețitori mai târziu.

— Ba în loc să umbli după cai verzi, mai bine ți-ai căuta și tu vre-un post pe undeva, că ești cât muntele și vezi bine câte greutateți avem pe cap! zise doamna Herdelea supărându-se.

— Apoi dumneata numai atâta știi, mamă, greutateți și iar greutateți! mormăi tânărul opărit.

— Atâta da, că eu am minte! se infuriă dăscălița. Practicant de notar nu-ți place să fii, învățător nu-ți place, dar la mâncare te îmbulzești! Apoi așa-i ușor să ai fumuri! Mai pune osul și tu, dragul mamei, că cu lenevia ai să rămâi de răsul lumii!

Numai Herdelea tăcea. Cu cotul răzimat pe colțul mesei, cu capul în palmă, se uita în neștire la gheata din piciorul stâng. Lumina lămpii atârnată de grindă îi cădea drept în creștet, pe părul alb-argintiu... Ii venea mereu să ofteze și se stăpânea. Și, în vreme ce doamna Herdelea se hărțuia cu Titu, i se perinda în gând toată viața lui alcătuită aproape numai din umilințe, speranțe veșnic spulberate, necazuri necurmăte, viața întreagă care și-a bătut mereu joc de dânsul, impunându-i mereu compromisuri, din pricina căreia niciodată nu și-a putut asculta glasul sufletului, viața care i-a îngrămădit în inimă amărăciunea otrăvitoare... Două lacrimi se svârcoleau în ochii lui blânzi, plecați — regretul unei vieți cheltuite într'o trudă sisifiană.

— Oh, oh! suspină dânsul însfârșit, când se făcu o clipă tăcere în casă. Cumplită-i viața, cumplită-i zău!

4.

Vicleșugul lui Vasile Baciucăzuse atât de neașteptat pe capul lui Ion, că în seara aceea s'a culcat tăcut și a dormit ca și când nu s'ar fi întâmplat nimic. Duminecă dimineața însă, eșind din casă și aruncându-și ochii pe câmp, își aduse aminte de vorbele socrului său și-l pătrunse un fior de groază, căci în minte îi răsări îndată gândul că toată truda lui a fost zadarnică, de vreme ce a rămas tot fără pământ... Se așeză pe prispă, cutropit deodată de mânie, de frică, de nedumerire, de desnadejde... Întâi își zise c'ar fi trebuit să-l bată măr pe Baciucă, să-l învețe cinste. Pe urmă recunoscă că nici cu mânia, nici cu bătaia nu va putea face nimic în împrejurarea aceasta.

Vina este numai a lui însuși, fiindcă în ultimul moment și-a pierdut mințile de bucurie și s'a cununat înainte de-a vedea hârtiile date la cărțile funduare.

Intorcându-se dela biserică și găsim-l tot pe prispă și abătut, Zenobia bănuie ceva rău și, ca să-i deschidă gura, întrebă:

— Dar tu ce stai așa, neprimenit, în loc să dai o raită prin sat, după lucrători, că azi-măine numai pământul tău o să rămâe nearat!

— Adică dumitale ce-ți pasă? Că de dat, slavă Domnului, mi-ai dat numai sărăcia și necazul! Țâșni Ion, ursuz.

— Apoi ce să-ți mai dăm noi, că doar socru-tău ți-a dat deajuns — zise Zenobia cu ochi de vulpe.

— Cum să nu-mi dea. Vezi bine că mi-a dat — mormăi omul amărât. Nu vezi dumneata că m'am și gârbovit de cât mi-a dat?

Zenobia nu-l mai slăbi până nu află tot și apoi izbucni în afurisenii care se întetiră când Ana apăru în ogradă, speriată de gura ei. În vreme ce soacra își blestema nora mai cu foc, în sufletul lui Ion pătrunse o fâșie luminoasă: prin Ana trebuie să-și îndrepte greșala. Deocamdată nu știa cum și în ce fel, dar simțea că numai ea poate să-l scape.

— Și urâtă, și calică!... Bine ai nemerit-o, dragul mamei! strigă Zenobia în gura mare.

— Ho, cotoroanțo, ho! răcni Ion deodată la mă-sa. Ce te vâri ca musca'n băligar? Potracăni știți să fiți, dar sărac m'ați lăsat, ai?... Ea-i de vină?... Ce-i ea de vină?... Apoi atunci ce te răs-tești la dânsa?... Piei d'aici că uite-acu vezi pe dracu!

Ana se uită la bărbatul ei cu o dragoste de câine huiduit și ochii i se umplură de lacrimi, simțindu-se vinovată față de dânsul fiindcă în gând

I-a bănuț cu Florica, pe când el e atât de bun și o iubește atât de mult că bruftuluește chiar pe mama lui pentru ea. Lacrămile îi curgeau calde, mângăetoare, dar fața ei toată zâmbea de o fericire mare, mai ales că Ion veni la ea și-i zise blând:

— Ia nu mai plânge, Anuțo... Tu în ochii mei să te uiți și încolo să nu-ți pese de nimeni!

Seara, în pat, Ion i se jelui apoi cu deamănuntul, îi spuse că ea ar putea să-l înduplece pe Vasile cu blândețe să fie om cum se cade și să le dea ce-a făgăduit față de atâția martori. Femeea se simțea măgulită de încrederea lui, dar gândindu-se la bătăile suferite dela tatăl său, n'avea 'speranțe să-l poată înmuia. Când însă bărbatul o învăță cum să-i vorbească, credința lui o cuceri și pe ea, și se jură că se va duce chiar mâine dimineată și de bună seamă nu se va întoarce cu mâna goală.

Ana plecă într'adevăr cum se crăpă de ziuă. Încrederea îi crescă când, ajunsă în uliță, nevasta lui Macedon Cercetașu îi eși în cale cu o doniță plină de apă.

Vasile Baciū tocmai înjuga boii să pornească la plug. Văzându-și fata, o întâmpină nepăsător:

— De ce, te-a alungat?

— Cum să mă alunge, taică? se miră nevasta, începând să-i povestească ce vânt o aduce, după învățăturile lui Ion.

Baciū se holbă la ea o clipă, apoi ca un taur care vede roșu, se aruncă și-i închise gura cu o droaie de pumni, urlând:

— V'ati pus acu amândoi să mă jefuiți și să mă lăsați cerșetor?... Apoi stai că am eu leac de pielea ta, rapandulo, stai!

Până ce se învărti dânsul să apuce biciul s'ocroiască, Ana o luă la sănătoasa fără să fi avut vreme să țipe ori să plângă de durere, deși o-

brazul stâng i se roșise, iar din nas îi curgea un fir de sânge. De-abia când se apropia de-acasă își mai veni în fire și se întrebă: „Ce-a mai fost și asta?... Avan de mine!...”

Ion o aștepta în ogradă, cu inima arsă de nerăbdare. O zări de departe venind cu pașii uțiți și ștergându-și mereu nasul cu mânecile cămeșei.

— M'a bătut, Ionică, nici nu m'a lăsat să-i spun nimic! Uite cum m'a umplut de sânge! bolborosi nevasta parcă i-ar fi cerut s'o răzbune.

Bărbatul însă simți deodată o apăsare grozavă în ceafă. Se uită la Ana cu ochii goi și reci, ca și când ar fi văzut o arătare vrăjmașă. Pe pometele obrazilor pielea îi stătea să pleznească, iar pe tâmpile i se umflară vinele ca niște lipitori sătule. Mîntea lui speriată îi strigă că toată nenorocirea i se trage numai din femeea aceasta cu buza de sus murdărită de sânge și cu privirea de-o umilință ațățătoare. Brațele și pulpele îi zvâcneau fără voce în vreme ce unghiile îi tăiau pielea groasă și aspră în podul palmelor.

— Asta s'a înțeles cu tatăl ei să mă înșele! îi fulgeră prin creeri, și gândul îl duru atât de rău parcă l'ar fi izbit cu parul în moalele capului.

Atunci cu o poftă neînfrănată, ridică mîna și o lovi greu peste obrazul drept, și apoi cu dosul palmei, repede, peste obrazul stâng. Durerea stoarse din pieptul femeii un țipăt atât de ascuțit că Ion auzi cum zângănesc geamurile casei. O mai trăsni însă și peste ochii ce-l priveau cu spaimă, dar care chiar spăimântați își păstrasera o clipire de bunătate... Ana căzu pe prispă, amețită și legănându-și corpul din mijloc în sus ca să-și aline suferința.

— Și tu mă zdrobești Ionică? gemu dânsa. Nu ți-e milă nici ție de mine?

Ion scuipă spre ea, răcorit, și intră în casă, căci de peste drum venea într'un suflet nevasta lui Ma-

cedon, pe când în pridvor la Herdelea parcă eșise cineva să vadă ce se întâmplă ?

Ana suspina și, suspinând, pânțelele mare i se șbatea ca o muștrare. Năframa îi alunecase din cap, părul i se încâlcise și pieptul i se frângea de plâns. În inimă închipuirile ei de fericire se topeau într'un noian de amărăciune din care răsărea numai între-barea îngrozită:

— Doamne, ce ți-am greșit de mă pedepsești așa de rău?

Nevasta lui Macedon Cercetașu se așeză lângă ea, îi îndreptă basmaua pe cap, o mângâia pe obrazii udați de lacrimi și-i zise cu milă, căutând s'o ostoiască:

— Taci, draga lelii! Taci și rabdă, că femeea trebuie să sufere dac'asa a lăsat-o Dumnezeu... Taci mulcom, taci!

Glasul ei era atât de blând că sufletul Anei se încălzi puțin. Apoi își ascunse fața în poala femeii și plânse mai ușurată, murmurând însă într'ună, ca și în seara nunții:

— Norocul meu, norocul meu!

5.

Până să convingă pe tatăl său, Titu nu vru să stea cu mâinile în sân și porni din casă 'n casă, îndemnând pe țărani, alegători sau nealegători, să meargă cu toții la o întrunire în Armadia, unde Victor Groșoru avea să-și lămurească programul. Fiindcă alegerea de deputat se apropia, prin sat umblau acuma mai des patrulare de jandarmi spre a preîntâmpina turburările și agitațiile împotriva statului. Titu nu se sinchisea de dânșii. Dorea chiar un conflict sau poate o arestare, închipuindu-și că astfel va dovedi lumii întregi barbaria

stăpânirii ungurești și va contribui mai eficace la izbânda candidatului român. Vorbea țăranilor de jugul unguresc, de datoria națională, de limba strămoșească, se izbea însă mereu de aceleași răspunsuri:

— Bine, domnișorule, așa o fi... Dar n'avem pă-mânt și dările-s multe și grele...

Întâi se supără de atâta nepricepere. Pe urmă totuș le dădu dreptate.

— Adevărat, pe ei îi strivesc sarcinile vieții și eu le bat capul cu fraze! Nici măcar speranțe nu le aduc!... Apoi, firește, dacă eu însumi nu știu bine ce vrem!

El bănuia ce vrea, dar dorințele lui nu se potriveau cu ale bătrânilor. El cu câțiva studenți și profesori mai tineri visau unirea grabnică a tuturor românilor. Nu se gândeau dacă se poate ori nu se poate. Ei se uitau fermecați spre România așteptând de-acolo mântuirea. În fața lor însă stăteau mai toți frunțașii recunoscuți, între cari însuși Grofșoru, care spuneau că acestea sunt idei primejdioase, că prin asemenea vorbe goale, bune numai pentru discuții de berărie, se poate compromite toată lupta.

— Mijloacele noastre trebuie să fie legale! îi spuse Grofșoru. Numai prin legalitate se obțin lucruri trainice! Politica serioasă nu se poate întemeia pe aventuri, ci pe realitate!... Ce ascunde viitorul, nu se știe... În suflet putem nutri orice speranțe, dar visurile nu trebuiesc amestecate în lupta politică!

Titu se zăpăci și fu cuprins de o șovăire din care deabia cu sfortări se putu smulge. Se coborî iar între țărani și, cu toată opreliștea bătrânilor, le vorbi de „frații noștri“, de „stăpânirea românească“ ce va veni în curând. Și tresări de bucurie când Ștefan Hotnog, bogătaș din sat, în loc de tânguirile obișnuite, răspunse acuma în numele tuturor, ridicându-și chimirul pe burtă:

— Să te audă Dumnezeu, domnișorul!

— Oportunismul și lașitateaucid avânturile! se gândi Titu mulțumit. Cu jumătăți de idealuri nu poți lupta și nici nu poți fi înțeles de nimeni!

Strădaniile lui Titu au rămas totuș zadarnice, deoarece întrunirea, îndată ce s'a anunțat oficial, a fost oprită de către prefectul județului în urma raportului solgăbirăului Chițu care se temea de tulburări.

Tocmai când Titu veni pleoștit, cu vestea aceasta din Armadia, bătrânul Herdelea a primit citație de la tribunal în procesul ce-l pornise judecătorul pentru ultragiu. Deși, între timp, unгурul se mutase din Armadia într'un orașel din Ungaria, fiindcă — cum spusese dânsul la plecare — nu se putea aclimatiza în atmosfera nepatriotică de-aici, sarcina lui Herdelea se agravase, căci acuzația judecătorului s'a părut atât de întemeiată procurorului, încât și-a însușit-o din oficiu și deci procesul trebuia să continue negreșit, chiar dacă partea civilă s'ar fi retras.

Herdelea strigă pe Ion, care deasemenea primise citație, vrând să se sfătuiască împreună cum să abată nenorocirea ce-i amenința deaproape. Ion însă, în bobota necazurilor lui cu socru-său, căuta mereu să se plângă ce a pățit și cum a fost înșelat, iar de procesul care îl durea pe învățător, parcă nici nu-i păsa.

— Aveți să vedeți că beciznicul ăsta are să mă bage în temniță și să ne nenorocească pe toți! zise învățătorul pe urmă, doborât de îngrijorare. Țineți minte ce v'am spus eu azi! Ion e fatalitatea noastră... El se ciorovăește cu Vasile Baci pentru niște zdrențe de pământ și nici nu vrea să știe în ce pozna m'a înfundat!

Titu văzând spaima bătrânului și ca să mai schimbe vorba, găsi înțelept să povestească pe un

ton de glumă, cum azi, întâlnindu-se în Armadia cu Belciug, i-a spus că e foarte supărat și că nu va lăsa fără răspuns insultele doamnei Herdelea, pentru care va trebui să dea seama în fața justiției... Efectul povestirii lui însă fu tocmai contrar celui așteptat de dânsul, stârnind o ceartă care nu se isprăvi până noaptea târziu.

— Apoi da, că atâta-mi mai lipsea, să umblu acuma pela judecăți și pentru dumneaei, că n'am eu destule necazuri — zise învățătorul amărât. Mai bine-l lăsaî dracului și tu, în loc să-mi mai aprinzi paie'n cap și cu el!

Doamna Herdelea se înfuriă repede, făcu pe soțul ei mămăligă nesărată, pentru că ar fi în stare să se lase călcat în picioare de toate nătăflețele din lume, și declară mereu că ea preferă să plătească orice amendă și chiar să stea la pușcărie, decât să rabde mojiciile „pământului“.

Ziua următoare aduse însă o nădejde bună sub chipul unei scrisori dela subinspectorul Horvat care-l invita colegial pe Herdelea să-și pună în cumpană toată influența pentru alegerea desăvârșitului patriot ce este candidatul de deputat Beck. „Am toată încrederea în patriotismul dumitale încercat și să fii sigur că oboseala dumitale va fi apreciată cum se cuvine“, sfârșea subinspectorul. Mai ales sfârșitul i se părea învățătorului plin de mari făgăduințe.

— Uite ce om de treabă bietul subinspector! strigă dânsul înviorat. Ei, degeaba, să nu judeci niciodată pe nimeni după aparențe!... Iată bărbatul care-mi place și mie!... Bravo! Bravo!

Indată își însemnă pe toți alegătorii din Pripas, în număr de unsprezece, și chibzui îndelung pe cei care ar vota cum îi va sfătui dânsul. Apoi își frecă mâinile cu încredere:

— Vezi, Dumnezeu îți trimite ajutorul când nici te aștepți!

Titu, aflând seara planurile tatălui său, sări până în tavan de indignare și strigă de nenumărate ori „trădare“ și „rușine“. Dar Herdelea rămase neclintit.

— Pentru mofturi n'am să-mi las eu bătrânețele pe drumuri... Ai văzut tu ce-mi scrie subinspectorul?... Citește bine! Poftim! zise aruncându-i mândru scrisoarea.

Tânărul nu vru să citească nimic și făcu jurământul că va lupta din răsuputeri împotriva acestei trădări nemai auzite. Herdelea se întristă că feciorul lui se gândește mai mult la străinii dela care nu va avea niciodată nimic, decât la dânsul, a cărui soartă atârnă de bunăvoința celor mari și puternici.

— Nu-ți inchipui tu că Horvat, dacă-i vom împlini dorința, poate să-mi fie de mult folos? N'ai văzut citația de eri și nu știi că mă paște afurisitul de judecător? O vorbă a subinspectorului cântărește greu la tribunal. Când va spune subinspectorul prezidentului că uite-așa și așa, Herdelea e omul meu, adică al nostru, crezi că prezidentul are să mai crâcnească? Așa se lucrează în lume, băiete... Înțelegi ori nu înțelegi?

— Nu vreau să înțeleg nimic! răspuse Titu cu atât mai îndârjit cu cât socotelile acestea i se păreau și lui cumiști.

— Atunci să-ți fie rușine obrazului, că ești cal bătrân și ai putea înțelege atâta lucru! strigă Herdelea adânc jicnit. Rușine să-ți fie, măgarule!

6.

In seara zilei când Ion bătuse întâia oară pe Ana, pică în casă, deabia târându-se, Dumitru Moar-

căș, o rudă îndepărtată de-a Zenobiei, cerând adăpost până s'o îndura Dumnezeu să-l strângă din lume. Zenobia, aflându-se în toate bune, pentru că feciorul și-a muștruluit nevasta, îl primi fără a se burzului, mulțumindu-se doar să-l descoase puțin:

— Da ce-ai pățit, bade Dumitre? De ce nu stai la Paraschiva, că-i bine acolo?

— Parcă de bine fuge omul — murmură Moarcăș, mototolindu-se pe vatră.

Era un moșneag trecut de șasezeci, pipernicit și prăpădit de să-l sufli de pe picioare. Nu mai avea nici un dinte în gură și vorbea greu, scuișând în toate părțile. În tinerețe a fost bărbat frumos și cu stare și se băteau fetele după dânsul, dar în loc să se însoare și să se potolească, i-a plăcut să sboare ca albina din floare 'n floare, încât mulți oameni și-au ciomăgit muierile din pricina lui, căci de el nu îndrăzneau să se lege, fiind voinic și iute ca un lup. Cărăușia i-a fost mai dragă decât pământul și tot căraușia i-a mâncat capul. Intr'o noapte, venind dela Dej, o ceată de lăeși au tăbărit pe dânsul, l'au stâlcit și i-au furat caii. A zăcut vre-o doi ani și a rămas beteag de picioare. Boala i-a înghițit averea. Rămas numai cu căsuța și grădina, s'a aciuit pe lângă Paraschiva care era văduvă tânără și răsnea mai mult la casa lui, crezând că nu mai are de trăit cine știe cât. Dumitru însă se încăpățâna să nu moară și o duse douăzeci și doi de ani așa, prăpădit cum a scăpat, încât Paraschiva a avut vreme să se obișnuiască cu slăbiciunile lui. S'au înțeles ei totuș destul de bine până acum câteva luni când Dumitru s'a apucat și a vândut lui Avrum casa și grădina fără știrea Paraschivei. Degeaba i-a dat o sută de zloți de argint, femeea nu s'a mulțumit. Ea era convinsă că a luat mai mult și a ascuns banii undeva sau la cineva. Și cum Du-

mitru nu mai putea să aibă zile multe, Paraschiva se înfuria că banii vor ajunge pe mâna altora, iar ea, care l'a îngrijit atâția ani, se va alege cu nimica. Fiindcă nici Avrum nu voia să-i spuie lămurit cât i-a dat, Paraschiva se puse pe moșneag, mai întâi cu sudălmile, apoi cu bătaia, până ce însfârșit azi l'a izgonit să nici nu-l mai vadă.

Bătrânul povesti ce-a pățit cu Paraschiva, dar fără s'o ocărăscă, ba chiar cu o mare părere de rău că a fost nevoit să plece dela ea și să moară poate prin case străine.

— Apoi lasă c'ai trăit destul — îi zise Zenobia drept mângâere.

Ion, îmbufnat cum rămăsese toată ziua după ce pleznise pe Ana, nu zise nimic ci se uita doar uneori cu ură la noul mâncău care-i cade în spinare din senin. Credea totuși că Dumitru se va întoarce acasă mâine-poimâine, știindu-se că nu poate trăi fără Paraschiva, singura femeie — se zice — pe care a iubit-o el cu adevărat și care, deaceea, l'a și învățat cum i-a plăcut. Dealtfel gândurile lui erau atât de fripte de grija pământurilor, încât tot restul lumii i se părea că nu face un ban găurit. Se înfuria când vedea pe Ana care, pe cât îi îngăduia pântecul țuguiaț, se sprintenea pe lângă vatră să gătească cina, și era din ce în ce mai convins că femeia e înțeleasă cu Vasile Băciu să-l tragă pe sfoară.

Se perpeli câteva zile fără să știe ce să mai facă. Apoi îi veni în minte Herdelea și se bucură ca și când ar fi găsit scăparea. Chipul învățătorului îi juca înaintea ochilor, strălucitor de speranțe. Îl căută îndată și, nemerindu-l la școală, îl chemă afară. Herdelea era supărat și-i impută că e nerecuno-cător și că, prin nepăsarea lui criminală, îi primejduiește slujba și cinstea. Ion ascultă nerăbdător, ca și deunăzi când încercase învățătorul să se sfătuiască cu dânsul. Ce-i păsa lui de gri-

jile altora? Pe el numai necazul lui cel mare îl rodea și-l chinuia, și, după ce îmblânzi pe Herdelea cu făgăduinți, i se plânse ca un copil nepriceput, zicând mereu mai rugător și mai stăruitor:

— Învață-mă, nașule, că altminteri ori fac moarte de om și ajung la pușcărie, ori mi-oiu pune singur ștreangul de grumaz!

Se uita în ochii învățătorului, sorbindu-i răspunsul din care însă i se întipări în creeri numai atâta: „Fii liniștit, finule, că ce ți-a făgăduit trebuie să-ți dea... Duminecă tu să vii la mine cu Ana... Am să chem și pe Vasile ș'aveți să vă înțelegeți, fii liniștit!”

Zilele până Duminecă trecură ca ceasurile. Nădejdea îi îmbrăca toate gândurile în trandafiriu. Se simțea iar stăpânul pământurilor și deabea aștepta să poată eși la lucru pe moșia lui.

Herdelea, iubitor de învoeli unde fiecare parte să-și scadă cerințele spre mulțumirea amândurora, povățui pe Vasile Baci să dea acuma jumătate din locuri, care să fie scrise pe numele lui Ion, iar cealaltă jumătate să i-o făgăduiască în scris pentru după moarte. Povața lui însă îi nemulțumi pe amândoi. Toate nădejdlile lui Ion se prăbușiră auzind ce spune învățătorul. Apoi dacă ar fi fost vorba să lase dânsul din drepturile lui, ce nevoie de sfaturile nașului? Lui nu-i trebuiau sfaturi, ci pământurile, toate pământurile... Il cuprinse o mânie sălbatecă împotriva lui Herdelea care astfel vrea să-l înșele, în loc să-l ajute... Vasile, cu o lucrare șireată în privire, zise tacticos că el nu-și ieia vorba înapoi și dă bucuros cele cinci locuri, pe ales. În sinea lui însă era sigur și el că Herdelea s'a înțeles cu Ion să-i fure averea... Pentru că nu îndrăzneau să se certe cu învățătorul, potrivnicii schimbară între dânșii câteva sudălmi și apoi, uitând orice omenie, se luară de piept și

începură să-și care la pumni peste cap, cu sete, grohăind ca niște mistreți prinși în capcană... Herdelea și Titu deabia izbutiră să-i scoată din odae, în vreme ce dăscălița, nespus de indignată că nerușinații s'au încăerat în casa ei, îi ocăra cu inverșunare, iar Ghighi țipa speriată. Ana încremenise pe un scaun, în dosul ușei, încât doamna Herdelea o dojeni și pe ea bine și apoi o dădu afară.

Vasile și Ion se mai sgâlțairă puțin în pridvor, se mai ghiontiră până'n poartă, dar în uliță se descotorosiră și-și așezară hainele boțite, injurându-se din ce în ce mai potoliți. În clipa însă când să pornească spre sat, în ușa casei învățătorului se ivi Ana, topită de rușine și de spaimă, ca o arătare urzitoare a tuturor relelor. O zăriră amândoi deodată și furia lor se întezi iar, pumnii se amenințară în aer și privirile roșii se loveau ca două săbii. Ajuns în dreptul casei, Ion intră în ogradă urlând cu o spumă subțire albă între buze, care se muta și se lipea când pe cea de sus, când pe cea de jos:

— Să-ți mănânci friptă odrasla, tâlhar bătrân ce ești!

Ana dădu să intre și ea, dar Ion se repezi ca uliul și răcni, răgușit, scăpărând scânteii din ochi și scoțând cuțitul din șerpar:

— Fugi, fleandură, fugi de-aici că uite-acu te trimit pe lumea cealaltă!... Și să nu te mai prind prin ograda mea că te spintec!... Hoațo!... Hoți și tâlhari care umblă să mă mai și batjocorească!

Femeia vru să ridice mâinile să-l roage, dar privirea lui o îngrozi, spunându-i că într'adevăr e hotărât s'o omoare acuma. Șovăi o clipă și apoi porni după tatăl său care făcea câte doi-trei pași, se oprea, se întorcea, zvârlea ginerului câte-o injurătură, iar se urnea și iar se oprea... Când însă

Vasile o văzu apropiindu-se, își îndreptă toată mânia asupra ei și, amenințând-o cu amândoi pumnii, strigă clămpănind din dinți ca o fiară:

— Să nu vii la mine, rapandulo, că-ți zdrobesc ciolanele!... Sărântoc ți-a trebuit, de sărântoc să ai parte... Uite-l! Uite-l ce mândru-i!... Acu să-ți fie de cap! De cap! De cap! De cap!

Păși mai iute, dar răcnind într'una „de cap“, ca și când n'ar fi fost în stare să găsească o ocară mai grea...

Ana rămase în mijlocul drumului, nemai știind încotro s'o apuce. Ion tot mai înjura și blestema în ogradă, iar Vasile Baci, depărtându-se, țipa mai tare parcă să-l audă tot satul. Vecinii eșiseră în uliță și priveau, care mirați, care râzând, toți dornici să urmărească desfășurarea poznei... Nemișcată, cu brațele moarte, cu ochii rătăcitori și cu sufletul crâmpoțit de înfricoșare, femeia se uita împrejur, fără să mai știe ce să facă.

— Acu unde să mă duc? se întreba și în minte îi răsăreau numai răspunsuri negre care o pironneau pe loc, sleindu-i voința și ispitind-o să-și curme singură toate suferințele, fiindcă viața ei e zadarnică.

Tot Floarea, nevasta lui Macedon, sări iar, o luă de mână, o duse acasă la ea, o îmbărbătă până seara și o culcă după cuptor, lăcrămând de milă:

— Vai, sărăcuța de ea, sărăcuța!...

În noaptea aceea își dădu seama întâia oară Ana de prăpastia în care-și svârcolește ea viața. Și atunci gândul morții i se cobori în suflet ca o scăpare fericită. Il alintă atât de stăruiitor că, în cele din urmă, se minună cât de blândă și ademenitoare i se înfățișează, ca un liman unde nu mai sunt nici dureri și nici nădejdi... Deodată însă simți o svâcnire în pânțele, trezind-o din aiurare.

— Cum se mișcă, sârmanul! își zise dânsa uitându-și toate necazurile și înțelegând că trebuie să trăiască, fiindcă într'însa o ființă nouă bate la poarta vieții.

7.

A doua zi Ion se mulcomi. Ii păru rău că s'a făcut de răsul lumii și că s'a hărțuit cu socrul său tocmai în casa învățătorului, deși era convins că Herdelea s'a dat de partea dușmanilor lui. Trecu drumul la Măcedon Cercetașu și aduse acasă pe Ana, dar fără să audă măcar povețele Floarei că să fie mai milos cu biata femeie că mâine-poimâine îi sosește ceasul și cine știe ce se poate întâmpla dacă o huiduesc toți și n'o cruță nimeni.

Apoi fu cuprins de desperare. Simțea un gol dureros în cap, care totuș voia neîncetat parcă să-i spargă țeasta. Numai buzele îi șoșăiau într'una:

— Nu-i bine așa... Nu-i bine... nu-i bine...

Se ducea prin Jidovița, se îmbăta și se întorcea mai posomorât.

După o săptămână ploioasă și murdară, care-l ținuse mai mult în casă, răsări o zi aurită, caldă, strălucitoare, cum nu se mai pomenesc decât în ținuturile muntoase în dricul primăverii. Eșind în ogradă, Ion se opri ca trăznit și, fără să vrea, sorbi laom mirosul de verdeață, sălbatec și umed, ce plutea în văzduh. Ca și când peste noapte tot pământul s'ar fi spălat cu apă fermecată, atât se înfățișa de mândru în verdele deschis pe care stropii de rouă licăreau în toate culorile curcu-

beului, ca niște diamante presărate înadins de o mână nevăzută. Priveliștea aceasta îl zgudui ca dintr'un somn greu și-i umplu deodată creerii de gânduri.... Și porni, luminat, spre casa preotului Belciug, împins de o încredere mare. Numai popa poate să-i arate calea, precum tot dânsul l'a dat pe brazdă odinioară. Dar acest „odinioară“ era așa de depărtat, parcă ar fi trecut ani și ani de zile, deși abia eri se împliniseră cinci săptămâni dela nuntă.

Belciug privea din cerdac cum adăpă caii vizi-tiul, un țăran somnoros și plin de baligă pe haine.

— Ce mai veste-poveste, Ioane? zise dânsul vă-zându-l intrând pe portiță, cu pălăria în mână.

— Apoi mai mult rău decât bine, domnule pă-rinte — răspunse Ion vrând să zâmbească dar izbu-tind numai să se strâmbe și să-și arate dinții gal-beni, ca un câine care mârâe neputincios.

— Am auzit... De, băete, dacă uitați pe Dum-nezeu, cum să nu vă pedepsească? mormăi Bel-ciuș puțin înnourat și intrând în casă urmat de Ion.

Dumnezeu însemna acum în Pripas biserica cea nouă și preotul simțea mâna Cerului în neînțele-gerile dintre ginerele și socrul care nici nu s'au gândit măcar să dăruiască ceva pentru lăcașul Dom-nului.

Milostivenia cerească i se arăta dealminteri preo-tului în toate chipurile. Boclucul lui Herdelea cu judecătorul era o pedeapsă grabnică și cuvenită pentru că a uneltit împotriva slujitorului lui Dum-nezeu. Mai aștepta doar manifestarea mâniei divine față de doamna Herdelea, care l-a ocărât pe dânsul, și apoi o lovitură deosebită pentru Herde-lea fiindcă chiar eri a aflat că umblă să-i smulgă câțiva alegători în favoarea candidatului de de-putat ungar, deși știe bine că el dorește să a-

runce un bloc, mic dar solid, în cumpăna reprezentantului român. Răsplata tuturor neplăcerilor o găsea totuș mai ales în hotărârea de a începe încă în vara aceasta lucrările noiei biserici. Căzuse la învoială cu un arhitect din Bistrița, care avea gata un plan foarte frumos. Arhitectul trebuia să sosească în curând și, cu materialul adunat, să așeze temelia. Până la toamnă zidurile vor fi ridicate, iar în toamna viitoare noul locaș va putea fi sfințit cu toată solemnitatea. Belciug se gândea de pe acuma la programul sfințirii și inima lui bolnăvicioasă tremura de bucurie. Dar, deoarece tot mai lipsea puțin din suma prevăzută la cheltuelile clădirii, strădaniile lui nu erau sfârșite. Deaceea nu pierdea credința că, până la urmă, și Ion va deschide punga și deci se sili să-l câștige prin bunăvoință.

— Acuma spune, Ioane, ce te doare! murmură dânsul așezându-se, bătându-și genunchii cu palmele și privind drept în ochii lui Ion, pe care-l lăsase în picioare.

Ion se spovedi prelung, cu glas înfundat, cu ochii în pământ, iar preotul îl ascultă cu băgare de seamă și fără să-l întrerupă. Apoi când isprăvi, Belciug, se sculă, se plimbă de câteva ori de ici-colo cu pași mari, uitându-se odată cu mirare în odăița de culcare unde patul era încă tot nefăcut, și însfârșit se opri lângă masă, se răzică de dungă cu palmele încrucișate la spate și vorbi privind mereu într'un colț al tavanului:

— Știi eu ce să te sfătuesc?... Greu... Prea greu... Numai un avocat te-ar putea lumina bine... Dar cu răul și cu bătăile nu se împacă oamenii niciodată, asta-i de când lumea. Dumnezeu a lăsat judecătorilor împărțirea dreptății pământești... Am pățit și eu deunăzi, știi bine, că m'a ocărât dascălița țigănește. Puteam să mă apuc de bătae?...

Nimeni să nu-și facă singur dreptate... N'am zis nimic și nu m'am infuriat... Dreptatea-i dela Dumnezeu... M'am plâns și eu în Armadia la judecătorie și, dacă-i bine și drept să fiu hulit de po-mană, hulit să rămân... Tu însă vei face cum crezi de cuviință. Numai atâta să știi: pumnul nu-i dreptate... Intreabă un avocat, roagă-l să te învețe și fă cum te-o îndrepta el... Eu n'am nici o putere...

Ion plecă mulțumit. Bine-a zis popa: legea să hotărască... Ajuns acasă, chemă pe Ana și-i vorbi foarte blând:

— Tu trebuie să te duci la tatăl tău, Anuțo, că eu nu te mai pot ținea, vezi bine și tu, că-s sărac și abia ne târâm și noi zilele... Dumnealui are destulă avere... Amu că m'a înșelat, nu-i nimic. Dumnezeu din cer vede și judecă. Dar eu trebuie să mă gândesc la pielea mea. Cu mâinile 'n sân n'oi sta de bună seamă, poți să-i spui!

Pe urmă o duse de mână până la poartă și închise poarta după ea.

Ana se mai uită înapoi, dar el nu mai întoarse capul.

— Are dreptate... toți au dreptate — șopti femeia podidită de plâns. Numai eu n'am nici un rost în lume...

CAPITOLUL VIII

C O P I L U L

1.

Cu cât se apropia alegerea de deputat, cu atât Herdelea, tatăl și fiul, se ciorovăiau mai mult, ca și când toate necazurile și toate nădejtile, ba chiar însăși soarta lor ar fi atârnat de izbânda românului sau a ungurului. Bătrânul, care purta în suflet groaza procesului cu judecătorul, credea din ce în ce mai tare că, contribuind la alegerea candidatului guvernamental, va scăpa teafăr din ce-l amenința. Se gândea în taină că, în preajma judecății, va ruga pe ocrotitorii săi, subinspectorul și deputatul, să pună o vorbă bună pentru dânsul acolo unde trebuie. Văzându-l cu asemenea sprijinitori, judecătorul va trebui să se îmbânzească, iar tribunalul să înceteze urmărirea... Și, fiindcă în cele din urmă Titu râdea neîncrezător de speranțele lui, Herdelea zicea convins:

— Cine râde la urmă, râde mai bine, băete!

Dăscălița, deși nu putea suferi neamul unguresc, rămase totuș neclintită în părerea ei că, mai presus de orice, omul trebuie să aibă grijă de pielea lui. Dealtfel ea și cu Ghighi nu se sinchiseau atâta de mofturile alegerii, cât se frământau că, în afară de câteva cărți postale ilustrate, n'aveau încă nici o scrisoare dela Laura, măcar că acuma se împlineau aproape două luni dela nuntă. Iși făceau fel de fel de închipuiri, căutau explicații care să le potolească neliniștea, dar care mai mult le intristau.

Titu se mistuia și se chinuia de însuflețire. Dorea cu atâta înverșunare izbânda lui Groșoru, că îl durea chiar numai gândul că ar putea cădea. Incepea aproape să urască pe tatăl său, mai ales că punea veșnic înainte interesul personal.

— Dacă nu vrei să facem nici o jertfă, cum crezi c'o să triumfăm vreodată? striga dânsul desperat, crâșnind din dinți și smulgându-și părul.

Egoismul acesta, de care se izbea dealtminteri pretutindeni, îl hotărî să se gândească să plece ori unde, în lume, încredințat că aiurea oamenii vor fi mai voioși să se sacrifice pe altarul unei idei. Deși striga într'una că activitatea e mama succesului, continua să petreacă zilele prin Armadia, la Berăria Rahova sau la Grivița, unde, împreună cu alți tineri entuziaști, se îmbătau cu vorbe mari, vi-sau închipuind planuri îndrăznețe și puneau la cale soarta poporului. Fiind siguri de succes, îi umflau mereu proporțiile. Li se părea că alegerea lui Groșoru va revoluționa nu numai țara, ci toată Europa.

Știau dinainte discursurile zdrobitoare cu care Groșoru va ului Parlamentul și vedeau limpede clipa când Ardealul se va ridica brusc în picioare și va cădea, ca un copil pierdut și regăsit, în brațele României, când cei oropsiți de atâtea vea-

curi își vor lua locul ce li se cuvine între pooare ca niște urmași vrednici ai stăpânilor lumii...

După asemenea înaripări, intrând seara în atmosfera îmbăcsită de realitate de acasă, Titu simțea că se prăvale din înălțimi și se svârcolea nepuțincios.

— Trebuie să plec de-aici, altfel am să mă înăbuș! își zicea după ce se certa cu tatăl său care nu voia nici să-i mai asculte argumentele.

Cu toată sila ce i-o făcea slujba de subnotar, își găsi singur un loc în Lușca și, într'o seară, aproape de alegere, în urma unei discuții mai violente, declară că are să se ducă îndată ce va afla rezultatul luptei, fiindcă s'a săturat de viața aceasta fără nici un ideal, mânjită numai de noroiul mărunțișurilor zilnice. Declarația voia să fie o răzbunare împotriva tatălui său, care însă se bucură auzindu-l și-l felicită că începe să se cumintească.

În ajunul alegerii trecură prin Pripas două companii de honvezi care aveau să dea o mână de ajutor jandarmilor concentrați din tot județul spre a păstra ordinea.

— Uite ce susțineți d-voastră, cei cu prudența! zise Titu către Herdelea arătându-i soldații ce deabia-și târau picioarele obosite. Drept argumente ne dați baionete!

În sfârșit ziua cea mare răsări frumoasă... Armadia fierbea ca un stup în ceasul când roește. Toată lumea era stăpânită de înfrigurare. Din sus și din jos soseau mereu cete de țărani, cu preoții și cu învățătorii în frunte, unii pedestri, plini de praf și de sudori, alții în căruțe, toți veseli și strigând mereu „trăiască“...

Dela biserica cu două turnuri, de-acurmezișul pieții, până la primărie, unde era biroul electoral, în dreapta și în stânga străzii se întinseră cordoane de jandarmi cu baioneta la armă, cu pe-

nele de cocoș agitate în pălării, răstindu-se la mulțimea ce se înghesuia în spatele lor, răcnind deseori „înapoi” și amenințând cu puștile. În mijlocul pieții, lângă crucea îngrădită cu uluci, un grup de elevi de liceu din clasele superioare, încadrați de câțiva profesori tineri și de studenți îndrăzneți, cântau „Deșteaptă-te Române”, intrerupându-se din când în când ca să strige în cor: „Trăiască deputatul Victor Groșoru!” Grupul ajungea până la cordonul de jandarmi; cei din față aplaudau pe alegătorii români și huiduiau pe o-vreii și ungurii care se îndreptau spre primărie. Aici, chiar în spatele unui jandarm voinic, cu mustăți mari și sclipitoare de pomadă, stătea și Titu, roșu de entuziasm și răgușit de cât a cântat și a răcnit. Toată piața gemea de țărani nealegători, aduși înadins să manifesteze, urlând „trăiască” sau „rușine”.

Belciug veni mai devreme, urmat de vre-o douăzeci de Pripăseni, dar în fața bisericii un ofițer de jandarmi trimise în dosul cordonului pe cei ce n'aveau cărți de alegători, încât preotul defilă numai cu șase inși în spre locul de vot, zâmbind amar la mulțimea care-l aplauda. Titu strigă însuflețit „bravo Belciug”, iar popa îi răspunse măgulit și trist:

— Nu-i vina mea că sântem numai atâția, știi bine!

Soarele ardea. Căldura creștea neîncetat. Oamenii, osteniți de cât au stat în picioare, asudau, se îndârjeau, se îmbulzeau spre cordoanele de jandarmi fără să știe de ce, iar jandarmii se strâmbau, răcneau și izbeau ici-colo, cu patul puștii injurând.

Pe la amiazi Groșoru, însoțit de câțiva prieteni, trecu pe stradă, spre biserică, să-l vază mulțimea. Insuflețirea izbucni ca o flacără dintr'un jăratec peste care ai turnat ulei. Cânteculele, ura-

lele, țipetele se topeau într'un sgomot năpraznic. Lumea se năpusti peste cordoane să-l vadă mai bine. „Ura! Trăiască Victor Groșoru!... Jos renegații!“... Jandarmii se zbăteau, învărtind armele să stăpânească valurile de oameni. Unul, cuprins de mânie fiindcă norodul nu-l lua în seamă, împunse cu baioneta în mulțime, înțepând pe un țăran bătrân, care tocmai se lupta să iasă din vâltoare și care deodată începu să se vaete.

— Rușine!... Huo!... Jos cu ei! urlă gloata repezindu-se mai dârză asupra cordonului.

— Inapoi!... Inapoi! țipau jandarmii lovind cu arma în cei care se avântau peste linia oprită.

Groșoru, care tocmai văzuse cum a împuns jandarmul, se repezi la țăranul rănit și-l îmbrățișă furtunos, în vreme ce mulțimea vuia de entuziasm și mulți întrebau: „Ce este? Ce s'a întâmplat?“ Apoi, revenind în mijlocul străzii, își scoase pălăria, își șterse nădușala și începu cu glas vibrător:

— Cetățeni! A curs sângele nevinovat. Teroarea...

Nu izbuti să continue, căci un ofițer de jandarmi îl opri scurt, declarându-i că nu e voe să ațâțe lumea. Groșoru se ciondăni un răstimp cu ofițerul protestând cu gesturi largi, pe când partizanii îl sprijineau stăruitor:

— Trăiască!... Trăiască!...

În clipele acestea sosi în piață Herdelea, urmat de cinci alegători, cu fața luminată de un zâmbet sfios, uitându-se puțin speriat în dreapta și stânga. Câțiva strigară „trăiască“, dar îndată un glas gros răcni: „Rușine! Renegații!... Jos!“ și repede toți izbucniră în huiduieli, iar printre baionetele lucitoare pumni încleștați se scuturau amenințători Herdelea, infricoșat, simți un tremur în genunchi, dar zâmbetul nu-i dispăru de pe buze

ca și când ar fi fost vopsit... Grupul de liceeni porni să cânte batjocoritor „Veșnica pomenire“, cu glasuri ascuțite și false de mascaradă, în timp ce alții răcneau neîncetat „rușine“.

Titu, cuprins deodată de o milă mare, se piti la spatele jandarmului, uitându-se îngrijorat după tatăl său îmbătrânit prea înainte de vreme, a cărui față acuma era albă încât deabia i se mai vedeau mustățile mici și cărunte.

— Renegatule!... Rușine!... Trădătorule!... Jos! țipau zeci de voci în jurul lui Titu care ridică mâinile, copleșit de emoție, parc'ar fi vrut să oprească ocările necruțătoare.

Groșoru, care nu mai isprăvea discuția cu ofițerul, cum zări pe Herdelea, se întoarse și-l apostrofă indignat:

— Imi pare rău, domnule Herdelea, că tocmai dumneata...

Învățătorul se opri fără să poată scoate o vorbă. Ofițerul însă interveni:

— Pardon!... Vă rog să nu terorizați pe alegători! Aici nu se permite nici o presiune! zise punându-se între Groșoru și Herdelea și apoi adăogând către acesta: Înainte, înainte, domnilor!

— Protestez împotriva acestei noi încălcări de lege! strigă Groșoru, deschizând o nouă ciorovăială cu ofițerul.

În fața primăriei solgăbirăul Chițu strânse mâna lui Herdelea și-l prezintă unui domn scurt și gros, cu ochelari de aur și cu o mustață galbenă rară:

— Domnule candidat, iată unul din prietenii noștri!... Imi dați voe?

Candidatul dădu mâna învățătorului zicându-i măsinal:

— Imi pare foarte bine... Voi fi totdeauna la dispoziția d-tale... Totdeauna...

Herdelea, inviorat, primi cuvintele ungurului ca o ușurare și intră în biroul notarului unde, la o masă lungă, ședea un judecător dela tribunalul din Bistrița, uscat, cu nasul foarte subțire, cu niște ochi mici, răutăcioși și cu un creion în mână. Învățătorul îl cunoștea. Alături alți doi, tot dela tribunal, scriau voturile în formulare tipărite. Odaia era plină de oameni care măsurau pe alegători cu priviri bănuitoare.

Herdelea se apropie de masă cu pălăria în mână, cu zâmbetul pe față. Judecătorul, președintele comisiunii electorale, îl privi întrebător.

— Votiez pe domnul candidat Beck ! zise învățătorul, răzimându-se cu mâinile de dunga mesei și uitându-se în ochii judecătorului parc'ar fi vrut să-l roage să-l țină minte și să-l apere când va veni la proces.

Cei cu formularele îi însemnară numele, iar președintele rosti, indiferent și obosit:

— Altul?

Învățătorul se dădu puțin la o parte, să facă loc tovarășilor săi.

— Tot din Pripas — murmură dânsul către judecătorul care părea că nu-l aude, ci se scărpină după ureche cu creionul și se uita la cei ce scriau voturile.

La șase seara comisiunea declară ales pe candidatul Bela Beck, cu o majoritate de cinci voturi.

Rezultatul se răspândi pe afară, prin mulțimea obosită care-l primi cu strigăte de indignare și cu cântece naționale. Piața totuși se goli curând. Cârciumile însă se umplură, adăpostind până răcaptea târziu comentariile aprinse, felicitările, amintirile...

Herdelea povesti acasă încântat cum i-a strâns mâna deputatul și cum i-a făgăduit sprijinul pentru orice împrejurare, cum i-a zâmbit judecătorul

increțind fruntea ca să-și întipărească în creeri numele lui.

— De-acu nu mai am nici o grijă cu procesul... De-acu pot dormi liniștit! zise dânsul cu mândrie. Vezi acuma ce înseamnă să știi să te porți cu oamenii? adăogă apoi biruitor către Titu.

— Am văzut... am văzut! șopti tânărul istovit.

Auzindu-l și văzându-l însă își amintea răcnetele mulțimii în piață, când a trecut Herdelea, paloarea lui de atunci și mila aceea dureroasă ce-o simțise și care i-a rămas în inimă parcă mai adâncă. Era trist și abătut ca și când ar fi pierdut orice șădejde în lume.

— Iată de ce atârnă înfăptuirea ideii! se gândea dânsul. Cinci voturi! Adică tocmai voturile tatii... ca să-și ușureze procesul! Dacă nu era procesul, triumfa ideea... Și baremi procesul de-ar eși bine!... Iată ce hotărăște soarta unui popor; un fir de tină... Și totuș ideea nu poate muri! Ideea e sufletul omului.

Profitând că notarul din Lușca era în Armadia, cu alegerea, a doua zi plecă.

— Dac'ași mai sta mult aici, ar trebui să mă scufund de tot în noroiul realității! își zise Titu despărțindu-se.

2.

— M'a alungat, tată — șopti Ana atât de încet că nici ea însăși nu-și auzi bine glasul, cu groaza încuibată în ochi, așteptându-se s'o zdrobească.

Vasile Baci prânzea. Avu o tresărire, văzând-o galbenă și trasă, cu burta la gură. Mai sorbi din lapte odată, îmbucă o coaje de mălai, pe urmă se uită lung la Ana și răspunse molfăind:

— Bine... Stai aici că ai unde... Vezi că eu mă duc până în Zăhată, că am niște oameni la sapă... Să ieai seama pe acasă...

Vorbea atât de liniștit că femeea se zăpăci, crezând că n'a auzit bine și nu îndrăzni să se așeze până nu-l văzu plecând aevea cu carul.

Baciu știa că Ion are s'o izgonească, dar nu-i păsa. Lasă să vie fata, nu-i nimic. Acuma, că-i măritată în lege, poate ședea și acasă. Mai bine așa, decât să se plece el în fața tâlharului și să-i dea moșia. La urmă tot va trebui să vie bărbatul și s'o iea, mulțumindu-se cu ce-o căpăta, căci n'are încotro... Acum e vorba de răbdare. Cine o răbda mai lung, rămâne de-asupra. Iar dânsul poate aștepta oricât, că nu-l doare...

Ana era umilită și tăcută ca un câine. Nu crâcnea înaintea bătrânului și doar uneori îl privea rugătoare cu ochii ei scufundați în cap și veșnic roșii. Zilele i se păreau nesfârșite în așteptarea omului pe care inima ei îl dorea cu atât mai mult că suferise greu pentru dânsul.

Ion, chiar în ziua când o alungase, se dusesese în Armadia la Victor Groșoru, de care știa că-i avocat strașnic, mai tare ca mulți din Bistrița. Avocatul era foarte încurcat atunci cu alegerea de deputat și, aflând că Ion nu-i alegător, vru să-l amâne pentru altă dată. Ion însă, încăpățânat, nu s'a lăsat până nu i-a povestit cu deamănuntul toată buba. Mirosind ceva mai de preț, Groșoru întrebă mai întâi:

— Martori ai?

— Am, domnule avocat, cum să n'am... Am pe...

— se grăbi țăranul, înșirându-i pe toți cei ce au fost la tocmeală și care auziseră făgăduelile socrului său.

Avocatul se însărcină să-i scoată toate pământurile, dar îi ceru înainte jumătate, din onorar. După ce Ion numără banii, Groșoru îi închise într'o casă

de fier, îl sfătui să aducă înapoi pe Ana ca să nu poată spune Vasile Baciucă a alungat-o, dar să potrivească lucrurile astfel încât să nu bage de seamă că are nevoie de ea.

Ion își făcu cruce de mulțumire. Dacă i-a luat avocatul banii, înseamnă că trebuie să câștige. Ana are să se întoarcă ea singură... Numai când trecură două săptămâni începu să intre în grije să nu cumva să se primejduiască procesul din pricina femeii care nu vine acasă.

Când află Vasile Baciucă că Ion l-a tras în judecată, se întunecă. Ii era frică de judecări de oarece nu mai avusese niciodată și văzuse la alții că procesele înghit zadarnic moșiile oamenilor. Incepură îndoelile. Să nu se întâmple ceva și să piardă tot. Avocații câte șuruburi nu învârtesc. Te bagă în temniță cu dreptatea în mână. La urma urmelor poate că tot mai bine ar fi să-i arunce câinelui jumătate locurile și căsuța cea veche, să scape de-o grije... Se uita mai chiorăș la Ana și ar fi fost bucuros să-i găsească vre-o pricină s'o gonească înapoi, la tâlharul pe care și l-a ales ea și de care acuma nu mai știe cum să se scuture.

În Dumineca a treia, Vasile Baciucă, ca s'o poată alunga, se hotărî să se îmbete. După amiază cărciuma era plină, ca de obicei. Avrum, negru de supărare, din pricina unei afaceri cu notarul, servea totuș rachiul mai prompt chiar decât alte dăți. Vasile n'apucă să se afume bine și se pomeni cu Toma Bulbuc lângă dânsul, foarte vesel și mulțumit că pusese temelie casei de piatră ce o clădea pentru George pe care avea de gând să-l însoare la iarnă. Din vorbă în vorbă Baciucă se plânse cât de rău a nimerit-o cu măritișul fetei, cum stă acuma acasă la dânsul parcă nici n'ar avea bărbat... Toma clătină din cap și apoi întrebă binevoitor:

— De ce nu vă împăcați voi, Vasile?... Oamenii trebuie să se învoiască...

— Da cu cine să te împaci, omule? făcu Baci trântind paharul pe masă și povestind iarăș ce-a pățit cu ginerele și cum vrea să-l lase pe drumuri, cerșetor.

Atunci intră și Ion în cârciumă. Venea înadins, știind că e socrul său, să încerce o apropiere, dacă s'ar putea, ca să-și iea acasă nevasta. Se așază însă la altă masă, strigând cu un oftat:

— Jupâne!... Măi jupâne!... Dă-mi și mie o leacă de stropșeală!

Până să vie Avrum cu rachiul, Toma se întoarce repede:

— Ia vino încoace, Ioane! Vino, vino, că nu te mănâncă nimeni...

Ion trecu greoi la masa lor, rostind ca din gura altuia:

— Noroc bun, socrule...

— Ce socrule, mă! sări Vasile, jumătate glu-meț, jumătate furios. Eu să-ți zic ție „socrule“, că văd că nevastă-ta-i mai mult la mine decât la tine!

— Vina mea-i? făcu Ion, îndoindu-se de spinare ca un caraghios.

— Eu aș zice să vă împăcați ca oamenii de treabă, să nu vă mai faceți de râsul lumii! vorbi acum Toma, trăgând cu ochiul întâi unuia, pe urmă celuiilalt. Că zău așa!... Ia șezi, Ioane, șezi colea!

Ion se așază, așternând pe o bancă o batistă roșie cu flori verzi, ca să nu-și murdărească hainele. Toma puse îndată la cale tocmeala. Altădată s'ar fi aprins, ar fi injurat, ar fi răgușit țipând, acum amândoi erau liniștiți, chibzuiți și reci ca doi negustori pățiți și înșelați. Vasile sfârși îmbiindu-i jumătate locurile și casa cealaltă, pe care poate să le scrie oricând pe numele lor, să nu

mai fie neînțelegere. Ion răspunse că mai bine să hotărască judecata, dacă nu vrea să-i dea ce s'a înțeles când a luat fata; totuș Ana poate să vie acasă oricând, căci el cu ea n'are nimic... Toma îi îndemnă să mai lase fiecare câte ceva și-i sili să dea mâna.

— Bine, așa să fie cum ziceți — mormăi Ion cu ochii aprinși. Dar procesu-i proces... Acu, deocamdată fie după voia dumneavoastră, dar judecata să-mi dea dreptul meu deplin! Dacă dumneata îmi dai de bună voe cât zici, ne-om judeca pe mai puțin!

Vasile Baci u nu vru să audă de proces și se supără. Toma însă îl făcu să dea mâna a doua oară, zicând blajin:

— Lasă, lasă cum zice, el, că-i mai tânăr și mai fără minte! Lasă... Până la judecată mai trece vreme și cine știe ce-o mai aduce Dumnezeu!

Băură aldămașul împreună până pe înoptat. Ion plecă acasă cu Ana de mână. Era beat, dar nu-și arăta totuși mulțumirea. Doar în suflet se bucura c'a spart ghița.

A doua zi dimineața Vasile Baci u veni, după cum se înțeleseseră și se duseră în Jidovița, la notar, să le facă hârtiile de intabulare.

— Da să scrii acolo, domnule notar, că procesul merge înainte! zise Ion ca o amenințare.

Vasile Baci u încercă să răspundă, dar Ion se sculă în picioare:

— Imi trebuie tot pământul, socrule, știi bine... Tot pământul!...

3.

După plecarea lui Titu, casa Herdelea se liniști. Invățătorul se mai lăuda din când în când cu lo-

vitura lui dela alegerea de deputat, dar doamna Herdelea și Ghighi se gândeau tot mai mult la Laura. Ca să se mângâe, dăscălița, îndată ce isprăvea lucrul, se așeza în salonaș și citea rugăciuni, singură, cu glas tare, din cărcitica ruptă, zdrențuită pe care i-o dăruise odinioară, de mult, unchiul ei Simion Munteanu.

Intr'o seară, tocmai aproape de cină, Hector începu să latre în ogradă, portița scârțâi prelung, în pridvor se auziră pași greoi și apoi un ciocănit în ușă.

— Scrisoare dela Laura! sări Ghighi aprinsă și bătând din palme, în vreme ce Herdelea zise gros: Intră!

Era într'adevăr straja Cosma Ciocănaș și aducea poșta din Jidovița: o scrisoare pentru Herdelea, vre-o două pentru săteni dela feciorii ostași, apoi câteva ziare ale lui Belciug. Invățătorul citi toate adresele, dădu scrisoarea Ghighiței și vru să o prească gazeta popii.

— Nu pot, domnule învățător, zău nu pot — bâlbâi straja rușinat. Mi-a poruncit domnul părinte să nu mai las la d-voastră nici o gazetă, că altminteri mă probozește în biserică...

— Bine, Cosma, să fii sănătos! răspunse Herdelea râcâit de curiozitate. Șezi puțin și te odihnește, că până atunci văd eu repede ce mai spune în ele...

Dela alegerea de deputat Belciug rupsesse orice legătură cu Herdelea; nu-și mai vorbeau, nu se salutau, erau ca doi străini. Prin Armadia mai erau mulți care îl ocărau, în deosebi însă Victor Groșoru care spunea pretutindeni, că numai din pricina „renegatului din Pripas“ o circumscripție românească a trimis în Parlament un deputat ungur.

Până să răsfoiască Herdelea ziarele, dăscălița încercă să citească scrisoarea dela Laura, împreună

cu Ghighi care, nerăbdătoare, se silea să urmărească și ea rândurile mărunte, cu litere ascuțite, și drepte. Dar emoția lor era așa de mare că nu putură să descifreze nimic.

— Ia dați-o 'ncoace! zise Herdelea, după ce își astâmpărase setea gazetei și expediase pe Cosma.

— Da, da, citește-o d-ta tare! strigă Ghighi.

Învățătorul își puse ochelarii, se sculă în picioare, întinse scrisoarea lângă lampa atârnată de grindă și citi rar, apăsător, bătrânește, cu glasul tremurat puțin pe alocuri:

„Mult iubirii și doririi noastre! Nu m'aș mira să credeți că cine știe ce ni s'a întâmplat de nu v'am scris pe îndelete de când ne-am despărțit, în fața Rahovei și cu lacrimi în ochi. Eu însămi mă întreb cum am putut fi atât de neglijentă, căci dragostea mea pentru d-voastră nu s'a micșorat, deși s'a împărțit. Numai punându-vă în situația noastră, ne veți înțelege și ne veți ierta. Sper însă că ați primit multele cărți poștale ce vi le-am trimis de pretutindeni, pe unde am umblat? Până să ne încropim gospodăria noastră mică și drăguță, am tot amânat scrisul, ca să vă pot povesti din fir în păr viața nouă în care am intrat. În sfârșit iată-mă mai slobodă.

„Nimeni nu-și poate închipui cât amar îmi strângea inima în clipa când am pornit la drum. Imi sângera sufletul și nici nu puteam plânge măcar, căci George ar fi înțeles poate greșit lacrimile mele... Totuși călătoria din Armadia până aici îmi va rămânea veșnic neuitată și plăcută. George a fost așa de bun că repede mi s'a risipit tristețea și mi-a câștigat, mai mult decât iubirea, încrederea.

„Am stat două zile în Bistrița, fiindcă eu m'am îmbolnăvit ușor și George n'a vrut să ne urcăm în tren până ce nu voi fi zdravănă de tot. Cât

„a fost George al meu de delicat și de nobil, nici
 „n'am cuvinte să vă spun. (Nu v'aș scrie compli-
 „mentele acestea, dacă n'ași fi sigură că el nu le
 „va afla niciodată; altfel ar fi în stare să-și iea
 „nasul la purtare, dragul meu drag!) A doua seară,
 „înviorată și gătită cu rochia cea albastră ca cerul,
 „care George zice că-mi șade admirabil, am cinat
 „la *Gewerbeverein*. A fost o minune. Cânta muzica
 „militară. Era lume imensă și elegantă. Și George
 „era așa de drăguț și vesel. Mă sfiam puțin, fi-
 „indcă mereu îmi săruta mâinile peste masă, deși
 „pe de altă parte, știam că acuma aveam dreptul să
 „ne iubim fără zgardă, cum spune mereu George...
 „Insfârșit am petrecut splendid și ne-a costat a-
 „proape douăzeci de coroane, căci George cheltuia
 „nebunește, zicând neîncetat că numai o săptămână
 „de miere e în viață. Mie însă îmi era frică să nu
 „ajungem fără bani în Vireagul nostru și să ră-
 „mânem de râsul lumii.

„Miercuri am plecat din Bistrița hotărâți să nu
 „ne mai oprim deloc până'n Sătmar. Totuș în Dej
 „iar am poposit o noapte și o zi. George era ne-
 „astâmpărat și voia să-mi arate toate orașele pe
 „unde trecem, ca să avem amintiri comune de pre-
 „tutindeni. Și la Gherla am stat o zi și am vizitat
 „Episcopia, întâlnind chiar și pe Prea Sfințitul no-
 „stru episcop care a glumit cu noi și ne-a bine-
 „cuvântat. Mi-a plăcut mult Clujul, oraș mare și
 „frumos, dar mi s'a părut straniu că n'am auzit nici
 „o vorbă românească. Am fost găzduiți la sora
 „lui George, care-i măritată cu un avocat de seamă,
 „Victor Grozea; trebuie să vă aduceți aminte, că
 „ne-a vorbit de Ludovica, la logodna noastră, so-
 „cruț meu. Am fost și la teatrul unguresc unde se
 „juca numai țiu minte ce comedie. N'am putut
 „însă râde de loc, întâi că nu pricepeam mai ni-
 „mic din ce sporovăiau pe scenă, și apoi mai ales
 „pentru că era a treia seară de când ne oprisem la

„Cluj și George tocmai îmi mărturisise că drumul nostru nici nu trece pe aici și că m'a adus numai ca să mă distreze pe mine și să-mi facă plăcere. Am plâns și l-am certat că m'a înșelat astfel și cu deosebire a cheltuit atâția bani de nici nu îndrăznesc să vă spun, că v'ați spăimânta. De aceea n'am putut râde la comedia ungurească. George însă zice că n'am răs fiindcă era prea proastă. La urma urmelor poate să aibă și el dreptate.

„Și așa a trebuit să ne întoarcem iar pe la Dej, să mai petrecem acolo o noapte și pe urmă să o luăm la miază-noapte, spre Sătmar. Adevărat însă că nici nu ne-am mai clintit din tren până la Sătmar, unde ne așteptau demultisor bagajele și lăzile mele și mai multe ale lui George. În oraș doar că ne-am odihnit câteva ceasuri și îndată am pornit la Vireag cu trăsurile ce ni le trimisese notarul căruia George îi telegrafiasse din Dej că sosim.

„Pe aici e numai șes și iar șes, cât vezi cu ochii, neted ca'n palmă, cu lanuri nesfârșite de grâu. Soarele frige năpraznic, iar nourii de praf după căruțe rămân în văzduh parcă le-ar fi lene să se mai coboare pe pământ... O fi frumos, cui îi place. Mie însă mi-i dor mereu de dealurile noastre din Pripas, de munții noștri albaștri și măreți!

„Vireagul e sat românesc, dar numai cu numele. Oamenii spun, ce-i drept, că-s români, dar o spun pe ungurește, căci altă limbă nu pricep. Te și doare inima când îi auzi. De altfel sunt harnici, săritori, creștini buni. Nu-i de mirare că și-au uitat graiul strămoșesc bieții oameni, căci Vireagul e tocmai în marginea neamului românesc. Dincolo nu mai găsești decât unguri și iar unguri, cu ismene largi ca poalele țărancilor noastre și cu niște tichiuțe de pălării în cap de-ți

„vine să râzi. Ghighi s'ar omori de răs până s'ar
„obișnui cu dânșii... Notarul de aici e ungur și
„firește, n'are de unde să știe românește. Chiar și
„învățătorul vorbește foarte stricat, deși școala e
„confesională, susținută din banii bisericii. George
„i-a făcut îndată imputări, dar dânșul s'a scuzat
„că aici așa-i obiceiul, că și răposatul preot nu-
„mai ungurește vorbea, ba ne-a mai asigurat că
„și noi va trebui să ne dăm pre brazdă. Atunci
„George s'a legătuuit că, orice s'ar întâmpla, nu se
„va abate dela îndatoririle naționale și i-a spus în-
„vățătorului că trebuie să ne silim să readucem la
„matcă pe sârmanii rătăciți; a vorbit atât de miș-
„cător George al meu că învățătorul a plâns, pre-
„cum am plâns și eu... Invățătorul e văduv, iar no-
„tarul are o nevastă bătrână și arțăgoasă cu care
„n'am să mă pot împrieteni niciodată. E mai bine,
„căci astfel, singură, voi putea fi mai de folos băr-
„batului meu în marea operă de redeșteptare a
„acestor români nenorociți. Am început să cu-
„nosc puțin și eu viața, să înțeleg cât este de a-
„păsătoare. Ne-am așezat frumos casa. Am cumpă-
„rat o mobilă foarte drăguță, din Sătmar, cam
„ca aceea din salonașul nostru. Suntem mulțumiți
„și fericiți, și ne rugăm lui Dumnezeu să ne mi-
„luiască tot așa pe viitor. Ne gândim cu drag că
„poate la anul vom avea un băiețel. Eu cred mult
„că vom avea și chiar am început să-i pregă-
„tesc scufițele.

„George a fost hirotonisit acum patru săptă-
„mâni. Cred că-i cel mai de seamă preot din
„toată țara și că slujește cel mai frumos dintre
„toți. Nu pentru că George e al meu, ci pentru că
„așa este.

„Ei, dar văd că m'am pornit ca mutul și nu mai
„sfârșesc. Dacă însă nu mă opresc singură, iată că
„mă oprește hârtia care s'a săturat de mângăliturile
„mele... Acum cred că v'am povestit chiar prea

„multe. E rândul d-voastră să-mi trimiteți o scrisoare cel puțin tot așa de lungă Până atunci
„vă îmbrățișez de mii de ori cu dragoste mare pe
„toți. — Laura.

„P. S. Prin Octombrie sperăm să ne repezim puțin prin Pripas. Atunci apoi am să aduc încoace,
„și pe Ghighița mea scumpă pe care o sărut special cu mult dor. — Aceași.

„Fiindcă draga mea Laura nu mi-a lăsat loc de scris, eu vă îmbrățișez cum pot. Iubirea ne-a făcut să ne gândim numai la fericirea noastră; de-
„aceea iertați-ne. — George“.

Herdelea puse scrisoarea pe masă și-și șterse ochelarii zâmbind mișcat, cu două lacrimi înflorite în colțurile ochilor. Ghighi se aruncă la scrisoare, o sărută și se învârti prin casă plângând și râzând de bucurie, în vreme ce doamna Herdelea, lingându-și buzele cu vârful limbii, rosti înduioșată:

— Dragii mamii, dragi!

4.

Văzându-se stăpân al atâtor locuri, Ion în loc să se împace, mai rău se întărată. Se simțea din ce în ce mai înșelat și se gândea numai la pământul cellalt, care ar trebui să fie al lui și care e încă tot al lui Vasile Baci. Aștepta procesul cu încăpățănare și se ducea mereu-mereu pe la Victor Grofșoru să-i dea zor, încât avocatul trebuia să-l ocărăscă și să-l amenințe să se astâmpere.

Neputându-se potoli altfel, bătea deseori pe Ana. Acuma o ura. Era convins că e înțeleasă cu tatăl

ei ca să-l tragă pe sfoară. Numai când o vedea plângând, se mai răcorea.

Femeea răbda, supusă și friptă. Ii trecea uneori prin creeri gândul că Ion n'o fi iubind-o, dar îl alunga înfricoșată, ca o primejdie ucigătoare. Mai des îl desvinovăța, ca și odinioară, zicându-și că grijile și necazurile îl îndârjesc. Apoi nădăjduia o mângâiere în copilul ce-l aștepta din zi în zi. Copilul poate să-l mai îmblânzească și pe dânsul.

Robotea ca o slujnică. Zenobia, de când avea noră în casă, nu catadixea nici să mute un scaun de ici până colo; în schimb însă o dăscălea toată ziua, bruftuluind-o și afurisind-o. Ana singură trebuia să ducă în spinare toată gospodăria. Ea gătea mâncarea și tot ea o căra la câmp, unde lucrau oamenii în frunte cu Ion. Seara nu-și mai simțea șalele, iar burta o împovăra și o năbușea. În pat găfâia atât de greu că Ion o lovea cu cotul în coaste, înjurând-o că nu-l lasă să doarmă cu fonfăelile și răgăelile care o apucau și o țineau ceasuri întregi.

În dricul verii, într'o zi Ana rămase singură acasă, să facă demâncare și s'o ducă la prânz bărbatilor care, împreună cu Zenobia, secerau o holdă de grâu. În vreme ce turna răntașul rumenit peste ciorba ce clocotea într'o oală zdravănă de tuciu. femeea simți deodată niște junghiuri prin pantece atât de dureroase, încât fruntea și tâmplele i se încununară cu sudori fierbinți. Se lăsă pe vatră, cu ochii speriați, apucându-se cu amândouă mâinile de burtă și gemând.

— Mi-o fi venit vremea — se gândi când junghiul se mai mulcomi.

Guță mâncarea, puse puțină sare... Durerile însă o încercară din nou, întâi mai slabe, pe urmă mai crâncene parcă ar fi înțepat-o cu ace. Până în amiazi s'a chinuit, dar ea tot nu s'a lăsat, ci a isprăvit mâncările și le-a pus într'un coș, să

le poată trimite prin cineva, dacă s'ar întâmpla să-i fi hărăzit Dumnezeu să nască astăzi.

Tocmai pe la amiazi îi încetară toate junghiurile și se simți mai ușoară. Se închină, luă coșul și porni încetșor, lăsând casa în paza bătrânului Dumîtru Moarcăș, care se acioase deabinelea la Glanetașu, ne mai îndrăznind să se întoarcă la Paraschiva.

Holda, din zestrea Anei, era departe, spre Jidovița, pe lângă drumul cel vechiu. Soarele săgeta în răscrucea cerului curat ca lacrima. Zăpușeala plutea în văzduh, grea și zugrumătoare, ca o pâclă nevăzută. Câmpul îngălbenise sub apăsarea arșiței. Doar ici-colo câte un copac mai înverzea, cu frunzele neclintite ca un scut împotriva razelor aprinse. Femea pășea legănat, târându-și picioarele desculțe pe cărarea crescută cu burueni.

Sosi totuș mai devreme și de aceea se îndreptă cu merindea spre un măr pădureț din marginea holdei, să așeze acolo coșul și să ia secera, să mai taie și ea doi-trei snopi. Când se plecă însă să rezeme coșul de trunchiul scorburos, o sfredeli un junghiu atât de dureros parcă o secure i-ar fi despicat burta. Se prăvăli fără putere pe pământul dogorât și crăpat, strângând dinții de-i păraiau ca niște oase sfărâmate, căutând să-și ascundă suferința. Dar, cu toate încordările ei, un țipăt sfâșietor, prelung și jalnic i se smulse din plămâni, urmat de gemete grele care-i uscau cerul gurii.

— Tulai! O fi apucat-o durerile facerii! strigă Zenobia, îndreptându-se de spinare, cu secera într'o mână și în cealaltă cu un snop de spice, și uitându-se spre mărul pădureț. Da, da... așa-i, cum zic! Uite-o cum se zvârcolește!

— Afurisită muiere! bombăni Ion, fără măcar să se întoarcă. Știe că-i sosește ceasul și vine să

fete pe câmp! Bată-i Dumnezeu socotelile ei de toantă!

— Taci, Ioane, că te-o trăzni Dumnezeu din senin ca pe popa din Runc! murmură Glanetașu cu glasul înecat de milă.

— D'apoi că zău așa — făcu bărbatul totuș mai blând.

Zenobia alergă la Ana care se sbătea și se le-găna, cu fața în sus, cu mâinile pe pânțele ca și când ar fi vrut să înăbușe vâlvătaia năpraznică ce o ardea. Prin umbra subțire a mărilor lumina albă pândeă tremurându-și petele străvezii pe cor-pul chinuit al femeii.

— Da ce-i, Ano?... Vai de mine, că și tu, zău... Nu puteai șede acasă dac'ai simțit că te încearcă durerile? zise Zenobia miloasă, ingenunchind lângă ea și căutând să-i aline suferința.

Ca mai toate bătrânele dela sate, Zenobia șe pricepea la moșit, fără să-l fi învățat. Ii desfăcu betele, îi scoase zadiile și-i frecă ușor pânțele de sus în jos. Gemetele Anei se ascuțeau în să-săituri prelungi, iar buzele-i uscate șopteau în răs-timpuri:

— Soacră, soacră, mor... Mor!... Moor!...

— Taci, că nu mori, maică, taci, taci... Mai rabdă și taci că uite-acu scapi!

Bărbații secerau înainte. Glanetașu tresăria la fiecă țipăt al Anei; Ion hârșăia mai aprig trăgând însă mereu cu urechea și mormăind mănios ca să-și alunge mila ce i se furișă încetinel în i-nimă.

— Of, sărăcuța, sărăcuța! se cutremură bătrânul auzind deodată un răcnet mai pătrunzător.

— Ei, așa-i soarta femeii! zise Ion, vrând să pară liniștit, dar cu glasul înmuiat.

Clipele se stingeau anevoe, ca ceasurile de groază. Căldura parcă clocotea acuma în văzduh. Hotarul însă era amorțit subt sărutarea pătimașă

a soarelui. Prin prejur nici țipenie de om; numai dincolo de șosea, pe lunca dinspre Sărăcuța furnicau răzleți câțiva viermușori albi. Frunzele porumbului sfârâiau răsucindu-se în arșiță, iar spițele holdelor se legăneau ameteite, ca și când ar fi căutat să se ferească de atingerea razelor aprinse.

Gemetele Anei încetară, încât bodogăneala Zenobiei se auzea limpede:

— Rabdă, puică, rabdă și taci.... Incă o lecuță...

— Te pomenești că moare! se gândi deodată Ion. Gândul îl spăimântă. Vru să se scoale, să a-lerge la ea, dar până să se hotărăscă, văzduhul parcă se zgudui din temelii de un urlat înfiorător, urmat îndată de niște țipete subțiri ca orăcăiala de broaște speriate sau ca scâncetul unui cățel strâns în ușa.

— Copilul! zise Ion cu inima opărită, auzind glasul necunoscut care vestea intrarea unei vieți noi în lume.

Suspinele Anei se mulcomiră, din ce în ce mai ușurate, pe când țipetele cele noi se înteteau, se îndârjeau tot mai poruncitoare.

De odată Zenobia se apropie în goană, cu mâinile roșii de sânge, cu fața desperată, strigând furioasă:

— Foarfece... Dați-mi un briceag că n'am cu ce tăia buricul copilului!... Fuga, fuga!

Smulse custodia Glanetașului și se întoarse grăbită subt măr, căci plânsul copilașului i se părea mai înecat și-i era frică să nu se întâmple vre-o nenorocire.

Amândoi bărbații stăteau nemișcați, în picioare, cu capetele descoperite, cu ochii spre locul unde ființa nouă își cerea dreptul la viață. Amândoi aveau în suflet uimirea și smerenia în fața minunii care se petrece zilnic subt privirea oamenilor

și pe care totuș omul n'a ajuns încă s'o înțeleagă în toată măreția ei dumnezeiască. Glanetașu se închină cucernic, iar după dânsul și Ion, simțindu-se ca și când s'ar fi înălțat, își făcu repede cruce de trei ori.

Peste câteva clipe văzură pe Zenobia coborând în vale cu copilul în palme.

— Mă duc să-l scald în părâu... Mai luați seama de nevastă până viu! strigă ea spre bărbați cu fața îmbujorată.

— Ce-i, mamă!... Ce-i? întrebă Ion întinzând numai gâtul într'un gest instinctiv spre copilașul care plângea în mâinile bătrânei, scuturând nervos din piciorușele-i de păpușă.

— Băețel! băețel! răspuse Zenobia dispărând printre porumbiști, spre Gârla Popii ce curgea aproape, la poalele coastei.

Ion păși în neștire lângă nevastă-sa. Alături de ea o pată mare negricioasă parcă se strâmba la bărbatul năucit; pământul însetat sorbise lacom sângele. Ana se târâse anevoe spre trunchiul mărului și se răzima cu spatele. Era albă și udă de sudori în obraji. În colțurile gurii rămăseseră două buburuze de spumă, dar buzele crâmpoțite și învinețite se strângeau într'un zâmbet de fericire.

— Mult am suferit, Ionică! murmură femeea blând.

— E băiat! răspuse Ion zăpăcit, cu ochii holbați la fața ei istovită și totuș strălucitoare de bucurie.

— Soacra zice că seamănă cu tine! reluă Ana mai încet, în vreme ce pe obraji ei tremura un ochi argintiu de lumină, înfrumusețându-i.

În sufletul bărbatului țâșneau remușcări de abia stăpânite. Privirea i se înăspri. Vru să înjure și vorbele i se stăviliră în gâtulejul uscat. Stătea stângaci, cu secera în mână, iar sudorile îi curgeau de pe tâmple pe umerii cămășii.

Zenobia reveni curând cu copilașul mototolit în zadia ei dinapoi.

— Uite-ți odorul! Il vezi ce dolofan e? zise ea descotoșmânindu-l și arătându-l lui Ion. Acu să vă ție Dumnezeu să-l creșteți mare!

Ion se uită lung și aproape înfricoșat la omulețul cât un pumn, foarte roșu, cu ochii închiși din pricina luminii, cu buricul negricios legat cu o ață murdară. Intinse brațele să-l iea, dar se opri deodată uimit, întrebând:

— Dar oare de ce-o fi având cap așa de lungăreț?

— Nu-i nimic... Așa-i la copiii mici! zise Zenobia apăsând ușor țeasta moale s'o mai rotunjească.

— Dă-mi-l încoace, soacră, să-l văd și eu! zise Ana cu o privire lacomă, întinzând mâinile.

— Lasă c'o să te sature de el, n'ai grije! îi răspunse bătrâna așezându-i copilul pe brațe.

Un răstimp stătură toți tăcuți, ascultând țipetele speriate ale noului născut. Glanetașu își ștergea mereu nădușala cu mânecile cămășii, oftând și mormăind de emoție... Pe urmă mâncară grăbiți și se apucară iar de lucru, lăsând pe Ana cu copilașul, să se odihnească până diseară ca să poată merge acasă.

Ion se posomorî, fără să înțeleagă de ce. Gândurile i se sbăteau în minte încurcate ca într'o plasă. Plânsul copilului său îl supăra și-l bucura în acelaș timp. Simțea o mândrie că odrasla lui răcnește așa de poruncitor, dar apoi îndată i se lămură că de-acuma prin ființa aceasta gângavă e înlănțuit pentru totdeauna de Ana. Atunci se înfuriă și i se înfățișă în suflet chipul Floricăi, rumen, ademenitor, care îl chema și apoi se stingea brusc, ca o speranță pierdută fără scăpare. În locul ei îi țiuia în urechi scâncetul amenințător, stăruitor, în care se amestecau mereu ostoirile Anei, molatece, dragostoase:

— Şşşş... Taci cu mama, puiul mamii, taci, taci..
Şşşş.... Şşşş...

5.

În Luşca, sat mare și bogat, cu pășuni grase și vite multe, Titu sosi amărât profund, întocmai ca în vremea când i se zdrobise în inimă Roza Lang. Se arăta el vesel în lume, dar sufletul îi era rănit de nu mai știa cum să-l vindece. Fu primit bine de toți surtucarii comunei, toți români și care au ziseră că-i poet.

Notarul Cântăreanu avea locuința în clădirea mare și veche a primăriei și pregătise pentru Titu o odăiță bună, cu intrare separată, împodobită drăguț de însăși domnișoara Eugenia, care-l cunoștea de pe la balurile și seratele din Armadia. Doamna Cântăreanu, o femeie scundă, grasă, cu obrazii negri și cu fălcile atârtnate ca niște pungi, îi dădu din prima zi să înțeleagă că i-ar plăcea să-l aibă ginere, dacă s'ar hotări să facă cursul de notar ca să vie în locul bătrânului care, surd de-o ureche și leneș, ofta mereu după pensie, mai ales că nu era în stare să învețe ungurește și se temea să nu-și piarză slujba. Eugenia, isteată și cochetă, îi plăcea lui Titu, totuș planurile notăresei i se păreau caraghioase. Îi venea să râdă singur gândindu-se că el poate fi privit candidat de însurătoare, el care deabia se străduiește să-și deschidă o pârtie serioasă în viață.

Titu se ferea însă acuma de oameni ca să poată trăi numai cu visurile lui. Simțea o nevoie mare de singurătate, să-și macine amărăciunea. Cântăreanu se minună văzându-l atât de harnic la muncă și lăsă bucuros în seama lui toată cancelaria. Și Titu, de dimineața până seara, împlinea slujba pe care o ură, nemișcat dela birou, fără a răs-

punde ciripirilor și târcoalelor domnișoarei Eugenia.

Tocmai peste o săptămână făcu cunoștință cu învățătoarea Virginia Gherman, care venise la cancelarie într'o afacere școlară. Auzise de ea înainte de a sosi la Lușca. Se vorbea pretutindeni că e o fată foarte cuminte și devotată învățământului. Nimeni n'a văzut-o niciodată la vre-un bal sau la vre-o petrecere... Era de vre-o douăzeci și cinci de ani. Se îmbrăca totdeauna simplu, dar orice haină îi ședea bine. Avea niște ochi mari visători și o gură mică cu un zâmbet fermecător.

— Cât ești de frumoasă! îi zise Titu, cucerit îndată de drăgălășia ei și însoțind-o până'n uliță.

— Nu-mi plac complimentele, domnule Herdelea, mai ales cele banale! răspuse învățătoarea, înțepată. Credeam că d-ta ești mai...

Titu îi sărută mâna respectuos, cerându-i parcă iertare. Dar Virginia plecă indiferentă, fără să se arate impresionată de izbucnirea lui.

Întâlnirea aceasta puse capăt mâhnirilor sufletești ale lui Titu. Se gândi mult la Virginia Gherman, la surâsul ei dulce și totuș rece, la ochii ei lucitori și totuș potoliți. Se bucură aflând că sunt prietene bune cu Eugenia și că vine deseori în familia notarului. Iar peste câteva zile, când Eugenia îi spuse că se duce la învățătoare, Titu se oferă s'o însoțească.

Virginia Gherman avea două odăi, mobilate după gustul ei, cu multe scoarțe lucrate de mâna ei, cu multe mărunțișuri de artă adunate de ea, și cu o bibliotecă în care se mândreau numai cărți românești, colecții de reviste, toate legate frumos, cu inscripții și inițiale aurite. În fața casei o grădiniță de flori, îngrădită cu uluci subțiri, și subt ferestre o bancă pe care stătea seara învățătoarea visătoare.

Se împrieteniră curând. Cu cât o cunoștea mai bine, cu atât Titu se simțea mai acasă în Lușca. Virginia îi mărturisise roșind că, în orele libere, încercă și ea să făurească stihuri. Le citiră împreună și Titu se scandaliză auzind că a bătut cu ele la poarta tuturor revistelor, zadarnic. Ea însă se mângâia și aproape se fălea că nu e înțeleasă... Se bucură însă că cel puțin poetul îi apreciază moglele cântece. Când apoi Titu, mai târziu, îi destăinuie frământările visurilor lui, învățătoarea drăgălașă dădu trist din cap, semn că aceleași sbuciumări sunt și în sufletul ei.

În serile cu lună Titu se ducea glonț la Virginia Gherman și, pe banca din grădinița adormită, își depăneau nădejtile în așteptarea zilei când românii vor fi stăpâni pe pământul strămoșilor, când toată lumea va crede ca dânșii, când... Vorbele îi îmbătau pe amândoi.

— Ce ființă extraordinară! își zicea Titu întorcându-se acasă. Dacă năzuințele noastre au pătruns până în sufletul femeilor alese, înfăptuirea e aproape.

Intra în casă cu pași de lup, ca să nu deștepte pe Cântăreanu care dormea vara cu ferestrele deschise. În odăița lui apoi continua visurile cu ochii mari, lacrimați. Pe geamurile date la perete luna argintie îl încuraja. Se sbuciuma ca și când chiar mâine ar aștepta izbândirea finală... O zugrăvea de pe acuma și închipuirea îl ducea pe aripi furtunoase... Iată-l în Cluj, unde a fost o singură dată cu câțiva ani în urmă. Pretutindeni numai grai românesc... Și ce grai! Parcă toată lumea vorbește „ca 'n țară“, mai dulce ca inginerul Vasile Popa din Vărarea, care a colindat România întregă... Firmele magazinelor, străzile, școlile, autoritățile... tot, tot e românesc... Statuia lui Matei Corvinul zâmbește către trecători și le zice: „Așa-i c'a venit ceasul dreptății?...“ Și soldații...

cu căciuli... întocmai cum auzise el că sunt dorobanții. Judecătorul, care a fost atât de obraznic cu Herdelea în Armadia, scoate pălăria până la pământ dinaintea lui. Titu vrea să fie mărinimos, să-i arate că stăpânii români sunt nobili și iertători... Ii întinde mâna... Dar valul îl gonește mereu înainte... Uite-l în Sibiu, în Brașov, în Oradea-Mare, în Arad, în Timișoara!... Steaguri tricolore fâlfâie mărețe pe toate palatele din basmuri... Jandarmii cu penele de cocoș s'au topit... Dar ce-i asta? Plutonierul, șeful postului de jandarmi din Lușca, vine țanțoș spre dânsul, cu o căciulă neagră de dorobanț pe o ureche, cu cocardă tricoloră în frunte... Titu își aduce aminte cum umbla odinioară plutonierul să se împrietenească și cum s'a obrăznicit pe urmă când a văzut că un poet mic român nu se înjosește să dea mâna cu un jandarm ungar. „Unde-ți sânt penele de cocoș, cinstitule!“ îl întreabă acuma cu mândrie. „Ce pene? Ce cocoș? se roșește plutonierul. Eu sânt român! Nu mă cunoști? Român am fost totdeauna, dar viața-i grea și slujba...“ „Renegatule!“ strigă Titu indignat. Atunci plutonierul se infurie, începe să injure pe ungurește și-i svârle corcarda tricoloră în obraz. Tânărul, scandalizat, se repede orbește să-i pună mâna în gât... Piciorul însă îi alunecă și cade grămadă...

— Ce-i cu mine? Aiurez? se întrebă Titu scuturându-se deodată și sărind în picioare.

Luna râdea pe fereastra deschisă. Pe uliță glasure aspre se apropiau trufașe. Titu pășește la geam. Razele îi albesc fața. Două siluete negre trec bocănind. Baionetele străfulgeră în lumină, penele de cocoș se clatină trufașe, cu sclipiri de argint.

— Oooh... patrula de jandarmi! bălbăe Titu îndurerat parcă i-ar fi rupt o bucată din inimă, și adăogă trântind fereastra: Visuri... visuri...

Totuș aceleași visuri îl cuprindeau îndată iar în mrejele lor și dânsul nu li se mai putea îm-

potrivi. Ele îl adormeau, ele îl deșteptau și-l desmierdau apoi toată ziua, îndreptându-i pașii mereu spre Virginia Gherman, singura ființă care îi înțelegea deplin năzuințele și așteptările...

— Poate c'o iubesc? se gândi dânsul într'o zi când îl chinuia mai tare dorința de-a o vedea.

Întâi se spăimântă, parcă s'ar fi prins singur asupra unei fapte rele. Dar apoi se liniști. Iubirea are totdeauna un scop egoist. Deaceea, la sfârșit, îți lasă un gol în suflet. Iși reamintea pe Roza. Deabia acuma își dă seama bine cât de falși au fost amândoi. Râvneau îmbrățișări, numai îmbrățișări. Toate vorbele umflate, căutate, numai acolo ținteau... Pe când Virginia parcă nici n'ar fi femeie frumoasă. De-ar fi urâtă, sentimentele lui n'ar fi mai puțin vii. Asta este prietenia. Adevărata prietenie, întemeiată pe o comunitate de idealuri... Ca un doctor, care observă o boală asupra lui însuș, Titu își compara bătăile inimii de astăzi cu cecece a simțit când a fost îndrăgostit de Roza Lang sau de Lucreția Dragu. Și conchidea mândru că nici nu poate fi vorba de o iubire, ca toate iubirile, ci de un sentiment mult superior, zicându-și încântat:

— Nu există pe lume nimic mai prețios ca prietenia adevărată între un bărbat și o femeie!

Astfel când într'o bună zi, Eugenia, mâncată de o gelozie ascunsă, îl învinui c'a venit în Lușca numai pentru că iubește pe Virginia Gherman, Titu răspunse cu superioritate:

— O, nu... nu e iubire, domnișoară! E mai mult decât iubire... E prietenie izvorât din aceleași năzuinți altruiste!

Și se supără că Eugenia zâmbi mahnită și neincrezătoare.

6.

În ziua de Sf. Petru au botezat copilul și l-au numit Petre. Și au făcut veselie mare de s'a îmbătut până și Dumitru Moarcăș.

Pe urmă însă toate au reintrat în făgașul lor. Nici o săptămână n'apucă să treacă și Ion găsi pricină să-și snopească iar nevasta.

Fericirea ce umpluse sufletul Anei durerile nașterii, se stinse repede ca aburii în vânt. Acum trebui să-și dea seama înfârșit că Ion o urăște și deodată se miră cum n'a înțeles-o până azi? Dacă nici copilașul nu l-a îmbunătățit, ce să mai nădăjduiască? Se uită în urmă și se spăimântă cât a fost de oarbă. De ce s'a agățat de el, când el numai zestrea i-o cerea? A înșelat-o de cum s'a apropiat de ea. I-a simțit slăbiciunea și a urmărit-o ca un lup hain. Iși aduse aminte cât îi vorbea de dulce la horă când umbla să-i sucească mintea... Prefăcătorie a fost dulceața, precum prefăcătorie a fost până și îmbrățișarea lui cea din tîi, în culcușul ei de pe cuptor, până ce a lăsat-o însărcinată... până ce i-a mâncat norocul și toată viața... Acuma degeaba s'ar mai căi. Acuma e prea târziu...

Simțământul că ea e de prisos în lume, începea s'o urmărească pretutindeni. De mult o bătea capul c'ar fi fost mai bine să nu fie, dar speranța copilului îi oprise până azi pornirile, îndemnând-o să rabde. Mai căuta azi mângăere în dragostea de mamă, dar n'o găsea deplină nici aici. Când se întreba de ce mai trăește, valuri-valuri de gânduri negre o copleșeau, din care numai gîngăvelile blânde ale copilașului ce se adăpa la pieptul ei, o mai smulgeau câte un răstimp. În curând însă și drăgălășiile lui i se părură un în-

demn plin de durere, făcând-o să-și zică desperată:

— Bare-mi de ne-ar strânge Dumnezeu pe amândoi deodată!

Totuș necunoscutul morții o îngrozea fără să-și dea seama. Priveliștea satului, cu hotarul încărcat de rod, cu pădurile tainice, cu căsuțele împrăștiate ca niște jucării printre pomii grădinilor parcă-i spuneau că toate chinurile vieții sunt de o mie de ori mai ușor de îndurat ca taina înfricoșătoare a beznei în care te aruncă durerea morții. Voința ei șovăia în fața porții de aramă zăvorită cu mistere care a înghițit atâtea milioane de vieți, fără ca omul să fi izbutit a arunca dincolo măcar o privire fugară.

Vremea însă trecea nepăsătoare peste frământările ei. Vara se sfârșea și lucrul câmpului se îmbulzea. Cu leagănul în spinare, suia zilnic dealurile, cărând de mâncare muncitorilor, răsplătită mereu cu ocări și bătăi.

Apoi Dumineca întâi din Septembre, dis-de-diminează, Ana, după ce mulse vaca și tocmai când strecora laptele în oalele de prins, auzi din tindă unde era, glasul lui Macedon Cercetașu, sugrumat de spaimă:

— Domnule învățător, fă bine și ostenește nițel că s'a spânzurat Avrum!

— Nu mai spune! răsună răspunsul învățătorului care se spăla în pridvor, cum avea obiceiul.

— S'a spânzurat, s'a spânzurat! repetă Macedon parcă mai speriat.

Femeea se cutremură, simțind un fior ciudat în spinare încât îi răci inima. Ion plecase adineaori în sat... Deodată, suflecată și neprimenită cum se găsea, porni fugind spre cârciumă ca și când ar fi vorba de ceva unde ea nu putea să lipsească în ruptul capului. În poarta ogrăzii lui Avrum

văzu de departe un cârd de oameni care se îmbulzeau, dădeau din mâini și întindeau gâturile. Ajunse gâfâind și căută să-și facă loc prin mulțime, să vadă mortul. Se izbi însă de Ion care o întâmpină mânios:

— Da tu ce-ți mai bagi nasul? N'ai de lucru acasă? Ia să te cărăbănești de-aci, toanta dra-cului!

Ana nici nu-l luă în seamă. Se prelinse ca o șopârlă prin vâlmășagul de lume și se pomeni îndată în ogradă.

Poarta șurii era deschisă larg. O căruță de-un cal, cu roțile pline de noroiul uscat, încremenise lângă un perete cu hulubele ridicate drept în sus. De cellalt perete era răzimată o scară, cu picioarele întinse până la inima căruții, iar cu vârful îngropat adânc în fânul nou și foarte mirositor care atârna din gura podețului și se înălța până în căpriori. În lațul făcut dintr'un căpăstru vechiu, legat de al șaptelea fuștel, atârna Avrum, cu obraji roșii-sfecleă, cu barba galbenă sbârliță, cu părul ciufulit și lipit pe fruntea și tâmplele lucitoare de sudori, întors cu fața spre ogradă, privind parcă necăjit cu ochii eșiți din orbite spre oamenii ce se grămădeau în poartă să-l vadă, neîndrăznind să se apropie. Gura i se strâmbase în colțul drept, iar limba, crâmpoțită între dinți, era vrâstată cu dungițe alburii.

— Încă nu-i mort!... Unde-i Rifca?... Săriți de-i tăieți ștreangul! răcni Trifon Tătaru frângându-și mâinile, dar fără să se miște.

— Ia taci, omule, că-i rece! răsunară câteva glasuri ostoitoare.

Intr'un semicerc de vre-o cinci pași locul în jurul lui Avrum rămăsese gol. Pe jos, sfărâmaturi de fân și de paie, găinați de găște și pălăria spânzuratului, cu fundul înafară, arătând căptușeala lucioasă și soioasă.

Ana tremura între hulubele căruței și nu-și putea lua ochii dela Avrum. Nu mai văzuse niciodată om mort, atât de aproape. Nu simțea nici groază, nici milă, ci doar o dorință aprigă de a citi pe fața lui taina care o împiedeca pe dânsa. Se mira cum i-a rămas neclintită pe ceafă tichiuța de catifea neagră, și mai ales că picioarele îi atârneau de pământ, cu genunchii îndoiți, iar cu mâna stângă se ținea de scară și numai dreapta se întindea cu degetele resfirate, parcă umblând să se aște de ceva.

— Faceți loc!... Hai, dați-vă laoparte! izbucniră deodată mai multe glasuri, pe când o mână grea făcu vânt Anei aproape s'o trântescă în brațele spânzuratului.

— Da cum de nu i-a tăiat nimeni funia? Că doar nu-i câine, ce Dumnezeu! strigă Herdelea, sbătându-se printre oameni, cu fața palidă.

Invățătorul se duse drept la scară, pipăi pieptul lui Avrum și îndată strigă poruncitor:

— E cald!... Iute!... Taie tu, Trifoane!... Țineți-l bine să nu se prăvălească!

Câțiva țărani, încurajați, se repezira împrejurul lui Herdelea și, peste un minut, Ana văzu capătul căpăstrului bălăbănindu-se ușor ca o limbă de ceasornic.

Femeea nu mai pricepea ce se întâmplă, căci mortul nu se mai zărea dintre oameni. Deabia într'un târziu desluși, uimită, că doi flăcăi, îndemnați de Herdelea, mișcau picioarele și brațele spânzuratului parc'ar fi vrut să-l învieze. Și ea se gândi cu tristețe:

— Ce l'or mai fi necăjind degeaba? Dac'a murit baremi să se odihnească omul!

Țăranii glumeau și râdeau de încercările învățătorului care, după un răstimp, zise supărat:

— Parcă nici nuu sânteiți creștini, măi oameni! L'ați lăsat să moară în fața voastră în loc să-i

fi tăiat îndată funia!... S'a prăpădit numai de groaza morții, că doar picioarele-i ajungeau la pământ... Bietul Avrum!

— Apoi când ți-e scris să mori, mori și din senin, c'ășa a lăsat Dumnezeu! strigă primarul Florea Tancu, uitându-se semeț la ceilalți, ca și când el ar fi fost sigur că Dumnezeu nu-l va lăsa să moară niciodată.

Toată lumea se înghesui acuma în jurul învățătorului care trebuie să știe de ce s'a spânzurat Avrum. Mortul rămase uitat subt scară, cu fața în sus, cu picioarele spre poartă, cu un genunchiu ridicat și cu cămașa descheiată la piept, privind cu ochii reci spre podul șurii, nepăsător de-acuma de toate. George Bulbuc, mai curios ca toți, îmbulzindu-se mereu, călcă pe gheata noroioasă a spânzuratului, se speria, își făcu cruce și, zicându-și că e semn rău, eși în uliță.

— Insfârșit Herdelea trebuie să povestească pe in-delete ce știa. Notarul Stoessel încurcase pe Avrum să cumpere împreună Pădurea Domnească din hotarul Jidoviței. Afacerea părea bună deoarece notarul spunea că a găsit un mușteriu căruia să-i revândă îndată contractul cu un câștig mare încât ei n'au să scoată nici un ban din pungă, ci doar să iscălească și să ia diferența. După ce au iscălit însă, Stoessel a început să o lase mai domo! Mușteriu cu câștigul se evaporase. În schimb data când ei trebuiau să depună prețul pădurii se apropia. Cu cine vorbea Avrum, îi spunea ritos că afacerea e nenorocită, că toată pădurea nu face nici a cincea parte din cât au cumpărat-o... Astfel ovreiu vedea îngrozit că va fi nevoit să-și vândă tot și să rămână în sapă de lemn spre a putea plăti. De vre-o două săptămâni era într'un hal de desperare nemai pomenit. Eri, Sâmbătă, a fost la sinagogă în Jidovița, unde toți bătrânii i-au spus că Stoessel l'a ruinat înadins. Avrum

s'a dus la notar, a început să răcnească, încât la urmă Stoessel l'a dat afară în pumni, strigându-i: „Du-te și te spânzură dacă ești prost!“ A venit din Jidovița înverzit. Herdelea a vorbit cu dânsul, căci tocmai avea să-i plătească contul pe luna August. L'a mângâiat, i-a spus să aibă încredere... Zadarnic. Avrum o ținea lanț, că, decât să-și piarză pământurile și averea pentru care a muncit cu atâta trudă și decât să ajungă iar gol cum a fost când a venit în Pripas, mai bine se spânzură. Herdelea, firește, nu credea că vorbește serios și-l îndemna să aibă răbdare că nu se știe ce poate aduce ziua de mâine. „Am să mă spânzur! Am să mă spânzur!“ răspundea însă Avrum neconținut... Și s'a ținut de cuvânt.

— Când îți vine ceasul te duci la moarte cum te-ai duce la nuntă! murmura straja Cosma Ciocănaș, închinându-se cucernic.

Ana ascultă înfrigurată povestirea învățătorului, dar mai ales vorbele strajei o zguduiră. Se uită deodată la mortul părăsit și în minte îi răsări ca o lumină gândul:

— Ce iute moare omul când îi sosește ceasul!

7.

Cu două săptămâni înainte de sorocul procesului dela tribunal, Herdelea munci o noapte întreagă să facă două scrisori frumoase, una subinspectorului Horvat, iar alta deputatului Bela Beck, istorisindu-le pacostea cu judecătorul și rugându-i să pună o vorbă bună unde cred dânsii că trebuie, făgăduind în acelaș timp că-și va împlini și pe viitor, cu un devotament îndoit, datoriile patriotice.

Era foarte liniștit și sigur că scapă. Așteptă răs-

punsurile răbdător, fără grije. Pentru orice eventualitate tocmise și avocat, firește ungur, ca să facă impresie mai bună, pe Lendvay, cel cu sechestrul și licitația. Peste o săptămână, în locul răspunsurilor nădăjduite, primi o scrisoare dela avocat, că s'a interesat deaproape, afacerea pare destul de gravă și ar fi bine să pună pe cineva să imblânzească pe președintele tribunalului.

— Mare pișicher ungurul! zâmbi Herdelea citind scrisoarea lui Lendvay și înțelegându-i îndoelele. Umblă să mă mulgă de bani cât o putea mai bine. Hehe, avocatul tot avocat... Șapte piei ți-ar jupui...

Siguranța îi era de oțel. Când nu-i veni nici-un răspuns dela protectorii lui până în ajunul procesului, își zise mulțumit că trebuie să fi vorbit amândoi cu președintele, altfel desigur l'ar fi prevenit să-și caute de necazuri cum va ști.

Se înțelese cu Ion să meargă împreună la Bistrița, cu căruța lui de un cal ce-a căpătat-o în zestre. Seara îl dăscăli iarăș ce să spună la tribunal, ca să iasă toate bine Ion nu se prea sinchisea de grija învățătorului. Pe el îl durea procesul cu socrul său, care întârzia însă mereu. Totuș asculta sfaturile lui Herdelea și se jura din când în când că are să stea el în temniță în locul dumealui, ceea ce pe învățător îl supăra, căci i se părea o prevestire rea. Hotărâră ca Ion să declare cum că în genunchi a rugat pe Herdelea să-i scrie jalba și că Herdelea l'a refuzat de cinci ori. Atunci Ion s'a apucat și a făcut-o el singur, cu mâna lui, și s'a dus apoi din nou la domnul învățător să i-o scrie numai pe ungurește, căci el nu știe, dar Herdelea nici așa n'a vrut. Insfârșit, fiindcă nu putea să îndure în ruptul capului nedreptatea de a fi pedepsit fără de vină, într'o seară a venit la Herdelea cu o sticlă de rachiu tare ca spirtul și au închinat și au băut până ce în-

vătătorul s'a amețit rău, atunci apoi iar a scos jalba și a căzut în genunchi și l'a rugat cu lacrimi în ochi să i-o facă pe ungurește. Astfel Herdelea, amăgit de băutura și fără să-și dea seama, i-a tradus plângerea către domnul ministru, neavând însă nici atâta vină cât e negru subt unghie.

— Că doar chiar așa este, Ioane, nu? zise Herdelea, la sfârșit, cu o privire blândă și rugătoare.

— Așa-i, așa-i! aprobă Ion, dând din cap. Ce-i drept, e drept. M'ar bate și Dumnezeu să zic altminterlea...

Porniră în miez de noapte ca să sosească din vreme la Bistrița. Calul lui Ion alerga binișor, deși era istovit de munca câmpului. Când răsări soarele, urcau tocmai dealul Dumitriței, la pas. Ion mergea pe jos, pe lângă căruță, povestind cu Herdelea despre necazurile lui cu Vasile Băciu și cu Ana, liniștiți, parcă ar fi și uitat de tribunal... Deodată o brișcă sprintenă îi ajunse din urmă suind panta în trap buiestru de-i sfârâiau roțile. Era preotul Belciug, citat ca martor în procesul învățătorului. Ion își scoase pălăria, respectuos, dar preotul se uită în altă parte, îmbondorit până peste cap într'o blană de vulpe. Brișca dispăru curând la cotitura cea mare din vârful dealului.

— Rău om! murmură Herdelea acuma, simțind deodată că încrederea și siguranța i se clatină puțin în suflet.

Ion nu răspunse. Amândoi tăcură apoi multă vreme. Calul se opintea, iuțea pașii câte o postată bună, pe urmă se oprea singur să răsuflă, pornind iarăși singur înainte. Țăranul, pe marginea șoselei, mergea cu pași mărunți, învărtind biciul deasupra capului și îndemna calul din când în când cu câte un „hi, cinoș, hi“, dar fără să se mai

uite la învățătorul care, cu un zâmbet înghețat pe buze, clipea des din ochi, cuprins de o nedumerire apăsătoare. Parcă un nour de întristare s'ar fi coborât peste dânșii, amuțindu-i și uluindu-i.

Din vârful dealului se deschidea o priveliște măreață. Valea Bistriței, ocrotită subț o pânză fină de ceață argintie, se deștepta din somn în mângăerile calde ale soarelui tomnatec. Jos în față, răzimat pe o spinare de pădure cu frunze verzi și ruginii, orașul bătrân părea plăpând ca o jucărie de copii, iar turnul bisericii săsești un paznic uriaș și ursuz, îmbrăcat în straie străvechi, cenușii, mâncate de vreme.

— Uite Bistrița! zise Herdelea înviorat, întinzând brațul.

— Bun pământ... Și bine muncit! adăogă Ion rotindu-și privirea peste cuprinsul văii bogate care părea o grădină imensă, fermecată.

În răcoarea dimineții nemărginirea firii se înfățișa mai coplesitoare și pătrundea adânc în sufletul învățătorului. În fața lumii mari ce se întindea în ochii lui, se simți atât de mic că-l cuprinse o neliniște dureroasă. Ce însemna el, cu temerile și speranțele lui, cu toată viața lui, în vârtejul amețitor al vieții celei mari? Nici cât un fir de nisip pe care întâmplarea îl aruncă de ici-colo.

— Dumnezeu are grije și de păsările cerului și de nisipul mării — se gândi dânșul vrând să-și mângâie tulburarea și căutând din ochi, în noianul de case din vale, clădirea tribunalului. Acolo se hotărăște soarta viermilor! oftă apoi găsindu-l tocmai între biserica românească și cea săsească.

— Uite, finule, uite colo-i tribunalul! Îl vezi? strigă arătând cu degetul o casă greoaie, cu două etaje și cu ferestre mici ca niște ochi vicleni.

Și de-acuma, cu cât se apropiau de oraș, cu atât increderea i se topea. Sufletul îi tremura și totuși pe buze îi flutura un zâmbet umil, înflorit parcă de mustățile-i albe, retezate. În colțul ochilor îi licărea câte-un bob de lacrimi, care se clătinau, dar nu se rostogoleau pe obrajii încrustați cu multe cute mărunte și subțiri ca niște deseneuri măestrite... Gândurile îi alergau prin creeri, neobosite, mereu mai grăbite. Se mira cum a putut crede că va scăpa teafăr din asemenea bucluc? Și, cu toate acestea, nu-și făcea imputări și nu-i părea rău că a nădăjduit. Ce-ar fi omul dacă nu l-ar ajuta nădejdea în viață?

— Mi se pare, Ioane, că o pățim urât de tot astăzi! zise Herdelea când trecură vama dela intrarea orașului, cu un glas glumeț, dar care aștepta o mângâiere.

— Acu, ce-o vrea Dumnezeu! râse Ion gros și nepăsător.

Pe coridoarele întunecoase și întortochiate ale tribunalului valuri de oameni forfoteau, grăbiți, vorbind tare sau șoptind tainic, plângând și răsând, îngrijorat fiecare de durerea lui și nesimțitor de suferința celorlalți... Egoismul omenesc nicăiri nu se răsfață mai sfidător ca în fața dreptății. Țărani, orășeni, bătrâni, tineri, femei și chiar copii alergau, se opreau, se certau, se rugau... Și toate glasurile se adunau într'un sgomot monoton, apăsat, întrerupt în răstimpuri de câte un țipăt ascuțit de clopoțel care chema pricinașii în sălile de judecată... În mijlocul lumii frământate numai avocații, cu gențile umflăte de acte, pășiau siguri, mândri, ca niște bondari într'un mușuroi de furnici speriate.

Herdelea se opri amețit în vâlmășagul de oameni, înfricoșat că-i fuge pământul de sub picioare. Din norocire dădu curând cu ochii de avocatul Lendvay care, zărindu-l, se apropiă strigând:

— A, bine că sosiși !... Bună ziua !... Ești al șaselea !... Scăpăm repede... Curaj! Cred că eșim bine !... Ai pus pe cineva să vorbească cu președintele?

Speranța profesională din vorbele avocatului îl umplu deodată de o nouă încredere. Indată se simți iar om de seamă, de a cărui soartă atârna mersul lumii. De aci în colo parcă nu mai vedea pe nimeni pe coridor, ca și ceilalți. Vorbea tare cu Ion, râdea și se supăra că nu-i vine rândul mai degrabă.

În sala de ședințe se întări și mai mult văzând la dreapta președintelui tocmai pe magistratul care fusese la alegerea de deputat din Armadia. Trecu mai în față și nu se ostoi până ce nu-și încrucișă privirea cu judecătorul care, descoperindu-l, avu parcă un zâmbet în ochi. Insuș președintele, deși nu-l cunoștea, se uită la dânsul de câteva ori și privirea lui parcă-i spuse: „Fii liniștit! E bine! N'ai frică!”

În tot timpul procesului nu-și mai pierdu stăpânirea nici o clipă. Vorbi ungurește mai bine ca oricând, explicând amănunțit cât e de nevinovat și adogând mereu că el e bun patriot. Judecătorul reclamant nefiind de față, Herdelea era sigur că n'a venit înadins, ca să nu-l apese. Procurorul părea înverșunat, dar Herdelea, chiar în asprimea lui, simțea multă bunăvoință. Belciug a fost mărinimos, declarând sus și tare că nu știe nimic de plângerea împricinată. „Se vede cât de colo că ocrotitorii mei și-au făcut datoria cu vârf și îndesat, săracii!” își zise Herdelea în vreme ce Lendvay perora cu foc și cu gesturi largi.

Dealtfel toată afacerea n'a ținut mai mult de o jumătate de ceas. Pe urmă președintele s'a sfătuit puțin cu magistratul din dreapta, s'a sculat în picioare și, în numele regelui, a anunțat că

Ion Pop-Glanetașu este condamnat la o lună închisoare și o sută coroane amendă, iar Zaharia Herdelea, învățător în Pripas, la opt zile închisoare și cincizeci coroane amendă. Herdelea a ascultat zâmbind mereu și numai după ce și-a auzit oșanda s'a uitat împrejur parc'ar fi vrut să întrebe pe toți: ce-i asta?

— Facem apel, nu-i așa? îi șopti avocatul.

— Negreșit... apel... firește — bălbăi Herdelea cu aceeași nedumerire pe față.

În coridor însă, în mijlocul mulțimii sgomotoase, îl prididi deodată o slăbiciune grea. Trebui să se așeze pe o bancă, lângă o femeie bătrână care plângea cu sughituri. I se părea că toată lumea se clatină și-i era frică să nu se prăbușească tribunalul peste dânsul. Auzea însă foarte lămurit plânsul femeii și, pe când se întreba de ce-o fi plângând, auzi și glasul lui Ion, care se ținea după dânsul ca un câine, dar nu putea înțelege ce spune.

— Nu-i nimic... apel... desigur... ce nedreptate

— răspunse totuș lui Ion, fără să-și dea seama ce zice și fără să-și audă vocea.

Apoi se sculă anevoe, cutremurându-se și agățându-se de umărul țaranului.

— Am isprăvit, Ioane... Hai să mergem! murmură dânsul răgușit.

Atunci se pomeni iar cu avocatul Lendvay, care-i vorbi repede, prefăcându-se supărat și vrând să-l încurajeze:

— Nu fii deloc neliniștit, domnule Herdelea! Deloc! Fii sigur că la apel rămâi numai cu amenda. Bine c'a fost cum a fost. Imi era frică de mai mult. Președintele ăsta e un ticălos fără suflet... Trebuie să te aștepti însă că sentința deși neexecutorie, să fie comunicată autorității duminale superioare, adică inspectorului. Asta înseamnă că vei fi suspendat din slujbă. Dar firește, provi-

zoriu. Până la judecarea apelului... Așa că să n'ai nici o grije, o să fie bine, căci numai sfârșitul contează totdeauna... De, ce să faci? Greutățile pentru oameni sânt...

— Da, da... nimic... fără grije... Suspendat! bolborosi Herdelea târându-și picioarele de plumb spre eșire.

În stradă surâdea trist soarele de toamnă. După gălăgia din coridoarele tribunalului ulița părea tăcută și pustie, iar trăsurile rare parcă duceau morți, numai morți.

— Haidem acasă, Ioane !... Suspendat ! Vezi ? Suspendat ! zise dânsul simțind deodată pe obraji două șiroaie fierbinți, usturătoare. Lacrămile îi se prelingeau prin mustața căruntă. Un strop îi picură pe buzele uscate, înmuindu-le ca un balsam sărat.

Ion se uită încurcat la Herdelea. Voia să-i vorbească și nu știa ce. Se scărpină în cap, înjura, bodogănea neputincios.

— Suspendat... Suspendat...—mormăia mereu învățătorul și cuvântul acesta răsuna atât de jalnic că Ion, deși nu-l înțelegea, încleștă pumnii și amenință furios clădirea greoaie cu două etaje și cu ferestre mici ca niște ochi vicleni.

CAPITOLUL IX

SĂRUTAREA

1.

— Nu le-ar ajuta Dumnezeu și Maica Precista! Bată-i mânia și urgia cerului cum te-au batjorcorit ei pe tine! blestemă doamna Herdelea când află osânda.

— Vai de mine ce-o să zică lumea că tata va șede în temniță ca și Laurenț din Bârgău! Cum să mai scot eu capul în lume, Doamne! se văita Ghighi, sigură că la serata din Octombre vor ocoli-o toți dansatorii.

Invățătorul incerca dintru întâi să se arate nepăsător și să se fălească chiar că are să învețe el pe domnii dela tribunal cum se împarte dreapta... Dar subț zâmbetele lui silite, în privirea lui tristă, ca și în toată înfățișarea lui umilită și îndurerată, se vedea o înfricoșare atât de stăpânitoare că însăși doamna Herdelea, cât era de proclerată la supărare, îl cruță instinctiv, vărsându-și focul numai asupra celor ce au judecat așa de ticălos în Bistrița.

— Te pomenești că mă mai suspendă și din slujbă! gemu Herdelea, dar deabia a treia zi. Asta ar pune capac tuturor mârșăviilor!

— O s'ajungem pe drumuri, văd eu bine că acolo o s'ajungem, din pricina unui țărănoi mișel căruia i-ai făcut numai bine! izbucni mai revoltată dăscălița, împărțindu-și de-acuma afuriseniile între Ion și uncurii dela tribunal.

Veștea condamnării lui Herdelea s'a răspândit ca păcatul prin Armadia și de-acolo mai departe, prin toate satele dimprejur. Mulți îl compătiveau, dar mai mulți spuneau în gura mare:

— Iată cum bate Dumnezeu pe renegați!... V'aduceți aminte cum a umblat contra lui Groșoru, la alegere? Acum uite răsplata uncurilor! Să-i fie de învățătură!

Când îl văzură însă prin Armadia, adus puțin de spinare, cu părul mai alb, cu ochii blânzi și sfioși, căutând un locșor unde să muncească dacă s'ar întâmpla să fie suspendat, chiar și Groșoru îi strânse mâna iertător și întrebându-l ce mai face Titu.

Herdelea nu mai nădăjduia acum nimic bun. Era sigur că va fi suspendat și că nici de închisoare nu va scăpa. Se obișnuia cu gândul acesta, cum se obișnuiește omul cu orice durere în viață. Numai ceeace va urma după acestea îl îngrozea și-l gonea pe drumuri neîncetat întru dibuirea unui adăpost de vreme rea. În așteptarea suspendării și venind mereu acasă cu mâna goală, cu sufletul amărât de umilințe, căuta să fie vesel, și încrezător; povestea cu amănunte cât de bine l'a primit cutare și cutare, care i-a oferit tot sprijinul, și cât e de sigur că toată nenorocirea aceasta e spre binele lui. Ceasuri întregi se sfătuia cu dăscălița cum ar fi mai potrivit să facă: să se mute în Armadia, să intre la cutare avocat sau în cutare birou, ori să rămână pe loc până i se va

ridica suspendarea, ceea ce nu poate dăinui mai mult de două, maximum trei săptămâni sau, în cazul cel mai rău, o lună de zile. Dar pe când doamna Herdelea se însuflețea cu încredere, inima lui se sbătea ca o bucată de carne vie pe tocător, gândindu-se cum a bătut până acuma zadarnic la toate ușile.

Intr'una din zilele acestea sosi pe neașteptate Laura, singură, căci Pinteia nu putea lipsi nici un ceas din Vireag, fiind tocmai vremea începerei anului școlar pe care voia să-l inaugureze cu mare pompă românească.

— M'am repezit pentru o săptămână... Imi era dor de toți! zise Laura după ce schimbă convenitele îmbrățișări și lacrimi cu fiecare în parte.

Din primele ei cuvinte însă simțiră toți că Laura nu mai este cea de odinioară. Mai era ea bună, blândă la vorbă, dar fără a mai fi pasionată de micile nevoi și preocupări care cimentează și învederează unirea familiei. Știrea despre rezultatul procesului n'a mișcat-o atât de mult cât se temeau ei. Înainte ar fi jelit și s'ar fi chinuit săptămâni în șir; acum clipi doar din gene de câteva ori.

— Greu va fi dacă te va suspenda, tată... Eu ți-am spus, adă-ți aminte, de multe ori, să nu te tot amesteci în treburile altora și să-ți vezi mai bine de necazurile dumitale... Acuma, ce-o să se aleagă de casa asta, bunul Dumnezeu știe! zise ea cu un glas atât de rece încât Herdelea se simți mai rușinat ca în fața unui străin și nici nu-i mai răspunse.

Dealtfel ea începu îndată să vorbească de George, laudându-l până la cer, de greutatea lor, de planurile și speranțele lor... Când își aduse iar aminte că-i în Pripas, la părinții ei, căută pricină lui Herdelea pentru că n'a votat pe Groșoru, spunând că și George a aflat și e supărat că socrul său e

un renegat. Ba mai târziu, aprinzându-se mai rău de indignare, găsi că bine i-au făcut ungerii de l'au osândit și c'ășa trebuie să pățească toți renegații.

Herdelea avu o clipă de mânie, dar și-o stăpâni repede. Așa-s copiii când cresc mari și se înstrăinează. Parcă el n'a fost așa? S'a dus la înmormântarea tatălui său, dar nu s'a deranjat nicio dată să-l vadă când a zăcut, șapte săptămâni. Și doar era numai coala, al patrulea sat. Pe mă-sa, de câte ori vine pe aici, o cinstește cu rachiu dulce. Incolo parcă nici n'ar fi. Grijile și dragostea le păstrează cu sgârzenie pentru căminul lui. Atunci ce să se mire că pe Laura n'o mai dor durerile lui?... Asta-i viața. E tristă. Cine să-i schimbe rostul? Viața trece peste cei bătrâni, peste cei slabi. Viața e a celor tineri și puternici. Egoismul e temelie vieții.

Laura era însărcinată și se lăuda că are sarcină grea. Strâmba mereu din nas, se văita că-i vine rău și cerea povețe doamnei Herdelea cum să se pregătească pentru naștere... Ghighi se sfia în fața ei și-și potolea anevoe avânturile sburdalnice.

— Mult te-ai schimbat — îi zise cu o foarte ușoară imputare în glas.

— Da, simt și eu — răspunse Laura cu mândrie neascunsă. N'aș mai putea trăi acuma cum am trăit înainte. Mă și mir cum am putut trăi aici, fără a cunoaște pe George atâta vreme!

— Și când te gândești că nici nu-l iubeai și că tata și mama aproape te băteau să nu-l respingi!

— Fiindcă aveam gărgăuni în cap și'n inimă...

— Dar Aurel? întrebă Ghighi deodată.

— Copilării de care râdem deseori cu George — zâmbi Laura. O, mult m'am schimbat, bine spuneai tu. Fata nici nu trăește până se mărită.

Deaceea trebuiesc stârpite fumul din mintea fetelor... Altceva e viața! adăogă ea cu o însuflețire subită, cu mâinile încrucișate pe pânțele ce i se rotunjea ușor subt capotul de lână, roșu și cu broderii negre. Și copilul! murmură apoi. Copilul! Parcă deabia acum am și eu o țintă în lume!

Se duse o singură dată în Armadia să vadă familia Filipoiu, nașii ei. Pe urmă, de-a treia zi, începu să se plictisească și să-i fie dor de George. A cincea zi se cărăbăni, luând și pe Ghighi, ca să fie alături de ea când îi va sosi ceasul. Ghighi umplu de plâns trei batiste la plecare. Laura însă nici nu lăcrimă.

Bătrânii răsufară ușurați când au văzut-o dusă.

— Nu mai e a noastră, am pierdut-o! zise Herdelea rămas singur cu baba lui.

— Așa-s copiii cei răi și nesimțitori — mor-măi dăscălița, strivind între gene două lacrimi de amar.

În vatră sâsâiau lemnele verzi puse ca să țină focul. De afară, pe geamurile ude, stăbătea lumina cenușie, ploioasă, aducând în casă priveliștea câmpului sgribulit și pleșuvit, a satului oploșit subt pavăza bolbocirilor de fum albăstriu. Ceasornicul, agățat în perete subt portretul împăratului, țcănea aspru, aproape amenințător. Herdelea, pe canapeaua veche, se uita gânditor pe fereastră, cu pipa stinsă în colțul gurii. Dăscălița, lângă cuptor, pe un scaun cu speteaza înaltă, cu brațele strânse pe piept, asculta dusă vâjâitul vântului de toamnă. Și amândoi parcă auzeau cum trece vremea peste ei, fără a se putea împotrivi, cutremurându-se doar uneori ca și când ar fi frig în odae.

— Urâtă vreme! șopti într'un târziu învățătorul domol, infricoșat parcă să nu deștepte sau să nu tulbure sgomotul surd și neîndurat al unei mașini ce nu se oprește niciodată.

Glasul lui însă păru doamnei Herdelea atât de dulce încât zâmbi. Locul negru al unui dinte pierdut acum doi ani o înfrumuseța în ochii învățătorului care-i răspunse tot cu un surâs blând, resemnat. Și zâmbetele lor, unite, înveseliră îndată casa, răspândind prin toate colțurile o căldură înviorătoare. Se pomeniră vorbind de lucruri vechi, uitate, din tinerețea lor. Prezentul, cu nevoile și deșertăciunile lui se topi ca un vis urât în vraja amintirilor... Herdelea se apropie de vatră, își dogori mâinile la foc, mângâie obrajii sbârșiți ai femeii lui, o sărută ușor pe frunte și zise oftând:

— Ei, băbuco, băbuco, tot noi bătrânii...

Un ciocănit aspru în ușă făcu pe Herdelea să sară fript, ca un îndrăgostit surprins de mama iubitei... În odaia plină de căldura trecutului intră, ca o vijelie care strivește tot în cale, Ion Glanetașu cu vestea c'a primit sentința.

2.

Ion cerea mereu învățătorului să-l îndrepte cum să facă să iea asupra lui cele opt zile de închisoare. El era împăcat și nu-i păsa de condamnare. Se bucura chiar că a scăpat de o grije și se va putea ține numai de necazul lui cu Vasile Baci. Fiindcă se fixase ziua înfățișării lor la judecată, Ion începea să aibă visuri urâte: ba că s'a bătut cu socrul său și a rămas dedesubt, ba că Groșoru l'a părăsit și a trecut de partea lui Vasile, ba că Ana a cerut despărțenia și s'a mutat la tatăl ei, cu copil cu tot, lăsându-l pe el cu buzele umflate... Mai ales cel cu Ana i se înfipse în cap ca un șurub. Iar când Herdelea îi spuse c'ar fi

rău dacă Ana s'ar despărți de dânsul, își schimbă purtarea față de ea, trecând deodată dela bătaie la mângăeri și răsfățuri, încât și vecinii se întrebară: ce-o mai fi plănuid feciorul Glanetașului ?

Pe Ana însă dragostea lui n'o mai putea încălzi. Intre dâșii parcă se ridicase un zid de piatră așa de înalt că nici o mână omenească nu l'ar mai fi putut dărâma. Acuma era pătrunsă până în măduva oazelor că ea nu e decât o unealtă în mâinile bărbatului în care-și pusese toată iubirea și chiar viața. Conștiința aceasta o făcea nepăsătoare. Trăia, dar fără nici o nădejde, privind viața ca o povară. Muncea din greu, neîncetat, ca o mașină stricată care se învârtește singură, dudue și se mistue până ce într'o clipă neașteptată se sfărâmă sgomotos.

Era sfârșitul toamnei, cu lapovițe friguroase, cu fulguri de zăpadă din ce în ce mai dese. Zenobia pierdea vremea prin sat, pela femei, bârfindu-și nora ori pe alți oameni de treabă. Glanetașu își petrecea veacul pela cârciumă, mai cu seamă de când a murit Avrum, căci ovreica îi dădea rachiul pe datorie. Ion, din pricina harței lui cu Vasile Baci, mai mult se găsea pe drumuri decât acasă. Astfel Ana rămânea mereu singură, cu copilașul care era rău și cu Dumitru Moarcăș care-i mai dădea câte o mână de ajutor și se plângea că Paraschiva nu-l cheamă acasă și că va pieri printre străini. Cu Dumitru se invoiau. Nu schimbau nici trei vorbe toată ziua. Bătrânul era ursuz, boscorodea singur, vrăjmășea găinile și le hășâia de zeci de ori din tindă în ogradă. Iubea însă pătimaș copilul și-l legăna și-l giugiulea ca o doică. Ba de câteva ori cât p'aci să se bată cu Ana ca să-l lase să-l înfeșe dânsul. Dealtfel, de când se adăpostise în casa Glanetașului, slăbise mai tare, tușea și mocnea ca un tăciune gata să se stingă.

Intr'o zi însă Dumitru prinse atâta chef de tai-fas că Ana nu mai știa cum să se cotorosească de el.

— Ce-i, vâjule, de-ți umblă gura ca o moară stricată? zise nevasta în cele din urmă, scâldând copilașul. Iea seama că nu-i a bine. Ți-o fi venit ceasul morții...

— Mi-o fi venit, de ce nu? rânji bătrânul la picioarele albiei, gâdilând cu degetul tălpile copilului care gâlgâia, mulțumit, cu ochii închiși, în apa căldică. Las' să-mi vie că am trăit destul...

— Ia mai lasă 'n pace copilul, moșule, și dă-te la o parte că tot te stropesc!

Dumitru se așeză pe laviță, tăcu și apoi se porni să-i povestească din fir în păr pățania lui cu țigani, pe care-i plăcea mult s'o povestească oricui îl asculta. Ana nu-l luă în seamă, dar aceasta nu-l împiedică să-i mai spuie și alte întâmplări din viața lui, râzând copilărește, parcă istorisind s'ar fi reîntors aevea în tinerețea-i veselă și fără de griji.

După amiazi, cu toate împotririile Anei care se necăjea că o încurcă în casă de nu-și poate vedea de treburi, îi trăsni prin cap să se radă. Atârnă o oglinjoară, pătată de muște încă de azi-vară, de bumbul cercevelei dela fereastră, luă apă caldă într'un blid, îl puse binișor pe laviță; agăță cureaua dela cioareci în țâțâna geamului și petrecu prelung briciul ruginit, încercându-l în câteva rânduri pe niște fire de păr smulse de după ureche. Pe urmă, cu săpunul ce-l întrebuița Ana la scaldă copilului, își mângâia ușor barba și începu să se frece aprig prin părul aspru și rar ca țepușele... Și toată vremea gura îi torăia verzi și uscate cu atâta voioșie că mai târziu și Ana se însenină și, dând țâță copilului, întoarsă cu spatele spre el, se întinse la vorbă.

— Acu ce te mai razi și dumneata, că doar ești

bătrân și nu mai umbli după fete — îl întrerupsese femeea cu milă.

— Eu nu mai umblu, dar după mine umblă una... una cu o coasă mai ascuțită decât briciul ăsta... Umblă și umblă și numai un semn așeaptă ca să facă hârș! și să mă ducă drept în fața lui Dumnezeu, să mă judece cum și ce am dres în lumea pământeașcă — mormăi Dumitru puțin ciudat, ca un dascăl care citește la prohod.

— Și nu ți-e frică de moarte, moșule? întrebă Ana, întorcând fața spre el.

— De ce să-mi fie frică, fata moșului?... Omul trăește ca să moară. Și cum trăește, așa moare. Dacă trăește rău, moartea-i bună și blândă ca o sărutare de fată mare. Dacă trăește bine, ehehe, atunci și moartea-i rea și coasa nu taie și te chinuește și te sucește mai dihai ca'n pânțelecele iadului...

— Avai, cum vorbești — făcu nevasta așezându-se pe marginea patului și legănând copilul adormit.

Seninătatea cu care vorbise Dumitru despre moarte o nedumerea. Sătul trebuie să fie de viață cine e atât de pregătit de moarte. Pe ea gândul morții și azi o mai spăimânta și-i amintea pe Avrum, în șură, cu fața 'n sus, părăsit și chinuit chiar după ce a trecut în lumea cealaltă.

— Te doare rău când mori? întrebă ea iarăș, cu ochii mari.

Dumitru își clăbucea mereu barba. Acum se opri și se uită lung la Ana.

— Nu știi — răspunse apoi ridicând din umeri. Poate că nu doare...

— Dar când te naști, de ce suferi?

— Când te naști?... Da cine știe dacă suferi? Apoi așa nu știe nici omul când moare. Numai Dumnezeu știe! murmură bătrânul sculându-se în

picioare și începând să-și radă falca stângă înce-tinel, căci îi tremura tare mâna.

Ana rămăsese gânditoare, cu mâinile în poală. I se păreau atât de stranii și totuș atât de adevărate vorbele moșului, încât îi era rușine că până azi deabia l'a luat în seamă. În odae nu se mai auzea decât hârjăitul briciului și sâsăitul focului în vatră... În tindă porni deodată să cotcodăcească o găină mânioasă. Ana tresări, se gândi că are să se trezească copilul, apoi c'ar trebui să vadă câte ouă s'au adunat în cuibar, pe urmă c'ar fi bine să meargă să dea drumul găinei, căci ușa tinzii e închisă... Dar nu se mișcă din loc. Cu ochii piro-niți în spatele moșneagului, asculta scârțâitul bri-ciului și-i plăcea sgomotul acesta așa de mult că îndată nu mai auzi nici găina, nici vântul care sgâlțâia ferestrele, nici picurii de ploae care pli-ceau în geamuri.

Dumitru se întinse brusc din șale și se întoarse spre ea cu fața jumătate rasă, jumătate umflată de clăbuci albi.

— Anușo, Anușo... mor! bâlbâi dânsul lăsându-se pe laviță, cu briciul deschis ca o furcă în degetele drepte și cu un surâs blând în privire.

Femeea sări năucă în picioare, fără să înțeleagă bine.

— Lumânare... — șopti mai încet moșneagul.

Gura îi rămase deschisă, neputându-și sfârși gân-dul. Ana îi văzu toți dinții de deasupra și gingiile goale dedesubt, strânse parcă într'un răs nepă-sător.

— Moșule... vai de mine! bolborosi nevasta ză-păcită și fulgerându-i prin minte: Zice că moare și parcă râde!...

Apoi deodată fugi afară, în ogradă, în ploaia bătută de vânt, lăsând ușile deschise larg și, frân-gându-și mâinile, se porni să țipe desperată:

— Tulai!... Săriți!... Tulai!... Moare!... Tulai!...

Găina sbucni afară din tindă, cotcodăcind speriată, și se repezi tocmai în vârful gunoiului din dosul casei... Floarea lui Macedon Cercetașu, de peste drum, auzi țipetele Anei și veni îndată crezând că iar a bătut-o Ion.

— Moare... moare badea Dumitru! strigă Ana mai potolită puțin la apropierea unui suflet omenesc.

Găsiră pe Dumitru rece, rostogolit jos de pe laviță. Mâna dreaptă cu briciul o ținea în sus parcă, în clipa când a căzut, s'a ferit să nu se taie. În ochii holbați, cu lumina înghețată, rămăsese înscrisă o dorință mare, iar pe buzele întredeschise parcă mai flutura șoapta „lumânare“.

Floarea se cutremură, se închină și zise:

— Aprinde fuga o lumânare!... Doamne ferește! A murit ca un păgân, fără lumânare!

Până aprinse Ana o lumânărică de ceară, cealaltă se căzni să-l ridice pe laviță. Nu izbuti.

— E greu ca bolovanul, Doamne iartă-mă! murmură făcându-și iar cruce.

Peste câteva clipe sosi și soacra primarului, din vecini. Ii luară briciul din mână înțepenită și apoi, toate trei, îl așezară pe laviță, cu lumânarea aprinsă la căpătâi. Macedon Cercetașu, picând mai târziu, se grăbi să radă obrazul pe care mortul nu mai apucase să și-l radă singur.

Pe urmă încetul cu încetul casa se umplu de femei și bărbați. Tocmai când se sfătuiau cu toții cum să-l scalde și să-l îmbrace, năvăli și Paraschiva, o femeie c'o față ce parcă mereu râdea, deși veșnic era mânioasă și trântea și răbufnea ca un voinic.

— Va să zică-i adevărat c'a murit, ai? zise ea înghesuindu-se printre oameni. Nu degeaba i-am spus eu c'o să-l trăznească Dumnezeu, nu, nu! Uite-l că s'a prăpădit ca cerșetorii, de încurcă lumea și după moarte!... Dar oare cum să-l duc eu de aici, păcatele mele!

În fața mortului începu să bocească foarte jalnic, fără lacrimi, ca să arate lumii durerea ei mare. Boci astfel câteva minute, frecându-și ochii cu pumnii până-i roși, și strâmbându-se ca o maimuță indignată. Apoi, deodată, se opri, oftă cu poftă și zise în gura mare:

— Vai de mine ce-am mai plâns!... Uf! M'a apucat și durerea de inimă!

Și pe urmă îndată păși lângă mort și-l căută prin buzunarele pieptarului de oaie. Găsi bășica de tutun de care atârna scobitoarea pentru luleaua ce se ascundea în cellalt buzunar. Ridică pieptarul și deschise chimirul, dar nu-și putu vârî mâna. Îl descheiă încet, puse șerparul pe masă și, scormonindu-l bine, dădu peste un bilet de cinci zloți, învelit într'o hârtie boțită. Răsturnă chimirul, îl întoarse pe dos și, ne mai descoperind nimic, sări țipând:

— Uitați-vă, oameni buni, cum și-a bătut joc de mine care l'am strâns de pe drumuri și l'am spălat și l-am îngrijit ca pe-un om de omenie!... Uitați-vă! Cinci zloți! Vedeți!... A vândut jidovului bunătatea de căsuță, a băut bănișorii și eu am rămas cu cinci zloți pentru toată truda mea cea mare!

— Taci, lele Paraschivă, că-i păcat...

Paraschiva se aprinse mai avan și, zărind pe Ana, se năpusti la ea:

— Să tac, ai?... Să tac, că vouă ce vă pasă, dacă i-ați luat ce-a fost mai bun!... Nu vă satură Dumnezeu, de râvniți și la sărăcia altora, dare-ar Dumnezeu să vă îngropați cu ce i-ați luat!

Ana roși și nu putu răspunde, îndârjind mai rău pe Paraschiva, care răcni:

— Mi-ați furat bănișorii, tâlharilor! Mi-ați mâncat sudoarea bătrâneții, nu v'ajute Maica Domnului și...

Intră Ion, venind din Armadia, necăjit, căci Grof-

șoru îl gonise și-i spusese să nu mai calce pe la dânsul până 'n ziua procesului; pe drum aflase c'a murit Dumitru și se supăraseră mai tare gândindu-se că va trebui să cheltuiască cu înmormântarea. Paraschiva deschise gura să-l ocărască și pe dânsul....

— Ieși afară, beciznico! mârâi Ion scurt, apucând-o de spate și repezind-o tocmai în ușă.

Paraschiva se opri și în tindă, și 'n ogradă și 'n uliță, și se răcori afurisindu-i în toate chipurile, dar însfârșit se cărăbăni, înnodând bancnota în colțul năframei și punând-o bine în sân, mulțumită totuș c'a putut salva măcar atâta și că i-a înjurat cum li se cuvine.

Ion înegri de necaz aflând că Paraschiva a găsit cinci zloți în chimirul mortului și era mai să pleznească pe Ana c'a lăsat-o să-i șterpelească. Dar Ana nu se mai sinchisea de amenințările lui. În urechile ei răsunau vorbele moșneagului și 'n ochi păstra numai înfățișarea lui senină și mulțumită din clipa morții...

3.

Iarna veni brusc ca o furtună. Tot pământul se albi într'o singură noapte. Pe urmă dădu un ger cumplit de pârâiau gardurile înghețând, iar focul în vetre troznea și scuipa scânteii. Zăpada cădea mereu, când în fulgi grei, leneși care întunecau văzduhul, când în bobite mărunte, aspre, vâltorite de viscole năpraznice.

Când ningeă mai vrăjmaș, pela prânzul cel mic, Vasile Baci, îmbrăcat cu cojocul alb de oaie, cu căciula albă de miel înfundată până pe ochi, eși din casă, hotărît să sfârșească cu Ion. În viața lui, deși era om aproape de cincizeci de ani, n'a um-

blat pela judecăți; ș'acuma poimâine are înfățișare cu ginere-său. S'a ținut, s'a împotrivit, că doar-doar îl va înmuia. Cu cât se apropia însă sorocul, cu atât frica i se încuiba în inimă. S'ajungă el la bătrânețe să-l mănânce procesele și avocații! I se părea o rușine nesuferită. Numai derbedeii bat drumurile judecătoriilor. Mai bine să-și dea și sufletul din oase decât să mai meargă așa înainte.

Se opri la poarta Glanetașului și, oftând odată greu, strigă:

— Măi Ioane!... Ioaneeee!... Acasă ești?

Nu-i răspunse nimeni. De subt acoperișul de paie care gema de povara zăpezii de două palme, de subt streșinile tivite cu țurțuri sclipitori de ghiață și prin crăpăturile ușii închise răbufnea un fum vântat ce se împrăstia repede în șuerele viscolului. Trecu un răstimp bun. Apoi în ușa tinzii se ivi Ion, în capul gol, întrebând:

— Cine-i?

— Eu, eu — făcu repede Vasile. Ia hai cu mine, Ioane, până 'n Jidovița! adăogă pe urmă, după o scurtă șovăire, cu un glas parcă vorbele îl înnecau.

Ion stătu câteva clipe nedumerit.

— Da ce-i în Jidovița? grăi dânsul, privindu-l bănuitor.

— Vii ori nu vii? se răsti atunci Baci peltic din pricina mustăților înghețate. Că n'am vreme acum să mă sfădesc cu tine...

— Bine, socrule, stai că viu! răspunse Ion dispărând un minut, în vreme ce bătrânul se înțepeni în mijlocul drumului, răzimat în bățul ce nici nu se vedea de sub cojoc.

— Hai că-s gata! murmură ginerele revenind cu sumanul între umeri.

— Hai!

Se măsurară o clipă cu priviri dușmănoase. Apoi

porniră vajnic ca doi oameni care se duc într'o bătălie pe viața și pe moarte. Ninsoarea aspră îi pleznește peste obraji, îi înțepa în ochi, iar vântul le sâsâia în urechi, amenințător. Mergeau alături, cu pași întinși, pândindu-se cu coada ochiului parcă s'ar fi temut unul de altul. Zăpada scrâșnea sub opincile lor. Hotarul întreg era alb ca un giulgiu curat; numai ici-colo câte-un pom pădureț, înnegrit de frig își frângea trupul cerând ajutor... Cișmeaua Mortului se făcuse o încolăcitură de ghiață peste care o vinișoară verzue de apă se prelingea totuș înfruntând gerul. Pădurea Domnească, gătuită de omăt, cu copacii desfrunziți, goi și subțiri, plângea și gemea, implorând parcă mila celor doi bărbați ce mergeau suflând greu, tăcuți, cu fețele năpădite de promoroacă.

Ion ghicise că socrul său caută o învoială și se gândea mereu să nu-l birue cu vre-un nou viclesug. Ar fi vrut să-l descoase, dar îngrijorarea nu-i dădea răgaz să găsească cuvintele potrivite... Apoi Vasile Baciul tăcea și uneori mormăia ca un urs scormonit din somn. Acum îi părea rău că s'a pornit să-și dea averea de bună-voe și, apropiindu-se de Jidovița, îl bătea gândul tot mai stărui-tor să se întoarcă acasă și să lase să hotărăscă judecata. Vântul sufla din față și-l sgâlțâia parcă inadins și-l îndemna să-și ia seama până mai e vreme.

Sosiră la ultima cotitură de drum. Se iveau co-perișurile încărcate de zăpadă și mai ales casa cea dintâi pe mâna dreaptă, înaltă, cu ferestre mari, cu pereții galbeni. Era casa notarului și cancelaria comunală. Vasile Baciul simți o strângere cruntă în inimă și se opri brusc. Din hornul înalt, subțire se ridica un nouri de fum gros și negricios pe care nici viscolul nu-l putea împrăștia, ci trebuia să-l învârtească mai întâi și apoi să-l trântască, uluit, pe coasta de mesteacăni ce pornea

pieziș chiar din spatele casei. Vasile suflă pe nări, se uită furiș după Ion care-l întrecuse cu vre-o doi pași, fără să bage de seamă că s'a oprit, și apoi porni iar înainte bombănind furios.

Când să intre în Jidovița, ginerele întrebă cu glas foarte răgușit:

— Da unde ne ducem, socrule?

Vasile Baci u mai făcu câțiva pași, fără a-i răspunde, și pe urmă coti în curtea cancelariei, urmat de Ion. Urcară scările de piatră scuturându-și opincile. În coridorul larg vântul adunase un noian de omăt. La ușa cu geam Vasile se opri. Vru să ridice mâna să apese clanța și parcă mâna-i era moartă ori clanța aprinsă. Iși scoase căciula și o bătu de genunchi. Se liniști și deschise totuș.

Intrară în biourul practicantului, care servea și drept cancelarie pentru țărani; în odaia notarului nu se primeau decât domnii și fruntașii satelor ce țineau de circumscripție.

Rămaseră amândoi lângă ușa, scuturându-se într'una de zăpadă. În biouru era numai practicantul Hornstein, încovoiat peste un registru în care scria cu o gravitate solemnă și cu obișnuita-i tremurare din cap, și straja din Sărăcuța, lângă soba de teracotă, încălzindu-se când în spate când în față.

— Trebuia să vă scuturați afară, nu să umpleți cancelaria de omăt! mormăi practicantul într'un târziu, strâmbând mândru din nas și fără a ridica ochii din registru.

Vasile Baci u vru să vorbească, dar nu știa cum să înceapă, încurcat mai rău de dojana funcționarului. Tăceau toți. Se auzea scârțâitul chinuit al peniței practicantului și bâzâitul unei muște mari, trezită din somnu-i de iarnă, care sbura speriată de pe un perete pe altul, negăsindu-și locul.

— Ce poftiți? vorbi Hornstein după o pauză lungă, mângâind cu tamponul și privind cu admirație ceeace scrisese. Pe urmă întoarse pagina cu

băgare de seamă și o netezi cu palma. Capul îi tremura mereu, buza de jos, mai groasă și scoasă în afară, se subția o clipă, mușcată de niște dinți foarte albi, în vreme ce, după ureche, tocul amenința întocmai ca o suliță gata să străpungă. Iute, iute, că eu n'am vreme să aștept până diseară! Trebuia să vă socotiți de afară ce vreți, îi grăbi practicantul, luând tocul dela ureche și potrivindu-l între degete.

— Domnul notar nu-i acasă? întrebă Vasile cu o licărire de nădejde că poate lipsește notarul și astfel nu va mai da nimic.

— Domnul notar are de lucru... Puteți să-mi spuneți și mie ce vreți — zise Hornstein, jicnit că țărani mai întrebă de notar, deși îl văd aci pe dânsul care cunoaște lucrările de biurou tot așa de bine ca și Stoessel.

Se făcu iar tăcere. Vasile Baci se muta de pe un picior pe cellalt, muncit de gândul să iasă afară, să lase toate baltă, întâmplă-se ce s'o întâmpla. Totuș zise pe urmă:

— Am face un contract, domnișorul... așa... un contract...

— Bine. Stai jos! pufni practicantul supărat, Du-te, măi strajă, cheamă pe domnul! Spune-i că-i un contract! Auzi?

Se așezară pe o bancă, unul lângă altul. Și amândoi se uitau gânditori la Hornstein, a cărui peniță scârțâia parcă mai aspru, pe când musca bâzâia acuma mulțumită, lipită pe soba caldă, ca o pată de cerneală pe o coală ministerială.

— Ce contract vrei, Vasile? zise notarul intrând repede, cu pălăria moale pe ceafă, frecându-și mâinile și trecând drept la sobă, să se încălzească. Iar vrei să mai dai ceva ginerelui? adăogă apoi cu un zâmbet, văzând și pe Ion.

Stoessel era un bărbat de vre-o treizeci și cinci de ani, cu ochii mici, negri și vioi, care se învâr-

teau șireți în orbite, cu nasul gros și cu urechi mari. Avea totdeauna o vorbă bună sau o glumă pe buze și deaceea țărani il iubeau măcar că era ovreiu.

Vasile și Ion se sculară în picioare. Zâmbetul notarului alungase parcă deodată toată mohoreala din inima lui Vasile. Vorbi deschis cu fața înseninată, ca și când ar fi fost vorba de un bilet de vite:

— Apoi ce să facem, domnule notar? Trebuie să ne învoim, c'ășa-s vremurile... Ce să mai cheltuim cu judecăți, cu drumuri...

— Da, da, prea bine — aprobă Stoessel scoțând pălăria și așezându-se pe un scaun în fața practicanțului care scria netulburat.

— Amu eu am îmbătrânit și cine știe câte zile m'o mai ține Dumnezeu... Am muncit destul și m'am trudit. Amu-i rândul tineretului... Noi am isprăvit cu lumea... Nu zic bine?

— Bine, bine!

— Așa că m'am gândit să le mai dau și ce mi-a rămas, să știi cel puțin că am dat tot și nu mai am nici o grije — sfârși Vasile cu un surâs trist, privind drept în ochii notarului.

— Am înțeles... Și câte locuri sânt?

— Apoi opt ar mai fi, domnule notar! interveni brusc Ion. E porumbiștea cea mare din Lunci, apoi patru delnicioare cu ovăz în Zăhată și apoi trei holde de primăvară în hotarul Săscuții... Dar mai e și casa, și...

— Iacă, dânsul le știe mai bine ca mine — zise bătrânul cu acelaș zâmbet trist, dar cu glasul mai aspru.

— Dar tu din ce-o să trăești? întrebă notarul scobindu-se în dinți cu unghia lungă și îngrijită de la degetul cel mic.

— Oi trăi și eu cum o vrea Dumnezeu — murmură Vasile coborând ochii în pământ.

— Asta-i ceva problematic... Oprește-ți și tu baremi folosința până la moarte... Ce-i în mână nu-i minciună! zise Stoessel acuma serios.

— Apoi doar nici noi nu sântem păgâni, domnule notar — sări Ion, dar, întâlnind ochii batjocoritori ai notarului, se opri scurt parcă i-ar fi retezat glasul c'un fir de ață.

— Tot, tot... să se isprăvească! zise iar Vasile înăbușit.

Stoessel ceru practicantului formularele trebuincioase, puse pe Ion să iscălească pentru el și pentru Ana, iar Vasile, neștiind carte, apăsă cu degetul pe cruce.

— De bună voe, Vasile? mai întrebă notarul însemnând într'un carnet.

— De bună voe, vezi-bine că de bună voe! zise Baciuc înfuriat deodată și deabea stăpânindu-se.

— Așa... Peste câteva zile e gata — încheiă Stoessel frecându-și mâinile. Apoi, bătând pe Vasile pe umăr, adăogă glumeț: Și uite-așa, ai venit aci om bogat și acuma pleci cerșetor! Haha...

Amândoi țaranii se întunecară. Gluma notarului îi izbise drept în inimă. Eșiră și se abătură la cârciuma Zimălei. Mai ales Vasile simțea o sete usturătoare care-i răscolea sângele... Cârciuma era goală, căci afară vifornița fierbea mai mânioasă. Băură un răstimp tăcuți. Ion apoi, văzându-l tot nepotolit, începu să-i spue să n'aibă nici o grijă că vor trăi împreună ca în raiu. Vasile ascultă multă vreme, iscodindu-l însă neîncetat. În ochii ginerelei biruința strălucea atât de ațățătoare că, în curând, Vasile o simți pătrunzându-i în creeri și clătinându-i temeliile.

— Tâlharule, tâlharule, m'ai lăsat pe drumuri! izbucni deodată Vasile Baciuc, otrăvit de furie, și-și infipse mâinile în gâtul ginerelei.

Ion, liniștit parcă ar fi așteptat de mult atacul, se smulse din strânsoarea bătrânului, ș'apoi îi trânti numai un pumn în piept, dar atât de zdravăn că îl doborî de pe scaun.

— Mi-ai furat pământul, hoțule! M'ai omorât, hoțule! urlă Vasile furios și neputincios, tăvălindu-se pe podelele murdare.

Infierbântat de mulțumire, Ion plăti și plecă acasă prin viscol, nepăsător. Bătrânul însă se așeză la băutura, amărât de moarte, povesti Zimălei ce a pățit cu tâlharul și sfârși jalnic:

— Am rămas cerșetor...

4.

Fiindcă suspendarea întârzia, în sufletul lui Herdelea se furișă încetul cu încetul iar o rază de încredere. Optimismul omului nu e în stare să-l stârpească nici o cruzime a vieții. Se gândea că desigur subinspectorul Horvat, primind înștiințarea tribunalului, și-a adus aminte de serviciile patriotice ale lui și a pus la dosar chestia suspendării până la pronunțarea apelului care îl va spăla de orice vină.

Cu atât mai mare îi fu mirarea și durerea când pela sfârșitul lui Novembre i se aduse înștiințarea oficială că, în urma deciziei tribunalului, este suspendat din serviciu pe timp nelimitat și că domnul Nicolae Zăgreanu îl va înlocui cu începere dela întâi Decembre.

— Ei, nu-i nimic... Parcă nu mă așteptam? zise Herdelea îngălbenit și tremurând. Eram doar sigur.... Mă mir c'a întârziat atâta...

Dascălița plânse amarnic. Ea avea presimțirea că au să moară de foame acum la bătrânețe. Se mângâia numai că nu sânt acasă copiii, care desigur s'ar topi de rușine. Herdelea, ca s'o liniștească, minți că chiar mâine, dacă vrea, poate să iea o slujbă la un avocat sau oriunde. Apoi se răcoriră injurând pe Zăgreanu, parcă numai el ar fi pricina nenorocirii lor. Il cunoșteau. Era băiatul unui țăran cărauș din Armadia, absolvent al școlii normale de stat din Deva. Il lăuda toată lumea, căci avusese bursă dela stat și eșise totdeauna întâiul în clasă. Se zicea că-l protejează mult subinspectorul, căruia i-a fost recomandat special de către directorul școlii normale și care i-a făgăduit să-l propună ministerului în cel dintâi loc vacant, de oarece tânărul nu voia să se înstrăineze din județul lui. Il cunoșteau și fetele. Incercase chiar să facă curte Ghighiței și-i trimesese dela Deva câteva ilustrate.

A doua zi Herdelea se rezezi în Armadia să caute neapărat o slujbă. Seara se întoarse acasă vesel, cu un teanc de hârtii la subțioară. Ii dăduse Stoessel să-i facă niște contracte rămase în urmă.

— Vezi, babă, că nu ne lasă Dumnezeu? strigă învățătorul însuflețit. Foarte de treabă notarul... El singur mi-a oferit când a văzut c'am fost suspendat... Ș'apoi să mai zică lumea că ovreii nu-s oameni de inimă! Dintr'atâția români gânditu-s'a vre-unul la mine?

La întâi Decembre dimineața, Zăgreanu bătu la ușă. Venise să-și ia școala în primire. Doamna Herdelea îl măsură cu o privire atât de dojenitoare că tânărul se incurcă, își ceru mii de scuze că el nu-i de vină și-i pare foarte rău, dar... Era deabia de douăzeci și doi de ani, subțirel, cu obrazii de fată, puțin palizi, cu ochii albaștri sfioși și cu o frunte deschisă, cuminte... Nu-l pofti nimeni să șează.

Tocmai fiindcă părea simpatic, dăscălița îl urî mai mult, zicându-și că, după ce a scos pe Herdelea, din pâine, acuma se mai și preface... Herdelea, ca un coleg mai bătrân, încercă să glumească cu dânsul, deși în suflet era zdrobit. Numai de clipa când va trebui să se despartă de școală, i-a fost frică. Și iată c'a sosit și clipa aceea.

Porniră împreună spre școală. De ce se apropiau, de aceea Herdelea părea mai vesel și de aceea inima lui gema mai sfâșiată. Spunea răsând cât se bucură că mai scapă puțin de povara școlii, după ce și-a tocit plămâni treizeci și atâția de ani cu atâtea sute de copii nebunateci, și în gând își zicea că nici o meserie nu-i mai frumoasă pe pământ ca aceea de-a deșteleni mintea tinerelor vlăstare omenști.

Când intrară în școală, gălăgia sburdalnică amuți și copiii săriră în picioare. Herdelea îi cuprinse pe toți șazeci într'o privire duioasă, parcă toți ar fi fost trup din trupul lui. Apoi, într'o tăcere întreruptă doar de câte-o șoaptă speriată sau de vre-un răs înfundat, Herdelea predete tânărului cheea dulapului cu biblioteca și arhiva școlii. Și în vreme ce Zăgreanu răsfoi prin condici, bătrânul, cu inima strânsă, își mai aruncă ochii la copiii nedumeriți, la păreții împodobiiți cu tabele colorate, la băncile murdare și crestate de mâinile ștregarilor care au trecut prin ele, la mașina de socotit, până și la ulcica albastră de băut apă, așezată pe cofița cu capac în dosul tablei de scris... Își petrecu mâna prin păru-i argintiu. Trebuie să facă eforturi să nu-l podidească lacrămile... Pe urmă își luă pălăria și dădu mâna cu Zăgreanu care strigă sever, pe ungurește:

— Sculați!

Mergând spre ușă nu mai avu puterea să se uite la copii. Zăgreanu îl însoți în capul gol până afară... Herdelea rămase singur în curtea școlii,

Auzi sgomotul șederii elevilor. În uliță se opri iar, cu ochii la harabaia cea lungă și albă pe care a crezut-o a lui și în care a lăsat mai mult de cincisprezece ani din viața lui... Glasul ascuțit, poruncitor al noului învățător răsuna acuma într'nsa, ștergând urmele străduințelor lui.. Nu se mai putu stăpâni. Lăcrămile îi ardeau obrazii.

Câteva zile parcă avu o piatră pe suflet. Mai cu seamă dimineața, când clopotul chema copiii la școală, îl cuprindea un dor chinuitor. Stătea în fereastră, cu privirea spre locul unde era școala, și i se părea că aude sosind copiii veseli, gălăgioși, și-i vede bătându-se cu cocoloși de zăpadă, cu obrazii îmbujorați.... Apoi deodată se cutremura. Pe uliță trecea grăbit Zăgreanu, cu pălăria pe ochi, venind din Armadia, de-acasă, cu un pachetel în mână, merindea pentru dejun. Tânărul învățător se uita foarte îngrijorat la casa bătrânilor, să-i salute respectuos dacă ar zări pe cineva. Herdelea însă se retrăgea repede înapoi din fereastră, se plimba prin odae abătut și posomorât.

Incepu să bată iar drumurile Armadiei, fără multă speranță, în căutarea unei slujbe, numai ca să liniștească pe doamna Herdelea care nu înceta cu presimțirile ei sinistre. Când se sbătea mai greu, veni Ion, în după amiaza zilei în care fusese cu Vasile în Jidovița.

— De-acu pot sta la gherlă ș'un an, necum o lună! zise dânsul atât de vesel cum nu se mai pomenise de aproape doi ani de zile.

Voia să oprească procesul cu socrul său și în deosebi să nu mai plătească nimic lui Groșoru. Herdelea îl lămuri că trebuie să meargă la judecătorie să declare că s'au împăcat. Pentru atâta lucru n'are nevoie de avocat. De altfel Groșoru poate să-i ierte ceva din preț, dar să se ducă negreșit

să-l roage și să-i spună să nu se mai obosească la înfățișare.

— Știi ce, nașule? Hai și dumneata cu mine, baremi să facem isprava întreagă! strigă Ion mai bucuros.

Herdelea se uită lung la țăranul care l'a târât în atâtea buclucuri. Propunerea îl minuna. Adică să meargă la Grofșoru, tocmai el care l'a vrăjmășit în alegeri, el care ar putea zice că l'a trântit, din pricina căruia azi nu e deputat! Iacă, la asta nu s'a gândit nici o clipă. Il saluta pe Grofșoru, ca și înainte, și Grofșoru îi răspundea, dar atât. Adevărat că i-a dat mâna odată, după nenorocirea lui dela tribunal; aceasta însă n'a schimbat întru nimic legăturile dintre dânșii. În Armadia sânt patru avocați; la trei a umblat și a cerut un locșor de scriitor, firește zadarnic; la al patrulea nici n'a îndrăznit să viseze, căci era Grofșoru... Și cu toate acestea, Ion are dreptate, de ce nu s'ar duce? Cu parul n'are să-i dea în cap.

— Dacă-mi plătești cinci zloți, merg, finule, cum să nu merg — răspunse Herdelea hotărât.

— Plătesc, nașule, că mai voios îți dau dumatiale cinci, decât să-i dau lui de pomană cincizeci! făcu Ion bătând palma.

Victor Grofșoru era om deștept și șiret ca toți politicianii între care râvnea să ajungă. Văzând pe Herdelea în sala de așteptare, stătu două clipe pe gânduri și apoi merse spre el cu mâna întinsă:

— A, adversarul meu!... Ei, bine-ai venit!... Degeaba, tot al meu ești dumneata oricât m'ai combătut odinioară!... Dar ce-are a face politica! S'o dăm încolo... Ia spune-mi mai bine ce vânt te aduce? Adică, vino 'n birou! Te rog!... Să stăm de vorbă două minute...

Il luă de braț și-l duse în cabinetul său, mobilat luxos ca să facă impresie clienților. Il așază într'un fotoliu englezesc, îi oferi o țigară... Herdelea era atât de zăpăcit că puse țigara cu focul în gură.

— Te ascult! zise Groșoru zâmbind mulțumit de încurcătura învățătorului. Spune-mi tot ce te doare și te asigur că am să fac tot ce se poate.

Groșorul, țintind să-și sporească din vreme simpatiile în vederea viitoarelor alegeri, era într'adevăr hotărât să mulțumească pe Herdelea când i se va prilejui. Astfel câștiga un partizan și în acelaș timp se ridica în ochii întregului ținut... Cum să nu se aleagă deputat acela care întinde o mână de ajutor chiar și adversarului de eri?

Deși uluit, Herdelea se gândi deodată că, de oarece Groșoru se arată atât de binevoitor, ar fi mai bine să-și desvăluie necazurile lui și să dea dracului pe Ion. Dar nu îndrăzni și spuse avocatului c'a venit pentru finul său. Groșoru, spre a-i dovedi bunele sentimente, declară îndată că renunță la jumătate din onorarul convenit, adăogând însă de mai multe ori foarte prietenește, „numai în hatârul dumitale, numai pentru că mi-o ceri dumneata“.

Herdelea bâlbâi mulțumit și se sculă. Iar se gândi să vorbească și de necazul lui și iar i se înăbuși în gât rugăciunea. Stătea umil și abătut, nevrând să plece până nu va încerca și totuș nesimțind nici un fel de curaj în inimă. Atunci Groșoru îi zise deodată:

— Am auzit ce pătimești cu ungunii dumitale... Foarte trist... foarte, foarte trist... Nu-ți închipui cât te compătimesc...

Învățătorul se uită inspăimântat la dânsul, parc'ar fi vrut să-i ceară iertare.

— Trebuia să vii la mine cu procesul! Eu te scăpam... Rău ai făcut că m'ai ocolit...

Groșoru tăcu, așteptând să-l roage, ca astfel să abă prilejul de-a fi mărinimos. Herdelea înțelega bine, se căznea și totuș nu putea scoate nici o vorbă.

— Ai s'o duci greu fără leafă — reluă Groșoru după o pauză. O, îmi închipuesc... foarte greu...

Iar mai așteptă, și, neprimind nici un răspuns, urmă brusc:

— Eu din parte-mi sânt gata să te ajut... N'am nimic împotriva dumatiale, căci eu nu-s răz-bunător... Ș'apoi, mai ales, sântem români, așa-i?... Dacă vrei îți pot oferi un loc de scriitor în cancelaria mea... Știu că ești priceput în lucrările de biuro... Dela anul nou, de pildă, cu plăcere... In privința salariului cred că o să ne învoim... Știu că ai greutăți și...

— Domnule Groșoru... eu... nu... acuma... Iartă-mă! Iartă-mă! murmură deodată Herdelea cu ochii plini de lacrimi. Iartă-mă!... Nu-s vrednic...

Se clătină pe picioare. Fața-i era înseninată de bucurie. Nu îndrăznea însă să clipească din ochi de frică să nu-i curgă lacrimile pe obraji.

Groșoru simți toată emoția acestui suflet muncit și bun, și fu cuprins de compătimire adevărată. Ii apucă mâna dreaptă și i-o strânse călduros cu amândouă mâinile. Apoi îl bătu frățeste pe umăr, șoptindu-i înduioșat:

— Curaj! Curaj!... Românul nu pierel

Până 'n Pripas, Herdelea alergă mai mult decât merse, ca s'ajungă mai repede, să spună „babeii” lui vestea cea bună. Și pe drum vorbi lui Ion numai despre Groșoru cu atâta însuflețire parc'ar fi vorbit despre Dumnezeu.

— Nu există în toată Europa alt om ca Groșoru, auzi tu, Ioane? îi striga după fiecare replică.

Doamna Herdelea îl puse să-i povestească de cinci ori din fir în păr, tot, tot: ce i-a vorbit, cum i-a făgăduit, cum era îmbrăcat... Apoi plânse cu hohot de bucurie și numai decât zise o rugăciune specială, pe care și-o mai amintea din copilărie, pentru oamenii binefăcători, implorând fierbinte pe Atotputernicul să-i hărăzească lui Groșoru sănătate, noroc și îndeplinirea tuturor dorințelor.

— Și tocmai pe omul ăsta l-am combătut eu la alegere, de dragul unor unguri blestemați!... Imi vine să mă izbesc cu capul de toți pereții! se văita învățătorul, ros de remușcări.

— Mare prost ai fost, bărbate, așa este! zise dăscălița ștergându-și gura cu dosul mâinei. N'ai vrut tu să mă ascuți pe mine... Dar Dumnezeu a auzit rugăciunile mele și nu ne-a lăsat...

5.

Viața i se părea un vis lui Titu în Lușca de când se apropiase de Virginia Gherman. Cu nimeni nu se înțelesese încă atât de bine, nici cu prietenii din Armadia, nici chiar cu surorile lui, cum se înțelegea cu învățătoarea aceasta deșteaptă și încântătoare. Fata notarului Cântăreanu îl plictisea fiindcă era geloasă, dovedind astfel că nu e în stare să aprecieze o legătură ideală dintre două suflete cinstite.

Pe la începutul toamnei, într'un amurg, alergând insuflețit la Virginia, Titu găsi în casă pe plutonierul de jandarmi. Rămase uimit. Ce caută plutonierul ungur la o româncă atât de mândră? Șeful postului de jandarmi încercase din prima zi să

se împrietenească cu dânsul, dar el se ferise ca de foc. Prietenia cu un jandarm ungar i se părea cea mai mare rușine... Ș'acuma iată-l la Virginia Gherman, la tovarășa lui de visuri, la ființa care-i împărtășește năzuințele!... Invățătoarea roși și zise unghurește:

— Nu vă cunoașteți?

— Ba foarte bine — răspunse ungarul întinzând mâna lui Titu.

Plutonierul însă mai stătu doar câteva minute și apoi plecă, sărutând degetele, foarte reverențios, Virginiei Gherman.

Titu, care nici nu deschisese gura, izbucni îndată ce se închise ușa:

— Dumneata... primești în casă pe călăul nostru?

— E un om cum se cade... De ce exagerezi? Fiindcă-i ungar? răspunse învățătoarea atinsă.

— Dumneata... vorbești așa?

— Fugi că ești ridicol — se indignă Virginia. Visurile noastre sânt una, iar oamenii sânt alta. Cunoaște toată lumea sentimentele mele, dar asta nu înseamnă să nu văd realitatea...

Titu făcu o încercare timidă de a-i lămuri că nepotrivirea dintre sentimentele și faptele omului e o crimă față de ideal, dar trebui să se dea bătut repede. Invățătoarea cădea din ce în ce mai jos în sufletul lui.

— O decepție mai mult! își zise dânsul întorcându-se acasă ca un soldat învins într'o bătălie hotărâtoare. Se pare că viața toată e un șir lung de neîntrerupte deziluzii, o luptă crâncenă între vis și realitate!

Domnișoara Eugenia, văzându-l indispus și aflând pricina, îi spuse râzând ironic:

— Dumneata ești atât de îndrăgostit de Virginia că trebuie să fii singurul om în sat care nu știe

că plutonierul îi face curte, și încă dinaintea dumitale...

Toată noaptea o petrecu pe gânduri, cu ochii deschiși, căutând să-și pătrundă sufletul. Iși zicea îngrozit că, dacă ar iubi-o, dacă ar fi adevărat ce crede fata notarului și ce cred poate și alții, atunci s'ar fi lăfăit atâtea luni într'o minciună respingătoare, murdărindu-și până și visurile lui... Atunci poate că nici visurile lui însuși nu sunt sincere, sau nu sunt mai sincere ca ale învățătoarei care le potrivește prea lesne cu prietenia ungurului?... Durerea ce o simțea i se părea izvorâtă din gelozie, ca și odinioară când, din pricina Rozei Lang, a crezut că s'a dărâmat lumea... Și totuș, cum s'o fi iubit dacă niciodată n'a dorit aevea nici măcar s'o îmbrățișeze?... Ori poate tocmai aici e greșala? El îi vorbea de năzuințele neamului, pe când ea râvnea iubire... Da, da!... Și deodată văzu cât a fost de nepriceput. El n'a iubit-o, dar ea l'a iubit. Și, fiindcă el umbla prin stele, ea s'a întâlnit cu ungurul pe pământ.

Se potoli chiar de a doua zi. Se întâlni cu Virginia Gherman și roși ca un vinovat. Ar fi vrut să-i spună o vorbă dragălașă, dar nu izbuti, ca și când ar fi rupt firul ce-i lega împreună. Era o străină pentru dânsul și nici baremi nu-i părea rău.

— Uite dovada că n'am iubit-o și n'am fost mincinos față de mine însumi ! se gândi dânsul mulțumit.

Apoi vârtejul vieții îl smulse brusc și pe el din lumea închipuirilor și-l svârli în mijlocul realității. Intr'o dimineață, intrând în cancelarie, o găsi plină de țărani furioși care inconjurau pe vre-o zece sași din Păuniș și-i înjurau din răspuțeri... În uliță o cireadă de boi grași parcă așteptau un verdict... În câteva cuvinte primarul îi povesti ce

s'a întâmplat. Lușcanii sunt în conflict cu sașii din Păuniș din pricina imașului. De cincizeci de ani se judecă și tot n'au ajuns la o hotărâre definitivă. Astă-primăvară Păunișenii au dobândit o sentință în favoarea lor, dar Lușcanii au atacat-o căci ei au folosit imașul din moș-strămoși... Acuma sașii au intrat cu boii în imașul buclucaș, c'ar fi al lor. Lușcanii au adus în sat toată ci-reada și vor să amendeze pe sași pentru că au pătruns pe moșia lor... Titu, întrebat, spuse că dreptatea e de partea românilor și astfel sașii, după o ciorovăială înverșunată de două ceasuri, plecară bodogănind și amenințând, însoțiți de hui-duelile Lușcanilor care se băteau cu pumnii în piept că nu vor da drumul boilor... Peste vre-un sfert de oră însă Păunișenii reveniră împreună cu plutonierul de jandarmi. Și se încinse o nouă discuție de alte două ceasuri, căci unгурul dădea dreptate sașilor. În cele din urmă Titu, supărat că tocmai plutonierul îl combate, îi zise înțepat:

— Nu înțeleg ce te amesteci d-ta? D-ta n'ai dreptul să judeci în asemenea pricină!

— Cum, cum? sări jandarmul infuriat.

— N'ai dreptul și nu e de competența d-tale! repetă Titu rece.

— Sânt dator să păstrez ordinea, domnule! strigă plutonierul. Iar dumneata ești dator să respecti ordinea, altfel voi face rapoartele de cuviință ca să fii pus la locul d-tale!

În curând sașii plecară cu boii, ceea ce în Lușca stârni o fierbere mare. Și, peste câteva zile, primăria primi știrea că cineva a împușcat un bou săsesc pe imașul cu pricina. În aceeași noapte plutonierul făcu sumedenie de percheziții prin casele oamenilor mai gălăgioși, căutând arme. Fiindcă nu găsi, se infuriă, bătu crunt pe doi-trei țărani, la întâmplare, și înșfârșit arestă pe Vasile Lupu, om voinic și îndrăzneț, care stătea în capul satului

dinspre Păuniș și care, pe vremea când s'a petrecut pozna, nu fusese acasă. După interogatoriile și bătaile obișnuite, îl trimise sub escortă la parchetul din Biștrița... Pe urmă începu goana după dovezi. Într'o odae goală dela cancelarie defilau pe rând bănușii. Titu îi vedea intrând, auzea răcnetele plutonierului, apoi zgomot de lovituri grele, gemete înfundate... A treia zi, tânărul nu se mai putu stăpâni, năvălii înăuntru:

— Ceeace faci d-ta e revoltător! De ce schingiuești oamenii?

— Ce te privește? se strâmbă plutonierul sfidător.

— Nu pot suferi nedreptatea! strigă Titu. N'am văzut de când sunt atâta brutalitate fără rost...

— Da?... Acuma înțeleg fierberea sătenilor! făcu jandarmul luminat. Acuma știu de unde pornește ațățarea... Foarte bine. Am luat notă. Dar aici sunt în exercițiul funcțiunii și te poftesc să părăsești odaia imediat!

Peste o săptămână veni în Lușca un locotenent de jandarmi, chemat de raportul plutonierului că în comună a izbucnit o răzvrătire care amenință să ia proporții. Ofițerul sosi la opt dimineața, iar la nouă Titu se pomeni cu un jandarm care-l poftea îndată la cazarmă.

— Dumneata ești agitatorul? îl întâmpină locotenentul.

Titu auzea întâia oară imputarea pentru care au suferit atâția oameni în Transilvania. Se simți deodată mândru și puternic. De când tot visează el să facă o jertfă pentru ideea ce-l stăpânește? Acuma e momentul... Zâmbi batjocoritor și nu răspunse.

— Te poftesc să răspunzi! se roși ofițerul sărind în picioare. Ce înseamnă indolența aceasta?

— Care indolență? întrebă Titu calm.

— Ești obligat să răspunzi la întrebările ce ți le pun, altminteri...

— Altminteri? repetă tânărul cu acelaș surâș nepăsător.

— Te voi da în judecată, ai înțeles? Te voi băga în pușcărie!... Nu permit să zâmbești când îți vorbesc eu și să mă iei peste picior! Nu permit! urlă locotenentul asudând de mânie.

— Domnule ofițer, văd că ai fost rău informat! zise Titu mereu liniștit. Altfel ai ști că nu sânt surd, ci, dimpotrivă, aud prea bine.

Furia locotenentului se îndoi. Căscă gura să înjure, făcu doi pași spre Titu, se opri, se întoarse și bătu cu pumnul în masă... Apoi se așeză brusc pe scaun și, cu un glas năbușit, zise:

— Domnule... Te rog... iea loc!

— Mulțumesc! răspuse Titu serios, șezând pe sofaua din fața biroului.

— Da... da... adică... — murmură locotenentul fără să-l privească. În raportul acesta dumneata ești desemnat ca instigatorul tulburărilor de-aici... Te rog să spui ce ai de spus!

— Cu plăcere, domnule locotenent! vorbi Titu blând și respectuos, răspunzând astfel schimbărei de ton a ofițerului care tot mai mormăia, cu nasul în hârtiile de pe masă. Dar, înainte de-a spune ceva, dă-mi voie să întreb despre ce tulburări e vorba?

— Tulburările din comuna Lușca... Ori nu suntem aici în Lușca?

— Eu nu știu să fi fost vre-o tulburare aici, domnule locotenent, deși, prin modesta-mi slujbă, știu tot ce se întâmplă în sat.

— Raportul e precis, domnule...

— Raportul da, desigur. De ce nu vrei să vezi însă dacă raportul e și adevărat?

— Crezi că e mincinos?

— Nu știu, domnule locotenent, căci nu-l cu-

nosc. Dar turburări în Lușca?... Tulburare ar fi ceva asemănător cu revolta, nesupunerea, desordinea... Când jandarmii bat și torturează zeci de oameni de toate vârstele, dintr'un simplu exces de zel sau dintr'o tristă pornire de-a descoperi cu orice preț dovezi, complici sau agitatori — înseamnă aceasta tulburare?

Locotenentul, potolit, îl privia acuma cu ochii mari. Ii zise deodată aproape amical:

— Vorbești foarte bine ungurește?

— Da, când nu pot vorbi românește — răspuse Titu plecând capul.

Ofițerul îl mai privi câteva clipe, apoi se ridică, se plimbă de două ori în odae și se așează lângă Titu pe sofa, întrebând cu glas domol:

— De ce ești dumneata indignat, domnule? Ce nemulțumire ai?

— Mă doare nedreptatea! zise Titu adânc, din rădăcinile inimii.

Locotenentul zâmbi și-l bătu pe umăr.

— Domnule, domnule, tânăr ești și nefrământat în viață. Te încântă vorbele ca și când ar fi realități. Dar bine, vorbele sânt numai vorbe. Vorbele tocmai ascund fața realității. E copilărie să clădești ceva pe vorbe... Nedreptate, dreptate!... Nu vezi dumneata că astea-s numai vorbe, fără nici un cuprins pozitiv?... Și pentru asemenea lucruri goale mă silești pe mine să mâzgălesc coli întregi de procese-verbale, rapoarte, prostii.... Îți spun prietenește că-mi pare rău! Mai ales că vorbești așa de frumos ungurește... Când ești inteligent și vorbești bine ungurește, ce nevoe să te amesteci în daravere care nu te privesc? Jandarmii au fost sălbatici, au maltratată câțiva țărani — admis. Cred ce spui dumneata, deși rapoartele de colo m'ar obliga să nu te cred... Ei bine, ce-ți pasă dumi-tale de nimicurile astea? De ce nu-ți întrebunțezi

deșteptăciunea pentru lucruri folositoare?... Dar așa sânteți d-voastră, degeaba. Și pe urmă țipați, vă plângeți de nedreptate, de jug, de asuprire... Crezi dumneata că dreptatea e bună la ceva? Nu observi dumneata că dreptatea trebuie să fie totdeauna a celui ce o împarte, altfel s'ar duce dracului orice stăpânire, orice ordine... N'am eu dreptate, spune?

— Ai, de vreme ce reprezinți stăpânirea — zâmbi trist Titu.

La despărțire locotenentul îi strânse mâna spre mirarea plutonierului care-și făcuse pregătirile să-l găzduiască la arest cel puțin o noapte.

Trecu o săptămână și satul își reluă înfățișarea obișnuită parcă nu s'ar fi întâmplat nimic. Oamenii bătuți salutau mai cu respect pe plutonierul care pășea țanțoș pe uliță, ca un cocoș bi-ruitor.

— Cine știe? Poate că într'adevăr are dreptate locotenentul — își zicea umilit Titu, văzându-l și simțind că se duce la Virginia Gherman.

Un țăran bătrân, dintre cei snopiți de jandarmi, cu mustața albă pleoștită și cu niște ochi căprui cumiți, venind într'o zi la cancelarie și povestind cât a pățimit, sfârși totuș cu o clipire dârză:

— Ei, domnișorule, ne-au zdrobit ei, ne-au chinuit, au dat dreptate sașilor, dar imașul tot al nostru a rămas și azi nu mai calcă picior de Păunișan pe pământul nostru!

Lui Titu îi veni deodată să-l îmbrățișeze. Încăpătânarea ce-o simțea în glasul țăranului parcă-l înălța și 'n acelaș timp îi adâncea picioarele în pământ ca niște rădăcini pe care nici o putere nu le poate nimici.

— Aici e nădejdea! se gândi Titu. Nici eu, nici Virginia, nici Groșoru, nici unul n'avem rădăcini adevărate și nu suntem în stare să ne îndârjim și să suferim. Pe noi vânturile ne aruncă de ici-

colo. Deaceea tot ce facem e păpușerie. Numai ei știu să se jertfească pentru pământ, căci numai ei ei simt că pământul e temelia...

Din clipa aceea însă se simți fără rost și străin în Lușca. Ce mai caută el printre luptătorii aceștia tăcuți, neobosiți? Aici nu e loc pentru visători. Nici aici, nici în Pripas, nicăiri în toată împrejurimea. În bătălie e nevoie numai de oameni oțeliți. Ceilalți sunt amenințați să trăiască din compromisuri, să-și rupă încetul cu încetul câte-o bucățică din suflet ca să se potrivească nevoilor zilnice... Și deodată dorința de a pleca în Țară îi răsări poruncitoare. Acolo e locul lui... Teama de necunoscut, care-i strânsese inima până acum când se gândea să treacă dincolo de Carpați, îi dispăruse.

— Am să plec în România, domnișoară — spuse în aceeași zi Eugeniei. Curând, foarte curând o să plec... Doar să-mi strâng ceva bănișori de drum...

De aci încolo trăi numai cu speranța aceasta, mângâind-o și împodobind-o zi cu zi. Iși făcu socoteli de câți bani îi trebuie și nu mai cheltui nimic, punându-și laoparte toată lefșoara ce o primea dela Cântăreanu. Astfel se apropie Crăciunul... Numărându-și economiile văzu însă că nici în trei ani nu va putea aduna aici suma trebuincioasă. Atunci, aflând că în Măgura a fost ales notar Alexe Căldăraru, un prieten al lui din liceu, îi scrise câteva rânduri. Răspunsul veni prompt: condiții incomparabil mai bune ca în Lușca. Înainte însă de-a trece în Măgura, îl lovi dorul să se ducă pe-acasă. Nenorocirile tatălui său le cunoștea și simțea nevoia să le împărtășească măcar cu vorba. În ziua plecării din Lușca domnișoara Eugenia îi spuse că Virginia Gherman s'a logodit cu plutonierul de jandarmi. Titu se duse totuș la dansa să-și ia rămas bun. Și, felicitând-o cu glas banal, se gândi:

— Cine știe? Dacă n'ași pleca, poate că m'aș însura în cele din urmă și eu cu o unguroaică...

6.

Titu sosi acasă tocmai când bătrânii îi simțeau lipsa ca să le dea o soluție într'o chestie pe care o desbăteau de mult fără a putea cădea la învoială. Herdelea avea să înceapă slujba la Profesoru la întâi Ianuarie. Dar cum să meargă dânsul din Pripas până în Armadia, în fiecare zi, fie ger, fie ninsoare, fie vreme bună, să stea acolo până după amiazi târziu și să se întoarcă iar acasă? Negreșit, Zăgreanu așa făcea, dar Zăgreanu e un băețandru de douăzeci și doi de ani, pe când Herdelea a bătut cincizeci și alergătura aceasta l'ar doborî în câteva luni, de tot. Să se mute singur în Armadia și să lase pe dăscăliță singură în Pripas, ar însemna cheltuială dublă. Dacă s'ar muta cu totul în Armadia, cum ar rămâne casa aici? „Pămătuful“ poate că numai atâta așteaptă, ca să pună mâna pe ea, fiindcă Herdelea s'a încrăzut în cuvântul și prietenia lui, și a clădit-o pe loc străin.

— Ce mare chibzuială! zise Titu îndată. Nu mai sta pe gânduri deloc, ci du-te chiar astăzi la Belciug, arată-i împrejurările și cere-i să faceți hărțile trebuincioase! Nu-mi închipuiesc să fie atât de hain să te refuze tocmai acum când ești la aman...

Herdelea se codi puțin, că nu mai vorbesc împreună de atâta vreme, că n'are să facă nici o ispravă, că mai bine ar merge Titu pe care-l iubește ponihosul... Dăscălița însă tăbârî cu gura asupra lui și trebui să-și iea inima în dinți să pornească.

Belciug trăia acumă într'o bucurie continuă. Temelia noiei biserici o pusese astă-primăvară, precum nădăjduise. In cursul verii s'au ridicat pereții și turnul, iar până să dea ploile de toamnă s'au pus și coperișul de tinichea lucitoare. Visul vieții lui se împlinea văzând cu ochii. Era o izbândă mare, datorită numai străduințelor lui neobosite. Mulțumirea nemărginită parcă-l înzdrăvenise și trupește: mai făcuse puțină carne, obrazii i se mai coloraseră... De Herdeleni însă nu mai voia să audă. Ii ștersese din suflet, ca și când nu i-ar fi cunoscut niciodată. Doar trecând pe dinaintea casei i se reaprindea ura, amintindu-și cum l'au jicnit. Mai aștepta procesul pentru insultă, care să pedepsească și pe dăscăliță, căci pe Herdelea mâna lui Dumnezeu l'a ajuns cum nu se poate mai rău.

Se miră și se înfuriă, când îi bătu învățătorul la ușă, dar îl primi totuș cu zâmbetu-i obișnuit, zicându-i cucernic:

— Ce-i Zaharie? Ai mai venit pe la mine?

— Bine, Ioane, bine, tot bine — răspunse Herdelea rușinat.

Vorbiră întâi de noul învățător pe care Belciug îl laudă mult, deși nu-i plăcea fiindcă nu era atât de cuviincios cum s'ar fi căzut să fie un tinerel fără nici-un merit deosebit, afară că a învățat ceva carte. Când Herdelea pomeni de casă, popa tăcu, puse ochii în pământ și-și mâncă unghiile câteva minute.

— De ce te pripești, Zaharie? zise pe urmă tot blând. Mai e vreme... Parcă fugim noi din Pripas?

— Nu-i lucru mare și pe mine mă scapi de o grije...

— Dacă ar atârna numai de voința mea, n'aș șovăi Zaharie, vezi tu bine... Dar locul e al bisericii, știi. Pot eu să împart averea bisericii?

— Tu să vrei, Ioane, că biserica...

— Mai îngăduie, Zaharie, mai ai răbdare!... Ce-ți

pasă ție, dacă eu nu zic nimic și închid ochii? făcu Belciug cu o privire în care Herdelea citea o amenințare ascunsă. Nu mă pot obliga... mi-e peste putință, frate Zaharie!

Se despărțiră tot zâmbind, dar cu mai multă ură în suflet. Preotul își zicea că mai bine dăruiește locul oricărui țaran, decât să rămână în stăpânirea familiei dușmanilor lui ticăloși. Herdelea ar fi fost în stare să-i dea cu parul în cap omului care umblă să-i fure rodul muncii lui de ani de zile.

Boboteaza risipi orice nădejde de apropiere. Familia Herdelea aștepta să vie Belciug cu crucea și cu Iordanul, după datina creștinească. Preotul, începând din cellalt capăt al satului, ajunse după amiazi în Ulița Mare. Il văzură intrând la primarul Florea Tancu, apoi la Glanetașu, apoi ocolind casa învățătorului și trecând la Macedon Cercetașu, apoi îndepărtându-se iar...

— Uite că nu vine la noi — murmură doamna Herdelea speriată întâi.

O indignare fără margini se încinse în casa învățătorului.

— Asta-i nemai pomenit! se cruci Titu. Un preot cum se cade nici n'ar visa asemenea murdărie!

— Acuma însă nu-l mai iert! se legătui Herdelea furios. Nu-l iert nici mort! Chiar azi am să-l reclam la episcopie... In toiul verii are să vie cu crucea, afurisitul!... De minunea lumii am să-l fac!

Învățătorul se așeză îndată să scrie plângerea. Ochelarii îi tremurau pe nas de mânie. Doamna Herdelea și Titu ocărau cu înverșunare.

— Lăsați-l pe mâna mea! strigă Herdelea dela masa de scris. Ne-a făcut el pocinogul, dar și eu am să-l joc să mă pomenească... Și să poftească să se atingă de casă, că-i arăt eu lui cine-s

eu! Să poftească mortăciunea! Inchid, pun lacăte și sigilii, și să îndrăznească să intre în lipsa noastră, să îndrăznească. Porcul și câinele de pământ!

7.

— Uite viața! se gândi Titu văzând necazurile ce se grămădeau pe capul tatălui său, gata să-l strivească. Groaznică-i viața și neîndurătoare!

Parcă deabia azi înțelegea a avea chinurile și sbuciumările mărunte care, amestecate, înșirate și neașteptate, alcătuiseră totdeauna rostul părinților lui în lume. Increderea lor, veșnic nouă și nezdruncinată, i se părea eroică și totuși îl umplea de milă. Lupta aceasta umilă și spinoasă neconținută și fără nici o țintă, cu aceleași poticniri și aceleași speranțe, îl spăimânta. Se gândea ce-ar fi dacă, într-o bună zi, tatăl său ar vedea deodată limpede, ar pătrunde zădărnicia sforțărilor lui istovitoare?

Se despărți îndurerat, sărutându-le mâna cu evlavie ca unor păstori neprihăniți. Iar ei erau mulțumiți că feciorul pornește serios pe calea vieții.

Plecă spre Măgura cu căruța lui Ion, o căruță nouă, cu doi cai buni, primiți de curând dela socrul său. Pe drum, Ion îi povesti cu mare mândrie cum a biruit pe Vasile Baci.

— Dacă nu m'ai fi învățat dumneata, domnișorule, rămâneam mai rău ca un țigan! sfârși țărănul întorcând capul spre Titu cu o privire recunoscătoare.

— Adică cum te-am învățat eu? făcu tânărul, uimit.

— Vai de mine, mi se pare că dumneata ai uitat de tot? zise Ion. Nu ții minte când mi-ai spus,

ehe, acu-s doi ani aproape, că trebuie să silesc pe badea Vasile să-mi dea pe Ana?

Titu tresări. Niciodată nu se gândise că o vorbă aruncată la întâmplare poate stârni o întorsătură în viața unui om. Purtarea lui Ion față de Ana și Vasile Baci u se păruse urâtă și neînțeleasă.

— Dar socrul tău?... Il lăsași sărac ? întrebă dânsul, simțindu-se complicele tuturor nesăbuițelor lui.

— Tot pământul e al meu, domnișorul ! rânji Ion cu mulțumire pățimașă. Cât pământ !... Numai să-mi dea Dumnezeu sănătate să-l stăpânesc, că-i al meu!

Patima din glasul lui înfioră pe Titu. Indârjirea, egoismul și cruzimea cu care omul acesta a urmărit o țintă, fără să se uite în dreapta sau în stânga, îl înfricoșau, dar îl și mișcau. Se gândi la șovăirile lui din vremea aceasta, la zigzagurile neputincioase, la alergările lui după țeluri deabia întrezărite, și se simți mic în fața țaranului care a mers drept înainte, trecând nepăsător peste toate piedicile, luptând neobosit, împins de o patimă mare. El se frământă cu dorințe nelămurite, făurește planuri peste puterile lui, trăește cu visuri fermecate, și alături de dânsul viața înaintează vijelios. Un simțimânt de slăbiciune îi strânse mâna.

— Numai o pasiune puternică, unică, nezdruncinată dă prețul adevărat vieții! murmură dânsul întristat și dându-și seama că el n'a fost în stare să urmărească fără preget o singură țintă.

8.

Vremea se desmorțea. Iarna, istovită ca o babă răutăcioasă, se sgârcea mereu, simțind apropierea

primăverii din ce în ce mai desmierdătoare. Haina de zăpadă se zdrențuia desvelind trupul negru al câmpurilor.

Ion deabia așteptase zilele acestea. Acuma, stăpân al tuturor pământurilor, râvnea să le vadă și să le mângâie ca pe niște ibovnice credincioase. Ascunse sub troenele de omăt, degeaba le cercetase. Dragostea lui avea nevoie de inima moșiei. Dorea să simtă lutul subt picioare, să i se agațe de o pinci, să-i soarbă mirosul, să-și umple ochii de culoarea lui îmbătătoare.

Eși singur, cu mâna goală, în strae de sărbătoare, într'o Luni. Sui drept în Lunci, unde era porumbiștea cea mai mare și mai bună, pe spina-rea dealului... Cu cât se apropia, cu atât vedea mai bine cum s'a desbrăcat de zăpadă locul ca o fată frumoasă care și-ar fi lepădat cămașa arătându-și corpul gol, ispititor.

Sufletul îi era pătruns de fericire. Parcă nu mai râvnea nimic și nici nu mai era nimic în lume afară de fericirea lui. Pământul se închina în fața lui, tot pământul... Și tot era al lui, numai a lui acuma...

Se opri în mijlocul delniței. Lutul negru, lipicios îi țintuia picioarele, îngreindu-le, atrăgându-l ca brațele unei iubite pătimase. Ii râdeau ochii, iar fața toată îi era scaldată într'o sudoare caldă de patimă. Il cuprinse o poftă sălbatecă să îmbrățișeze huma, să o crâmpoțească în sărutări. Intinse mâinile spre brazdele drepte, sgrunțuroase și umede. Mirosul acru, proaspăt și roditor îi aprindea sângele.

Se aplecă, luă în mâini un bulgăre și-l sfărâmă între degete cu o plăcere înfricoșată. Mâinile îi rămaseră unse cu lutul cleios ca niște mânuși de doliu. Sorbi mirosul, frecându-și palmele.

Apoi încet, cucernic, fără să-și dea seama, se lăsă în genunchi, își coborî fruntea și-și lipi buzele cu voluptate de pământul ud. Și'n sărutarea aceasta grăbită simți un fior rece, amețitor...

Se ridică deodată rușinat și se uită împrejur să nu-l fi văzut cineva. Fața însă îi zâmbea de o plăcere nesfârșită.

Iși încrucișă brațele pe piept și-și linse buzele simțind neîncetat atingerea rece și dulceața amară a pământului. Satul, în vale, departe, părea un cuib de păsări ascuns în văgăună de frica uliului.

Se vedea acum mare și puternic ca un uriaș din basme care a biruit, în lupte grele, o ceată de balauri îngrozitori.

Iși înfipse mai bine picioarele în pământ, ca și când ar fi vrut să potolească cele din urmă zvârcoliri ale unui dușman doborât. Și pământul parcă se clătina, se închina în fața lui...

CAPITOLUL X

Ș T R E A N G U L

1.

Herdelea găsi o locuință bună și ieftină în Armadia, cu cerdac și cu grădiniță, în casa lui Ghiță Pop, scriitorul dela judecătorie, și astfel îndată după Bobotează se mutară cu tot calabalâcul, seara „ca să nu mai vadă străinii toate boarfele“, cum zicea dăscălița. Căsuța lor din Pripas rămase goală și părăsită ca un sărman cadavru necunoscut.

Până se obișnuiră puțin, se visau mereu în Pripas și se întristau deșteptându-se într'o odaie străină. Li-e erau mai dragi țărani din Pripas care se abăteau pe la dâșii când veneau prin Armadia. Ii întrebau nesățioși de noutățile de-acasă și ascultau cu pasiune: că feciorul cel mai mare al lui Trifon Tătaru, care s'a întors astă-toamnă din cătănie, umblă să se însoare, că George al lui Toma Bulbuc s'a și logodit cu Florica vădanei lui Maxim Oprea, că copilul lui Ștefan Iliu și-a

scrântit piciorul pe lunecușul dela poartă, că dascălul cel nou pune pe copii să vorbească numai ungurește și-i snopește rău dacă-i aude românește, așa că bieții de ei stau ca mieii prin ograda școlii că nu pot vorbi... Chiar și doamna Herdelea, căreia nu-i plăcea să se coboare între prostime, acum îi primea cu inima deschisă ca pe niște neamuri scumpe, râdea cu ei, îi poftea să șează pe scaunele cele bune, nu se uita că-i murdăresc scărtelele cu opincile lor năclăite de noroae, se plângea și ocăra Armadia și pe ceice au silit-o să-și părăsească ea odihna și liniștea din Pripas.

Herdelea avea cam mult de lucru, dar muncea bucuros căci, în afară de leafă, Groșoru îi trecea și unele venituri mai mici, încât nu se pomenea zi să nu sosească strălucitor dela birou, să arunce pe masă banii câștigați, strigând cu mândrie:

— Na, băbuco!... Ești mulțumită?

Mulțumirea lor cea mare însă era Groșoru. Herdelea nu mai contenea cu remușcările că s'a purtat atât de rău cu cel mai bun om din lume. De altfel și Groșoru îl îndrăgi aeeva, mai ales convingându-se că e un muncitor priceput și harnic. Uneori însă, mai în glumă, mai în serios, tot îi zicea „renegatule“, ca o imputare pentru trecut.

— Lasă domnule avocat, că mai sânt alegeri! Nu mori d-ta până nu te facem deputat! răspundea Herdelea cu căință și făgăduință.

Groșoru atunci zâmbea măgulit căci într'adevăr aștepta mult alegerile viitoare. Era altminteri suflet milos. Nenorocirea învățătorului, după ce îl cunoscuse mai bine, îl mișcă adânc. Incepu să povestească tuturor pățania lui, înflorită, împodobită, naționalizată. Herdelea deveni curând „martirul“, „inimosul apărător al țăranilor“ „victima răzbu-nării ungurești“. Mulți îl opreau pe stradă, îi strângeau mâna puternic și-i șopteau:

— Am auzit, mi-a spus Grofşoru ce-ai tras... Of, câinii, câinii!

Se bucura el, dar totuș clătina trist din cap, căci toate acestea nu-l împiedecau de a fi suspendat din învățământ, de a fi nevoit să-și lase în voia soartei căsuța lui, de a munci din greu pentru o bucățică de pâine și de a-și vedea primejdută liniștea bătrânețelor.

Când sosi noul termen de judecată cu Belciug, Herdelea vru să ia iarăș un certificat medical precum că pârâta d-na Herdelea e bolnavă și nu se poate prezenta. Grofşoru însă, căruia îi povestise și nerușinarea dela Bobotează, îl sfătui dimpotrivă, strigând:

— Lasă-l să ne judecăm, să ți-l scutur de să te ție minte!

Și, într'adevăr, Grofşoru îl suci și-l învărti până ce Belciug făcu fețe-fețe, înghițind în sec, iar în cele din urmă declară singur că-și retrage plângeră. Apoi când avocatul arată pe reclamant ca o fire răzbunătoare care, în ciuda obligațiilor sale preoțești, nu s'a dus cu sfânta cruce în casa unor buni creștini, pentru care faptă de altfel va trebui să dea socoteală autorităților bisericesti competente, d-na Herdelea se aprinse atât de mult că nu se stăpâni să nu murmure chiar în fața judecății:

— Pămătuful!

Grofşoru indemnă apoi pe Herdelea să n'aibă grijă nici în privința sentinței dela tribunal. Se însărcinează el să-l scoată ca lamura. Suspendarea e un moft. Ba e și o onoare să fii suspendat pentru îndeplinirea unei obligații naționale, cum este apărarea țaranului oropsit. A avut noroc judecătorul că s'a transferat, altminteri o pățea urât de tot până la sfârșit, căci prea a fost ticălos și voise s'o ia razna, ungurește. Și fiindcă Herdelea, ca

omul pătit, se îndoia și nu credea, Grofșoru se infuria, se jura și striga că „să-i taie mustățile dacă n'are să-l facă achitat de orice pedeapsă“. Insemnătatea acestei promisiuni lua proporții știindu-se în toată Armadia că Grofșoru ținea la mustăți mai mult decât la lumina ochilor, că în fiecare zi venea acasă la dânsul bărbierul să i le spele, să i le ungă cu pomăduri, și să i le frizeze și să le răsucească.

La vre-o lună după ce se stabiliră în Armadia, sosi și Ghighi din Vireag, dela Laura care născuse o fetiță. Ghighi se înduioșă puțin c'a rămas pustie căsuța din Pripas, dar apoi se împacă repede. Aici își vedea zilnic prietenele de sindrofie, se ducea pe la ele, veneau ele pela ea; deasemenea tinerii Armadiei o puteau vedea mai des, o înconjurau, o complimentau, îi mai dădeau câte-o serenadă.... La serata dansantă dela sfârșitul lui Februarie se duse împreună cu bătrânii și petrecu admirabil. Zăgreanu îi dădu târcoale toată vremea și, măcar că la început ea a fost rece cu dânsul, ca unul care e vinovat în nenorocirea familiei, în cele din urmă se convinse că e băiat cult, așezat, drăguț și cavalier, ceeace recunosc și doamna Herdelea.

De când sosi Ghighi începu dealfel și Zăgreanu să vină mai deseori pela Herdelea să-i ceară sfaturi și îndrumări în chestiuni de școală și, firește, la sfârșit, nu uita să mai stea de vorbă și cu domnișoara, devenind foarte melancolic și suspinând în răstimpuri.

Dealfel Ghighi, cât stătuse la sora ei, se schimbase, se făcuse adevărată fată mare, deși încă n'avea douăzeci de ani. Crescuse, se împlinise, pierduse copilăria și-și păstrase veselia comunicativă. Ochii ei albaștri însă luceau mai puternic și parcă ascundeau dorințe nelămurite... Povestea bătrânilor cu mare însuflețire viața fericită și armonioasă ce

o duce Laura cu Pinte. In patru luni și jumătate nu i-a auzit niciodată certându-se, nici baremi neînvoindu-se. George e delicat, iar Laura nu-i iese din vorbă și a ajuns să-i ghicească și gândurile. Fetița le-a botezat-o protopopol din Baia-Mare; i-au zis Maria, după numele d-nei Herdelea. La vară au să vie negreșit prin Armadia ca pe urmă să meargă cu toții la băi la Sângeorz unde e vorba să sosească și rudele din România.

2.

Mândru și mulțumit ca orice învingător, Ion simțea totuș un gol ciudat în suflet. Se gândea și plănuia cum să-și muncească moșia și în aceeași vreme inima îi umbla parcă aiurea, cercetând, adulmecând, neliniștită... Apoi când prinse de veste că se mărită Florica vădanei lui Maxim cu George Bulbuc, îl zgudui un fior de durere.

— Cum se mărită și de ce? își zise furios ca și când cineva i-ar fi furat cea mai bună și mai mare delniță de pământ.

In vălmășagul goanei după moșie nu se mai sinchisise de nimeni și de nimic în lume. I se păruse că nici nu se poate întâmpla altceva și că tot satul trebuie să stea în loc, să iea parte sau cel puțin să privească la lupta lui cumplită. Acum se mira și se mânia văzând că oamenii și-au căutat de nevoile lor precum și-a cătat el de-ale lui, că lumea și-a urmat mersul ei parcă el nici n'ar fi fost.

Se cutremură ca deșteptat dintr'un vis. Își aduse aminte cât i-a fost de dragă odinioară Florica și nu pricepea de ce vrea dânsa să se mărite

cu altul, când el e aici și o iubește ca și atunci? Iși reamintea cum i-a spus, în noaptea nunții, că tot ea i-e dragă ș'apoi totuș nici nu s'a mai gândit pe urmă la ea, ca și când ar fi înghițit-o pământul... Părerii de rău îi rodeau inima. Ii trecea prin creeri să alerge la Florica, să-i spună că tot dragă i-a rămas și să-i poruncească să nu se mărite... Dar se desmeticea rușinat. Om însurat, cu copil, l'ar huidui lumea și l'ar alunga Florica... Ei, dacă n'ar fi Ana...

Druștile și colăcarii veniră să-l cheme la nuntă și el făgădui bucuros că va merge de bună seamă.

Insurătoarea feciorului lui Toma cu o fată săracă lipită stărnise de altminteri vâlvă în Pripas. Mai ales tocmai calicii îl ocărau că iea o calică și spuneau în gura mare că George are să pape repede averea bătrânului. Toma auzea svonurile și răspundea neîntrebat:

— Eu nu mă bag, nu mă amestec... Parcă eu am să trăesc cu ea? Eu i-am spus totdeauna: Dragul tatii, fă ce vrei și ce-ți cere inima. Că noi la avere nu ne uităm, c'avem, slavă Domnului, și nu sântem muritori de foame... Dacă-i place lui fata și i-e dragă, să fie sănătoși. Că decât să trăești cu o ciumă 'n casă, mai bine să te arunci în Someș cu capul în jos...

George nu-și încăpea în piele de mândrie. Avea mulțumirea, ce-l măgulea grozav, că a cucerit pe Florica și însurătoarea i se părea încoronarea unei biruinți nemai pomenite.

De când se cununase Ion Glanetașu cu Ana, el rămăsese fruntea flăcăilor, ceace-l răsplătise puțin pentru înfrângerea ce o suferise atunci. Deși ar fi fost vremea să se însoare și dânsul, nu se putea hotărî. Tatăl său îl zorea, iar el amâna mereu, ca să se bucure în tihnă de plăcerea de-a fi călăuza tineretului în bine și 'n rău, la petreceri

și la bătăi. Dealtfel spunea cu fală că nici o fată din sat nu-i destul de vrednică de dânsul. Fără să-și dea seama, vorbea chiar adevărat. Căci ca să-i placă vre-una, trebuia întâi să vadă că place și altuia, și că, luând-o pricinuește necaz cuiva.

Toamna trecută însă George primise o lovitură în mândria lui de cap al tinereții. Atunci se întorsese dela oaste Nicolae Tătaru, feciorul lui Trifon, voinic, aspru la înfățișare și blând la inimă. Era băiat cu învățătură: umblase trei ani la liceul din Armadia și nu continuase fiindcă repetase de două ori clasa a doua. Din școală rămase totuș cu dragostea de carte și, când a crescut mai mare, s'a abonat la „Foaia Poporului“, săptămânală, din care citea Dumineca, pe prispă, părinților și vecinilor dornici de a afla ce se petrece prin lume. În armată a înaintat sergent și se fălea că i-ar fi propus însuși căpitanul să se reangajeze. Venise mai desghețat din cătănie, vorbind mai răspicat, parc'ar fi comandat mereu, umblând ca bradul și având veșnic pe limbă câte-un *also* și câte un *marș* sau *ruic*, prin care uimea pe flăcăii și chiar pe bărbații din sat. Macedon Cercetașu îl îmbrățișa în fiecare Duminecă la cărciumă și se plângea că feciorul lui a fugit de trei ori dela oștire de-l face de râsul lumii. Cu toate acestea Nicolae era așezat, potolit și se gândea să se însoare cât mai curând, de oarece cei de vârsta lui aveau și copii. Dar, pentrucă avea vre-o șase frați mai mici ca dânsul, căuta o fată cu zestre, la care să se poată muta, ca să-și ușureze părinții. Până să găsească ce dorea, se ținea de Florica vădanei lui Maxim cu care-ți era mai mare dragul să te arăți la horă, fiind frumoasă și deșteaptă, deși ca degetul de golașă.

George simți curând că i se întunecă steaua din pricina lui Nicolae. Și atunci ca să-i dea o lovitură zdravănă, văzându-l că umblă cu Florica și

svonindu-se chiar c'ar fi vorba s'o iea de nevastă, se hotări repede, o peți și făcu îndată tocmeala, vesel că i-a suflat-o.

Florica se topea de fericire. Nu nădăjduse ea niciodată norocul să o iea feciorul unui „bocotan“ ca Toma Bulbuc. Cum împlinise douăzeci de ani și, afară de niște boarfe, zestre n'aducea, s'ar fi agățat bucuroasă de oricine, numai să se vadă la casa ei.

Nunta se făcu la casa cea nouă a lui George, zidită anume pentru dânsul. Trei popi slujiră la biserică, iar Toma nu s'a lăsat până nu i-a oprit pe toți și la ospăț, izbutind chiar să îmbete leucă pe cel din Sărăcuța, cu bere, căci cumpăraseră înadins trei butoaie pentru fețele spălate. Naș mare a fost Stoessel care, ca notar, deși ovreiu, i se păruse tot ce se poate mai distins. Stoessel a venit cu brișca lui cea nouă, galbenă, împreună cu notăreasa și cu toți copiii, și a stat toată noaptea, iar în talgerul miresei a zvârlit o hârtie de o sută coroane nu ca popa din Sărăcuța care a pus un biet zlot de argint și încă vaitându-se că biserica lui e cea mai săracă de pe valea Someșului.

George era foarte vesel și mândru, și se uita din când în când la Nicolae Tătaru să-l surprindă cât e de supărat. Rotindu-și însă privirea la oaspeții prea cinstiți, întâlnește deodată ochii lui Ion Glanetașu înfipti ca niște lipitori în Florica. Ochii aceștia dârji, aprinși și tulburi îl spăimântară și parcă îi spuseră că dintr'înșii pornește primejdia. Incercă să se bucure că Ion îi râvnește pe Florica și vru să simtă o răzbunare pentru cele ce a trebuit să înghită dânsul odinioară din pricina lui. Dar nu izbuti să-și imprăștie teama nici dând de dușcă un pahar de rachiu. Numai întorcându-se la Florica se mai liniști puțin, căci ea ședea cu ochii plecați și plânși, cum se cuvine unei mirese, și doar pe buzele subțiate și roșii îi juca un zâmbet

de plăcere. Se gândi să nu se mai sinchisească de Ion și totuși îndată se pomeni iar pândindu-l. Și Ion nu-și lua ochii dela mireasă, ca și când i s'ar fi lipit de ea într'o sărutare atât de pătimeasă că nici o putere din lume să nu-i mai poată despărți... Alături de el, George descoperi într'un târziu pe Ana, gălbejită și uscată la obraji, șezând ca pe ghimpi și surâzând rușinată. Ea, întâlnind privirea mirelui, spuse ceva la ureche lui Ion care, fără a întoarce capul, mârâi arătându-și dinții, ca un dulău gata să muște. Zâmbetul pe fața femeii se șterse o clipă, pentru a reveni însă îndată mai înghețat.

Ana simțise dela începutul ospățului că Ion pofteste pe Florica. Odinioară s'ar fi prăpădit de durere; acuma numai o rușine crâncenă îi ardea sufletul, că toți oaspeții o văd batjocorită... Și, încetul cu încetul, rușinea se schimbă într'o greață năbușitoare. I se părea că toată lumea, cu tot ce e într'însa, se scufundă în niște ape tulburi, atât de murdare încât scârba singură plutește deasupra ei ca o iazmă otrăvitoare. Inchidea ochii și totuș vedea neîncetat apa spre care o împingea o mână grea, ca spre un liman care spală urmele și pările de rău.

În zori, mergând acasă, cu picioarele de plumb, cu cizmele nouă plângând pe zăpada înăsprită de ger, un frig înfricoșător îi îngheța inima. Ion pășea rar, suflând pe nări ca un taur lacom, cu capul în vânt pe care căciula stătea țanțoșă ca o creastă neagră de cocoș. Mergea parcă pe ea nici n'ar cunoaște-o, fără să-i arunce o privire... Amărăciunea o sugruma. Se pomeni zicându-i tare, fără voia ei, încât se minună singură, auzindu-și glasul:

— Am să mă omor, Ioane!

Bărbatul nu se uită la ea. Se înfuriă însă deodată ca și când l'ar fi trezit dintr'un vis dulce.

— Da omoară-te dracului că poate așa am să

scap de tine! mormăi dânsul nepăsător, scoțând pe gură și pe nas fuioare albe de aburi, ca un balaur întărâtat.

Ana se cutremură. Se opri o clipă să răsuflă. Pământul se învărtea și se legăna ca zguduit brusc din temelii. Și parcă apa tulbure, grețoasă de adineaori se întindea peste tot, amenințând s'o smulgă și pe ea, s'o arunce în vârtejuri fără fund. Intinse mâinile căutând un reazăm care s'o apere de cuitropire. Vru să strige ajutor și buzele ei șoptiră desperate:

— Am să mă omor...

Dar nici nu-și mai recunosc glasul.

3.

— Aș fi putut câștiga și mi-ar fi venit ușor s'o pedepsesc chiar cu temniță... Dar cum să-mi pun eu mintea c'o muiere? Ajunge c'am speriat-o bine de tot, să se învețe minte — își zise preotul Belciug după procesul lui cu d-na Herdelea, observând că nu e furios, deși a ieșit înfrânt.

Dealtfel, de când s'au mutat Herdelenii în Armadia, mânia lui împotriva lor parcă scăzuse, făcând loc unei lăncezeli pe care nu putea s'o înțeleagă. Până atunci toate nenorocirile învățătorului i se păruseră bine meritate și se simțise mândru c'a contribuit și dânsul la stârnirea lor, adăogând, ca o culme egală cu excomunicarea, refuzul lui de-a intra cu sfânta cruce în casa unde s'au urzit ticălșiile împotriva slujitorului Domnului. Acuma însă începea să-și dea seama că neînțelegerile dintre ei au pornit din deșertăciuni mărunte, aproape co-

pilărești, și-și zicea că pedeapsa a fost poate prea mare pentru greșelile săvârșite.

— Poate c'am fost prea aspru, dar lecția o meritau—se mângâia dînsul în nopțile lungi de iarnă, când se svârcolea fără somn în așternut.

Iși amintea serile plăcute de-acum câțiva ani. Herdelea venea și jucau durac sau ședeau de vorbă până târziu, ca niște frați. Alteori se ducea el la Herdelea și jucau loton cu toată familia, până după miezul nopții, pe nuci, sorbind cu poftă numeroase ceaiuri cu mult rom. Când s'a întors din Cluj, după operația de rinichi, fiind slăbit și avînd mare nevoie de mâncare mai bună, d-na Herdelea trimetea în fiecare zi pe Ghighi, care era mititică, cu supă de găină și câte alte bunătăți...

Amintirile bune i le întunecau însă, nu uneltirile de mai târziu ale Herdelenilor, ci învățătorul cel nou pe care Belciug a ajuns foarte repede să-l numească în sinea lui „băiatul viclean și renegat al unui țaran de treabă"... Preotul vorbise numai de vre-o câteva ori cu Zăgreanu, dar îl și catalogase. Tinerelul zâmbise parcă ar fi vrut să-i iea de sus... Cu Herdelea făcuse Belciug o înțelegere să-și adune într'o singură după-amiazi toate orele de religie, iar când n'avea vreme, să lase pe câte-un băiat mai mărișor să citească din Catechism și să păzească liniștea în clasă. In cea dintâi Miercuri după prînz, venind la școală, Belciug găsi la masă pe Zăgreanu, cu ceasornicul dinainte, întâmpinându-l cu „ai întârziat binișor, domnule părinte". Ba mai stătu în spinarea lui toată vremea, ascultând cum face lecția, ca un controlor. Preotul se supără, inverzi, asudă, se gândi mereu să-l iea de guler și să-l scoată afară, dar se stăpâni și doar la plecare nu-i dădu mâna. Peste câteva săptămâni, avînd o întrevedere cu arhitectul noiei biserici, Belciug uită de ora de religie. Spre seară se pomeni acasă cu Zăgreanu care-l rugă politicoș să nu mai

lipsească... Când mai află apoi că veneticul vrea cu orice preț să silească copiii să vorbească numai ungurește și că pune la gloabă grea pe părinții care nu-și pot trimite odraslele la școală, preotul începu să regrete pe Herdelea.

Totuș Zăgreanu și Herdelea nu-l preocupau decât în unele ceasuri de plictiseală, căci altminteri trăia niște vremuri fericite. În Ulița-Mare, pe locul cel mai frumos din sat, aproape de casa lui, zidurile noiei biserici așteptau doar primăvara ca să reînceapă lucrul, să se înfăptuiască deplin visul lui. Până atunci avea dese întâlniri, sfaturi și chiar certuri cu arhitectul, un om încăpățânat, cu o barbă lungă, stufoasă, care voia să știe mai bine ca dânsul cum să împodobească iconostasul și interiorul sfântului lăcaș.

Ca o minune cerească, tocmai în clipele de greu sbucium, venise la dânsul o deputație de țărani din Săscuța să cumpere biserița veche, s'o mute la ei. Belciug se cutremură de mândrie, căci astfel dobânda mai mult decât îi trebuia spre a acoperi toate cheltuelile clădirii cele noi.

— Mult m'am străduit și Dumnezeu nu m'a lăsat! mumură el închinându-se cucernic. O, dacă toți ar face ca mine, dacă fiecare ar face măcar atâta, cum s'ar înălța neamul nostru în lume și în fața Atotputernicului!

Belciug era român înflăcărat, dar fără paradă și nevrând mărire. „Imi fac datoria în cuibul meu“, își zicea cu o modestie bisericască în care dormea poate și o părere de rău. Sentimentele însă și le păstra mai mult în suflet, ferindu-se să aibă ciocniri cu stăpânirea. Numai la petreceri își dădea drumul uneori, deși a doua zi se căia că n'a pus lacăt gurii, cum scrie dealtfel și în cărțile sfinte.

Până a început clădirea bisericii, avusese obiceiul să spună că, după ce o va vedea sfințită, va

muri bucuros. Acuma își mai deschidea un termen: să-i dea Dumnezeu zile să poată vedea și dânsul România, „mama visurilor noastre“, pe urmă va muri împăcat. În așteptarea morții însă se cântărea de câte ori umbla prin Armadia și, când se plângea că n'are să mai trăiască mult, se supăra dacă îi băteau în strună. În schimb se însenina când i se spunea că e rezistent și că are să înmormânteze tot satul până să-i vie lui rândul. Atunci își mângâia barba sbârcită și ofta cu ochii spre cer:

— Speranțe deșarte, vai, prea deșarte! Viitorul e în mâna lui Dumnezeu... Noi să vedem prezentul!

Prezentul lui erau socotelile bisericii cu arhitectul, grijile gospodăriei, slujba bisericească, Zăgreanu, Herdelea, sătenii...

Se necăji când își dădu seama că prea a început să se gândească la Herdelea și să întrezărească chiar puțința de împăcare, dacă ar avea norocul să se mai reîntoarcă în Pripas.

— Atâta mi-ar lipsi acuma — se mâniă căutând să-și împrăstie gândurile acestea. Asta-mi lipsește, vezi dumneata... Parcă de împăcări îmi arde mie azi...

4.

Numai dorința de-a strânge banii de drum îl înviora pe Titu în Măgura Deaceea muncea din rășputeri, silindu-se să-și grăbească plecarea...

Dealtminteri nici n'ar fi putut face altceva în satul acesta aruncat pe o vale strâmtă, în creerii munților, cu casele răzlețite pe coaste. Cu Căldă-

raru a văzut repede că n'ar fi chip să lege nici un fel de înțelegere sufletească. Au fost ei tovarași de bancă în liceul din Armadia, dar de atunci nu s'au prea văzut până acuma când Căldăraru era notar, însurat, înstărit, iar Titu un vișător, cu capul plin și cu buzunarele goale... Apoi Căldăraru se schimbase de nerecunoscut. Mititel, voia să pară grav și serios, ca să-l respecte țărani. Intrebuința sumedenie de pomezii ca să-i crească mustățile și era nenorocit că, fiind spân, deabia avea ici-colo câte-o țepușă. Iși scotea burta în afară și, pentrucă din fire rămânea cam supt, își făcea vesta și pantalonii largi în brâu ca să pară mai gros și pântecos. Ochii mici, vii, negri, i se învârteau în orbite ca la veveriță. Vorbea tare și apăsat și se ferea ca de foc să rătă în fața oamenilor. Era însurat de curând cu fata subprimarului din sat, țăran bogat care pusese umărul pentru alegerea lui Căldăraru, deși rivalii lui, mai bătrâni, fuseseră susținuți de însuși solgăbierăul Chițu. Toată familia socrului său îl privea ca pe un fenomen rar și îl lăuda pretutindeni, sperându-se mai ales că „e numai de douăzeci și șase de ani și e notar“..., parcă mai târziu ar fi fost merit să ajungă cel puțin fișpan.

Titu îi spuse din prima zi că vrea să plece în România și că a venit aci numai să-și adune cheltuiala de călătorie. Căldăraru ținu îndată să-l povățuiască să nu facă prostia de a pleca nicăiri, ci să stea la dânsul, să câștige o practică bună, apoi să-și dea examenele ce-i mai lipsesc și să se înscrie la cursul de notari de pe lângă Universitate. Ii preamări apoi profesiunea de notar comunal, neuitând a se da drept pildă pe sine însuși care a ajuns așa de bine prin muncă și stăruință. Titu se simți micșorat că prietenul său vrea să-i pozeze în ocrotitor, dar nu-i făcu imputare, ci își înțeți doar hotărârea de-a pleca mai repede.

În sufletul lui sbuciumările se liniștiră sub privegherea speranței. Din clipa când dorința vagă de-a trece dincolo s'a transformat în pasiune, viața i s'a ușurat, ascunzându-și parcă toate mărunțișurile urâte. Visurile care până eri clocoteau într'însul, căutând să izbucnească neapărat și să schimbe realitatea, să cucerească pe toți și să-i facă să tresalte la fel, acuma stăteau sfioase în colțul cel mai cald al inimii lui, ca astâmpărate de un farmec atotputernic. Acolo le mângâia în clipele de reculegere, le răsfăța și le ferea cu grije de ochii lumii neînțelegătoare. Și astfel năzuințele lui i se păreau mai prețioase și mai dragi, ca o comoară nestimată.

Odată Căldăraru, văzându-l retras și ursuz, vru să-l descoase. Titu îi răspunse verde:

— Ce să pricepi tu? Ce ideal să nutrești tu? Te-ai însurat, ești notar, ce-ți mai lipsește? Copii? Ai să faci, că doar nu-i așa mare lucru... Pe urmă? Idealul tău, dragă, e să fii apreciat de domnul solgăbirău. De-aceea nu scapi nici-o Sâmbătă fără să-i trimiți daruri, de-aceea te iscălești „Kaldarar“, de-aceea pui pe nevastă-ta să învețe ungurește și ai fi în stare să înveți ungurește și pe bietul tatăl-tău...

— Te rog, te rog — se umflă notarul. Eu sânt om cum se cade...

— De ce te superi?... Apoi parcă eu ce-ți spun? Tocmai pentru că ești prea cum se cade, faci ce faci. Și poate că bine faci... Dar dacă eu nu sânt în stare să fiu ca tine și ca miile de alții ca tine? Nu sânt, dragul meu, și nu pot... Și, vezi, de-aceea eu n'am ce căuta nici aici, nici în alt județ, nicăiri în țara asta, ci trebuie să-mi iau lumea în cap...

După aceasta și altele, Căldăraru se căi că s'a incurcat cu un zăpăcit care nu știe să-l stimeze.

I-ar fi căutat vre-o vină și s'ar fi cotorosit de dânsul, dar Titu muncea cât șapte și-i ducea în spinare toată cancelaria, încât n'ar fi fost ușor să-l înlocuiască.

Spre primăvară Titu primi o scrisoare dela Laura care-l umplu de bucurie. Ii spunea în scrisoare că la vară vor veni la Sângeorz negreșit și rudele din România ale lui George. Se simți acuma atât de aproape de fericire încât îi venea să întindă mâna s'o strângă în brațe.

5.

Dela nunta lui George Bulbuc, în ființa Anei se statornici o silă grea pentru tot ce o înconjura. Zilele i se păreau nesfârșite și tulburi, asemenea apei care o ispitise atunci și al cărei miros înăbușitor îi rămăsese în nări ca o ispită. Simțea mereu că-i lipsește ceva și râvnea din ce în ce mai mult o liniște mare. Se oprea deseori pierdută, cu brațele moarte, cu ochii aiurea, fără să vadă și fără să auză. Zenobia, când o surprindea așa, o ocăra că doarme în picioare și că pute locul de lene pe unde trece.

Nici o bucurie nu mai găsea în lume. Copilul începea a gânguri și semăna atât de bine cu Ion încât ea, care se îngrozea de bărbatul ei, îi ocolea privirea de frică să nu vadă într'însa ochii din noaptea ospățului, cei ce-au pătruns ca niște săgeți aprinse în carnea celeilalte femei. Apoi și Petrișor era rău, plângea mult până învinețea, iar când îi dădea țâța în gură, mușca sfârcul cu gingiile parc'ar fi vrut să se răzbune că mă-sa n'a

sărit mai curând. Mângâindu-l și hrănindu-l, Ana își zicea de multe ori:

— Numai Ion e pricina...

Își simțea inima seacă și goală ca o pungă svârțită într-o margine de drum de un trecător nepăsător. Incetel cu încetul și mintea i se stinse, parcă toate cutiuțele s'ar fi deșertat spre a lăsa locul slobod numai pentru două chipuri tot mai deslușite, care i se plimbau de ici-colo, greoaie, apăsătoare, și dureroase, silindu-i sufletul să se împace cu ele și chiar să le îndrăgească: Avrum și Dumitru. Și amândoi se arătau veșnic așa cum îi văzuse ultima oară: ovreiuul cu ștreangul de gât, cu părul umed de sudoare, cu genunchii îndoiți sub scara din șură, iar moșneagul cu briciul deschis ca un compas și ridicat sus ca să nu se taie, și cu o falcă albă de spumă de săpun. Chipurile acestea o spăimântau și îi stârneau o întrebare pe care n'o putea îmbrăca în cuvinte și nici măcar n'o putea lămuri bine. Vedeau doar limpede că oamenii, care au trăit și au suferit ca și dânsa, au păstrat în ochii reci atâta liniște și împăcare încât îi era parcă necaz că nu poate dobândi și ea nepăsarea lor alinată.

Când se desprimăvără, Ana își făcu obiceiul de-a se duce în fiecare zi pela tatăl ei, pe-acasă. Nu-și dădea seama de ce se duce și nici n'o întreba nimeni. Ion era bucuros că nu-i mai sbiară copilul în creeri și că nu mai e nevoit s'o vadă veșnic bosumflată ca o prevestire de rău... Vasile Baciou rareori schimba câte-o vorbă cu dânsa; o afurisea însă că din pricina ei a trebuit să ajungă averea lui pe mâinile unui tâlhar care azi-mâine poate să-l scoată și din casă.

Dela Glanetașu până la tatăl ei, o postată bunișoară, Ana, cu copilul în brațe, mergea ca o nălucă, fără să se uite în dreapta ori în stânga,

trecând pe lângă oameni fără să dea binețe și bolborosind cine știe ce... Cei ce-o întâlneau își făceau cruce; prin sat se șoptea că s'a smintit la minte sărmana femeie, iar unii mai miloși ocărau pe Ion și pe Vasile c'au bătut-o până au năucit-o de tot... Ea intra în casă, se învârtea puțin, ca și când ar fi căutat ceva pierdut de mult, apoi se așeza pe o laviță, își alăpta copilul, mută, cu ochii în gol, pe urmă deodată se scula și pleca precum venise.

Odată însă, mergând spre casa părintească, un glas bâlbâit și hodorogit o trezi din aiureală:

— Ana!... Ana!... Stai... vino'ncoa!...

Femeea se opri speriată. Savista-Oloaga, în poarta ogrăzii lui Trifon Tătaru, îi făcea semne desperate cu mâna. Ziua era caldă, alintată de soare. Noroiul pe uliță se sbicise. Ramurile pomilor, spălate de rugina iernii, își înverzeau mugurii.

Ana se miră văzând pe Savista.

— Aici ești? o întrebă.

— Aici... Venit dinadins pentru tine... Să-ți spun — clefăi oloaga rânjind, dar cu privirea mânioasă și dând din mâini parc'ar fi vrut să se ridice în picioarele ei subțiri și corcite.

Nevasta știa că Florica, decând s'a măritat, luase pe Savista la dansa. Ba auzise cum George s'ar fi lăudat către oameni că oloaga are să-i poarte noroc în casă, asta drept răspuns celor ce, voind să-și bată joc, spuneau că Florica n'are zestre, afară dacă n'o strânge pe Savista ca să-i cerșească pomana trecătorilor.

— De ce s'o fi întors oloaga înapoi la Trifon Tătaru? se gândi Ana apropiindu-se.

Savista îi spuse ceva căscând gura cât o șură, găfâind și silindu-se în acelaș timp să-și mulcomească glasul să n'o audă cumva cineva, deși nu se zărea țipenie de om prin prejur și numai în șanțul

de peste drum scormonea grohăind un mascur legat de-un picor cu sfoară de un par din gard. Ana ascultă și nu pricepu nimic.

— Mai rar, Savisto — murmură ea rugătoare.

Oloaga rosti rar două vorbe, dar apoi urmă mai repede și mai bâlbâit. Din ce în ce însă îi lucea mai aprig privirea și în colțurile gurii îi clăbuceau spume gălbui.

— Nu vie Ion... Poznă mare... Florica nu... George omoară — urlă dânsa foarte iute, amenințând cu pumnii și învârtind în orbite ochii aproape albi de holbați.

Apoi deodată Ana plecă, lăsând pe Savista cu gura plină, svârcolindu-se în lămuriri aprinse. În urechile Anei pătrunsese „Ion, Florica, George“ din care înțelese deajuns. Oloaga însă se înfuriă mai rău văzând-o că se depărtează, și răcni după ea scuturând pumnii:

— Și pe tine omoară, târfă... Tu lași pe Ion...

Făcu o sforțare mare să se repează în urma Anei, dar picioarele betege îi rămaseră țintuite pe loc și doar cu fața se plecă până'n pământ, țipând mai gros:

— Ion vrea Florica... George omoară... Toți, toți, toți!...

Ana nu mai auzea decât: Ion, Florica, George... Și merse ca altădată, drept înainte, până la casa în care a copilărit. Tatăl ei nu era acasă. Luă cheea de sub grindă, unde știa că o ascundea, deschise ușa și se așeză pe laviță. Copilul se scâncea. Il legăna puțin în brațe, apoi îi acoperi gura cu țâța.

Își simțea capul greu ca plumbul. În neștire strângea la piept copilul care țocăia lacom. Se uită mirată prin casă parc'ar fi văzut-o întâia sau ultima oară. Nimic nu era schimbat. Patul, masa, lavițele, scaunul, dulapul cu vase, donița de apă, lampa spânzurată în tavan... Toate ca totdeauna. Numai cup-torul părea mai negru, cu gura-i mare, fără fund...

Privind cuptorul, o săgeată îi trecu prin minte și deodată parcă s'ar fi întors înapoi pe o cale spinosă... Parcă e întunec beznă... Lespedea rece îi gădilă talpa cum se suie pe cuptor și inima-i bate să-i spargă coastele... Se urcă încet să nu-i fâșâie cămașa, să nu deștepte pe tatăl ei care sfârâie beat în pat... În culcuș e cald... O mână băjbâe, îi atinge glezna ușor și ea știe că e mâna lui Ion, căruia îi pârâe oasele suind și lungindu-se lângă ea... Și inima-i bate mereu... Cum îi bate...

Apoi deodată se cutremură și, desmeticindu-se, își aduce aminte, fără să-și dea seama de ce, că îndată după nuntă, Ion s'a împrietenit ca un frate de cruce cu George, că merge deseori pela dânșii, că veșnic se sfătuesc împreună, la cârciumă beau împreună, umblă și prin Jidovița împreună... De unde știe ea toate acestea? Habar n'are, dar știe sigur... i-a spus cineva... Chiar Ion a spus-o acasă Zenobieii, laudându-se și laudând pe George...

Și atunci i se păru că gura cuptorului se cască mai mare și se apropie de ea. Copilașul scăpase sfârcul sânelui și scâncea... Ana se sculă brusc, încuiă ușa, puse cheia bine. Din spate simți amenințarea gurii uriașe, flămânde, încât nu mai îndrăzni să se uite înapoi.

Savista era tot unde o lăsase. Trecând prin fața ei, o văzu cum scuipe și o auzi cum răcnește mai avan:

— Omoară George toți... Rușine... Hu... Huo!...

Ana însă se grăbea ca și când ar aștepta-o cineva acasă. Opincile ei plescăiau pe ulița uscată și soarele o frigea în spinare.

Când intră în ogradă, portița scârțâi atât de jalnic că-i zgâriă inima. Ion cioplea o oiște, cu mânele suflecate, hâcând de câte ori izbea cu toporul; se opri o clipă, se uită după ea și lucirea ochilor i se potoli văzând-o, parcă s'ar fi întreprut din vedenia celeilalte. Ana însă trecu pe

lângă el fără a întoarce capul. Ușa tinzii era deschisă neagră: pe pragul de sus se prelingea o perdea de fum albastru. În casă, pe pat, se odihnea Glanetașu, cu fața 'n tavan, cu gura căscată, horcăind. La vatră, Zenobia sufla în foc cu ochii roșii umflați; zărindu-și nora, o luă îndată la oări, dar neîncetând de-a scormoni tăciunii și de-a sufla:

— Ai început să forfotești toată ziua prin sat, tu nevastă... fuuu... ffff... fff... și coala-s toate baltă... ff... Parc'ai fi din țigani, nu din oameni de omenie... Văd că nu mai ai... fffuufff... nici un pic de rușine... fff... nici obraz...

Femea auzea vorbele și nu le pricepea rostul. Toate i se păreau ca prin vis. Stătu puțin în mijlocul casei. Copilașul gângurea. Pe urmă, ca și când și-ar fi adus aminte, așeză copilul cu băgare de seamă la picioarele Glanetașului, îl îmbondori bine în cârpe și-l închină de trei ori... Făcând aceasta parcă iar uită ce vruse și iar rămase pierdută, cu ochii întrebători... Apoi tresări și eși brusc în tindă, unde cotrobăi prin toate ungherele, foarte amărâtă că nu găsea ce căuta. Porni în ogradă și'n prag o lovi drept în față lumina vie a soarelui primăvăratec, silind-o să clipească aiurită din ochi. Cu obrăjii galbeni, supti, cu nasul subțiat, cu barba ascuțită, părea însăși desperarea. Ii venea să-și frângă mâinile și nu putea... Un gând nou îi răsări în creeri și fugi drept în grajd...

Acolo, până să se obișnuiască cu întunerecul, bâjbâi puțin. Apoi văzu pe Joiana, vaca ei de zestre, cu spinarea osoasă și cu șoldurile largi, eșite afară ca două lopeți, parcă veșnic ar fi fost flămândă, și cu ugerul atârându-i până aproape de pământ. Joiana se uită la ea cu ochii mari, liniștiți și melancolici, ca și când ar fi întrebat-o: ce vrea? Ana îi mângâia șoldul, dar Joiana nemulțumită, întoarse capul și-și vârî botul în rămășițele de o-

grinji, suflând puternic pe nări spre a împrăstia praful din fundul ieslelor... Alături rumega Dumana lui Ion, iar mai departe, tot pe mâna dreaptă doi cai slăbuți nechezau cu nădejde. În stânga erau boii, culcați, somnoroși.

Ana însă întârzia mereu. Se oprea, uitând ce căuta, și pornea iar doi pași, reamintindu-și. Ajunse la cotețul unde ținuse vițelul pe care Ion l'a vândut ca să plătească avocatului. Pe un stâlp, într'un cui de lemn, atârna ștreangul nou-nouț, cu care lega vițelul când îl alegea la mulș. Luându-l și întinzându-l în mâini, zâmbi cuprinsă de bucurie mare. Pe urmă se uită împrejur. Tavanul era foarte jos, aproape să-l atingi cu degetele, și se odihnea pe grinzi groase, necioplite. Trecu capătul ștreangului pe după cea dintâi dinspre ușă, lângă Joiana, și îl legă cu un nod întreit. Lărgi bine lațul din cellalt capăt și-i dădu drumul, privind cum se leagănă de ici-colo, din ce în ce mai ușor. Privind așa îi apăru în minte din senin Avrum și se miră că spânzuratul n'o mai spăimânta, ci parcă zâmbea straniu ca o chemare.

— O, Doamne ferește, că și eu... — murmură Ana întorcându-se și făcând un pas, hotărâtă să iasă din întunerecul năbușitor.

Printr'o crăpătură a ușii pătrundea o dungă de raze galbene în care jucau și se întreceau mii de firisoare în toate culorile. De-afară auzi izbiturile de topor ale lui Ion și un ciripit zgomotos și certăreț de vrăbii multe. Vru să mai facă un pas și deodată văzu limpede în dunga de lumină pe Dumitru cu briciul în mână, tremurând ca și când i-ar face semn... Speriată, se uită înapoi. Ștreangul nu se mai mișca; stătea drept, întins parcă de-o greutate mare. Când se gândi de ce-o fi întins, desluși în laț capul lui Avrum, cu un rânjet care o înfuriă.

Incet, tacticos, își scoase năframa și o puse pe

parul ce despărțea pe Joiana de Dumana. Se duse apoi furioasă sub ștreangul care-i venea până la ochi. Se întinse în vârful picioarelor, prinse lațul cu amândouă mâinile și-și vârî capul. Se căzni mult să-și potrivească funia pe gâtul gol, ținând cu o mână ștreangul și cu cealaltă lațul. Picioarele o dureau de cât stătuse încordată; simțea că e aproape să amortească... Inchise ochii și încercă să nu se mai țină cu mâinile de funie. Dealtfel nici nu mai putea de picioare; i se sgârceau genunchii. Lațul se strângea din ce în ce mai tare. N'o durea, dar i se părea că tot nu l'a potrivit bine și-i era necaz că s'a pripit. Simți o gâdilitură încât trebui să caște gura și ochii. Deodată îi trecu prin minte că acuma are să moară, se îngrozi și vru să se întindă să atingă pământul, să fugă de moarte. Dar degeaba mișca picioarele, căci nu găsea nici un sprijin. Atunci se spăimântă și o cuprinse o înecăciune arzătoare. Limba i se umflă, îi umplu gura, încât trebui s'o scoată afară... Apoi un fior o furnică prin tot corpul. Simți o plăcere grozavă, amețitoare, ca și când un ibovnic mult așteptat ar fi îmbrățișând-o cu o sălbătăcie ucigătoare... Încercă să țipe, dar nu izbuti decât să horcăe de două ori înăbușit... Se moleși, lăsându-se să atârne în voe. Ca o fulgerare îi mai trecu prin creeri noaptea, cuptorul, durerea, plăcerea... Pe urmă toate se încâlciră... Ochii holbați nu mai vedeau nimic. Doar limba creștea mereu, sfidătoare și batjocoritoare, ca o răzbunare pentru tăcerea la care a fost osândită toată viața...

Joiana, nemai simțind nici o mișcare, întoarse capul și se uită nedumerită. Dădu din coadă și atinse cu moțul de păr poalele Anei. Și fiindcă Ana rămase țepănă, Joiana își înfundă limba ver-zue, apăsât, întâi într'o nară, apoi în cealaltă și porni să rumege domol, plictisită...

Deabia într'un târziu se auzi glasul mânios al Zenobiei:

— Ano!... Măi Ano!... Vai, mânca-te-ar relele, puturoasă și netrebnică! Că toată ziulica bate ulițele și copilul mi-l lasă pe cap să urle și să mă asurzească... Ano!... Fire-ai a dracului cu cine mi te-a făcut noră! Vede-te-aș moartă să te văd, nerușinato și...

— Mi se pare c'am văzut-o intrând în grajd — mormăi Ion fără să se oprească din cioplit. Ia vezi c'o fi adormit acolo!

Zenobia se repezi și deschise larg ușa grajdului. Lumina năvăli veselă înlăuntru... În aceeași clipă însă femeea sări la oparte, îngrozită și țipând ca din gură de șarpe:

— Tulai!... Ajutor!... Săriți!... Ionică!... S'a spânzurat Ana!... Vai de mine și de mine, tulai!... S'a spânzurat!...

CAPITOLUL XI

B L E S T E M U L

1.

Când văzu Ion pe Ana moartă, simți parcă o lovitură de ciocan în moalele capului. Stătu în fața spânzuratei, uluit, strângându-și gura cu palma, și o durere necurmată îl apăsa pe creeri, ca un bolovan. Acuma își aduse aminte amenințarea ei din noaptea nunții lui George cu Florica. Mila stranie, alcătuită din groază și mirare, ce te cuprinde instinctiv în fața morții, îl zgudui o clipă. Dar pe urmă, obișnuindu-se puțin cu fața schimonosită cumplit a femeii, îl munci întrebarea cum a putut el trăi aproape un an în acelaș pat cu ea și sfârși zicându-și că bine a făcut că s'a omorît... După un răstimp însă se răsti la Zenobia, aproape fără să-și dea seama:

— Unde-i copilul, mamă?... Vezi de copil!... Ia du-te la copil!...

Grija de copil îi umplu toată mintea și nici nu-l mai părăsi.

Vasile Baci u veni spre seară, găsind pe Ana așezată pe masă, scăldată, îmbrăcată, cu mâinile încrucișate. Se uită lung la ea, înghiți un nod ce i se urcase în piept și apoi schimbă câteva vorbe cu Ion, dar fără să se privească în ochi. Zenobia însă îi povesti amănunțit cum a venit Ana din sat, cum a pus copilul pe pat, cum a eșit afară, cum nici n'ar fi dat peste dânsa dacă nu plângea copilășul...

La prohod se adună mai tot satul, încât oame-nii umpleau și ulița. Praporii fluturau alene în adierea de primăvară care ducea departe mirosul de tămâie și aducea în schimb valuri de miros dulce de flori de măr. Câte-o femeie izbucnea în plâns din când în când, iar preotul Belciug mormăia pe nas cântecele de înmormântare și scutura mereu cădelnița. Ion îngenunchia deoparte, Vasile de cealaltă parte a cosciugului, amândoi cu capetele goale, plecate, ca niște vinovați. Zenobia în genunchi ținea copilul în brațe, legându-l ca să nu se scâncească, și se uita împrejur parcă s'ar fi mândrit cu frumusețea de îngropăciune. Glane-tașu, zdrobit, cu obrazii în palme plângea cu sughițuri, bolborosind dureros:

— Draga tatii... Draga tatii...

Ion asculta ca prin vis cântecele popii și răspunsurile dascălului. Gândurile lui rătăceau în zigzaguri stranii, sărind dela Ana la copil, apoi la Vasile Baci u, iar la moarta din sicriul de brad învălit cu zăbranicul aspru, și pe urmă deodată la Florica, revenind la copilul din brațele Zenobiei. Și de câte ori îi venia în minte copilul avea o tresărire de spaimă neînțeleasă.

Pe când preotul citea o rugăciune lungă, își aduse aminte că, înainte de-a scoate din casă cosciugul, au sosit aci George cu Florica, cu fețele triste, și i-au spus că așa a vrut Dumnezeu, dar omul să fie tare, că toate trec pe lumea asta... Pri-

virea nevestei îl pironise într'una, posomorâtă și doritoare și plină de imputări, dar totuș parcă răsfângând asupra lui o dragoste mare, deabia stăpânită. Lui i-a fost frică să nu bage de seamă George și a plecat ochii... Iar acuma simțea privirea aceea în creeri, i se plimba în închipuire tot mai stăpânitoare, copleșindu-i inima de o amărăciune din care totuș încolțește repede o nădejde nouă.

Pela sfârșitul prohodului, ridicând ochii, întâlni, peste coșciug, privirea lui Vasile Baciuc care-l sfredelea cine știe de când. Ion îngălbeni, încercă să plece iar capul și nu mai putu. Privirea socrului său era ca a unui șarpe uriaș ce-și ametește prada înainte de a o înghiți. În ochii lui însă Ion citi mai ales o întrebare, întâi întunecoasă, ș'apoi îndată limpede ca lumina zilei:

— Unde-s pământurile?... În pământ se duc toate pământurile...

Atunci deodată își dădu seama de ce se gândeste el atâta la copil. Adică prin moartea Anei ar pierde tot și degeaba s'ar fi luptat, dacă n'ar fi copilul... Adică numai în sufletul copilului ține averea lui, numai cât ține sufletul copilului ține și moșia... Vru să se uite spre Zenobia cu copilul, dar privirea lui Vasile nu-i dădea drumul, și începu să-l frigă și să-l sfâșie, căci într'însa se vedea pe sine însuși ca într'o oglindă: galben, speriat, tremurând de frica amenințării... Iar socrul său parcă avea fața unsă cu un zâmbet batjocoritor de biruință.

Până s'a coborât în groapă sicriul Anei, ochii lui Vasile Baciuc l'au urmărit neîndurători, izgonindu-i din suflet privirea Floricăi, făcându-l să uite tot, chiar prohodul însuși, afară de copilul de care atârnă parcă toată soarta lui.

Intorcându-se dela cimitir, smulse copilul dela Zenobia, ca cuprins de teamă să nu i-l răpească

cineva. Il strânse la piept, acoperindu-l cu brațele-i osoase. Petrișor se scâncea, iar el îl ogoia ca o doică iscusită, gândindu-se mereu că duce în brațe tot pământul câștigat cu stăruinți și sbuciumări atât de îndelungate. Oamenii care până acum îl ocărau și spuneau că din pricina lui s'a spânzurat Ana, văzându-l cu copilul, se înduioșară și-și ziseră că nu poate fi vinovat el de moartea femeii.

— Iea seama, ginere, să nu cadă bolnav nepotelul! mormăi în urechea lui un glas răutăcios, când cotiră în Ulița Mare.

Ion se cutremură și ascunse copilul subt suman, parc'ar fi căutat să-l apere de privirea lui Vasile Baci.

Apoi, după pomeni, se sfătui multă vreme cu mă-sa ce să facă cu copilul și cum să-l îngrijească. Și se mai liniști când Zenobia îl încredință că băețelul e destul de mărișor, că tot era să-l înțarce azi-măine, că mănâncă de toate, că are să crească cât muntele, numai zile să aibă dela Dumnezeu, și că nici n'o să bage de seamă până s'o pomeni cu el mare și bun de trimis cu vitele la imaș.

— Iea seama, mamă — zise Ion totuș, răgușit. Iea bine seama, că mi se pare că Petrișor e cam plăpând.

— Vai de mine, omule, dar nu-l vezi cătu-i de roșcovan și de voinic?

— Bine, bine... Dar dacă se îmbolnăvește și moare, Doamne ferește, apoi să știi că n'ai trai cu mine!... Copilușul ăsta-i viața mea, mamă!

— Proclat mai ești, Ionică, și sălhui, zău așa! protestă bătrâna.

— Eu atâta-ți spun, ca să nu zici că nu ți-am spus... Ca ochii din cap să mi-l îngrijești și să mi-l ocrotești!

— Da ce-i cu tine, măi băete? Parcă cobești a rău, Doamne iartă-mă — se închină Zenobia gândindu-se că mult mai trebuie să-și fi iubit nevasta Ion, măcar că nu s'a arătat, dacă se prăpădește așa cu firea din pricina plodului ei.

2.

— Românul, când e bun din fire, e ca prietenul meu Herdelea! strigă Groșoru cu atât mai des cu cât termenul apelului se apropia și Herdelea devenea tot mai mohorât și mai neîncrezător.

Sorocul era hotărît pentru mijlocul lui Aprilie, la Curtea de Apel din Târgul-Murășului. Herdelea număra zilele ca școlarii la venirea vacanțelor, dar el, de ce scădeau, deaceea se întrista mai mult, muncit de presimțirea că i-e scris lui să fie înfierat și să-și piardă pensia pentru care a muncit ca orbul peste treizeci de ani. Și azi nici măcar nănejde adevărată nu mai putea nutri, cu toate asigurările sgomotoase ale lui Groșoru, căci și nădejdea l'a înșelat atât de crâncen rândul trecut.

Groșoru îi făgăduia în fiecare zi și se jura că se va duce la Curte și nici nu se va întoarce fără achitare deplină. Insfârșit, ca să-i dea o dovadă desăvârșită de cât îl iubeste și-l stimează, cu vre-o trei săptămâni înainte de termenul procesului, bău *brudersaft* cu dânsul la Berăria Rahova, de față fiind toată domnimea din Armadia, pupându-l și pe urmă strigându-i triumfător:

— Acuma mi-ești frate, bețivule, și dacă mai îndrăznești să te îndoești și să-mi rătăcești cu mutra-ți plângătoare apoi să știi că ești de poznă cu mine!

Toți aplaudară gestul, iar ceice încă nu se tu-
tuiu cu Herdelea, urmară pilda avocatului, înce-
pând cu directorul liceului și sfârșind cu conțo-
pistul dela notarul public.

În ziua aceea Herdelea se simți într'adevăr feri-
cit, se și îmbătă zdravăn, încât dăscălița trebui
să-i puie prosoape ude la cap și să-l ocărăscă
toată noaptea... Dar a doua zi tristețea îi reveni a-
ceeși, ca o umbră ce nu te părăsește decât până
când stai în întuneric. Se gândea mult la Ion și
la jalba lui. Iacă, Ion și-a văzut de ale lui, s'a
și îmbogățit... Pentru Ion jalba a fost un accident
ușor, din care scapi teafăr și mai bucuros de viață.
Ce-i pasă lui că va șede la răcoare o lună de
zile? Poate e și mulțumit că astfel are prilejul
să-și odihnească puțin ciolanele... Pe când pen-
tru dânsul jalba a fost lovitura grea care i-a
schimbat brusc linia vieții. Un lucru de nimic cum
hotărăște soarta omului, cum îi răvășește tot mersul
vieții! Piatra mică răstoarnă carul mare... Un fir
de nisip care s'ă mișcat din loc și a prăvălit stânca
întregă... Și parcă totdeauna lucrurile mărunte și
neînsemnate pricinuesc prăbușirile grele, ca și când
omul, mândru și increzător în puterile lui, ar fi o
jucărie și poate mai puțin în mâna unei tainice și
înfricoșătoare ființe stăpânitoare...

Tocmai cu câteva zile înainte de împlinirea soar-
tei, Herdelea se pomeni iar cu Ion care venea
cu vestea morței Anei și cu rugămintea să-i facă
ceva să-și poată ispăși osânda în închisoarea jude-
cătoriei din Armadia, ca să nu se mai depărteze
pela Bistrița...

— Să-ți fac, Ioane, cum să nu-ți fac — zise în-
vățătorul amărit, rozându-și unghiile ca să-și stăpâ-
nească pornirea. Că ți-am mai făcut și altădată,
și vezi bine pe unde am ajuns, vezi, pe drumuri,
om bătrân... Dar să-ți fac, firește...

Ion se uită drept în ochii lui, cu o emoție sin-

ceră în toată înfățișarea, ca și când cuvintele lui Herdelea i-ar fi atins în suflet o coardă care n'a vibrat de mult.

— Sânt ticălos, nașule — rosti apoi dânsul molcom. Sântem răi și proști, vai de păcatele noastre... M'a bătut Dumnezeu, mai rău nu se poate. Ți-am greșit, văd bine... Dar Dumnezeu ajută pe omul bun... Dumnezeu are să te mângâe pentru greșeala mea...

— Mă mir cum m'am luat eu după nătăngiile tale, Ioane? Trebuia să te dau pe ușă afară, nu să mă potrivesc ție — murmură învățătorul, înduioșat și cu ochii umezi.

— Așa-i omul când îi iea Dumnezeu mintea — făcu Ion cu alt glas, mai aspru, în care se simțea părerea de rău că s'a lăsat o clipă învins de slăbiciune pentru grijile altora. Da dumneata să-mi faci acuma o jalbă frumoasă, cum zic, că-ți plătesc, nașule...

Herdelea îi făcu petiția cuvenită. Vorbele schimbate cu omul care i-a pricinuit toată nenorocirea de azi îi sădiră în inimă un bob de încredere. Iși zicea „pe omul bun îl ajută Dumnezeu“, și găsea parcă mângăere. Avea însă și remușcări că, în nerozia și zădărnicia lui, de multe ori și-a bătut joc de cele sfinte. Și de-aci încolo, seara, întins în pat, după ce stingea lampa, cu fața'n sus și cu mâinile împreunate pe piept, se ruga în gând fierbinte să-i ierte Dumnezeu rătăcirile și să-l scape și acuma, ca totdeauna, din impasul în care l-a aruncat propria-i vină.

Groșoru avea să plece singur la Târgul-Murășului, la judecarea apelului. Herdelea trebuia să rămână la cancelarie, acasă, căci nu e obligat să se prezinte și ar cheltui bani mulți zadarnic... Deși, plecând din Armadia la amiazi, seara ajungea la țintă, s'au făcut mari pregătiri de drum. Doamna Groșoru, o femeie drăguță, grăsună, gospodină, um-

plu un cufăraș numai cu merinde, ca să aibă omul în tren ce să mănânce. Doamna Herdelea, cu care se împrietenise bine, i-a fost de mult ajutor. Chiar ideea merindei dela dăscălița pornise și fusese găsită minunată.... La plecare erau de față amândouă familiile, în care intrau cei cinci copii ai avocatului. Se vărsară lacrimi abondente, numai Groșoru se ținu tare și porunci lui Herdelea să fie absolut liniștit și să aibă încredere în el și în Dumnezeu.

Nevasta avocatului, dăscălița și Ghighi hotărâseră în taină să ajuneze toată ziua procesului... Seara, familia Herdelea stătu până târziu, laudând pe Groșoreni care-s niște oameni cum nu s'au văzut mai de inimă, și drămăluind fel de fel de nădejdi. Când se culcară, în întuneric se auzi limpede șoșăitul buzelor tuturor trei rugându-se din inimă să binecuvinteze Atotputernicul ziua de mâine și s'o întoarcă spre binele celor năpăstuiți... Chiar în aceeași vreme murmura și doamna Groșoru un Tatăl Nostru pentru bietul creștin, după ce pusese pe toți cinci copiii în genunchi să zică o rugăciune anume pentru „moș Herdelea“.

Fără să știe de planul femeilor, învățătorul își propusese și el să ajune în ziua cea mai grea din viața lui. Se trezi în zorii zorilor și nu mai putu adormi de grije și de emoție. Ca să-i treacă vremea vru să-și aprindă luleaua, dar își aduse aminte la timp că nu te poți spurca cu tămâia dracului când jertfești o zi lui Dumnezeu. Se pereli în pat, frământat numai de presimțiri rele. Plecă mai curând la cancelarie și nici acolo nu găsi liniște. La prânz nici nu se duse acasă, spre supărarea doamnei Herdelea care îl aștepta cu masa ca de obicei.

Insfârșit pe seară veni o telegramă. Herdelea, singur în birou, o rupse și o citi tare încât îl auzi și factorul: „Achitat — Ura!“ Bătrânul oftă

odată din fundul sufletului, ca și când i s'ar fi ridicat brusc o piatră de moară, și apoi îndată se porni pe un plâns cu hohote; poștașul, care aștepta un mic bacșiș, o șterse repede în vârful picioarelor. După ce se răcori cu lacrimile, Herdelea trecu la doamna Groșoru, locuința avocatului fiind în aceeași casă. Doamna Groșoru, încercând să râdă, se pomeni deasemenea plângând de bucurie. Mai vru să-și laude puțin bărbatul, pe care-l iubea mult, deși era cam ștregar, dar Herdelea nu avea răbdare. Simțea nevoia să comunice tuturor cunoscuților și necunoscuților vestea minunată. La berărie prietenii îl felicitară și-l îmbrățișară, îndemnându-l apoi să stropească cu o băutură zdravănă asemenea izbândă strălucită, încât îi trebui o sforțare titanică să refuze, voind să-și respecte deplin ajunarea... Sosi acasă pe înopțat, obosit mort de bucurie. Doamna Herdelea îl primi bosumflată că n'a venit la masă, dar când văzu telegrama, începu să se bocească dimpreună cu Ghighi de răsuna casa, parc'ar fi murit cine știe ce rudă scumpă. Cu mare greu izbuti învățătorul să le ostoiască, spre nenorocirea lui, căci dăscălița îl luă la zor: de ce n'a poftit la prânz și a făcut să se strice atâtea bucate degeaba? Nici chiar când îi măturisi c'a ajunat, doamna Herdelea nu se împacă de tot, ci doar în sufletul ei se simți mulțumită că și „păgânul“ s'a întors la Dumnezeu.

Se culcară acuma devreme. În casă stăpânea o fericire mare. Și totuși Herdelea parcă niciodată n'a avut noapte mai albă. Ii era foame și mai ales îl chinuia meteahna tutunului. Se învârti ceasuri peste ceasuri în patul fierbinte, cu genele mai grele ca plumbul... și nu era chip să adoarmă. Deabia spre ziuă îl birui somnul binefăcător și atât de adânc că dimineața trebui să-l scuture de două ori dăscălița până să-l deștepte, ca să nu întârzie tocmai acuma când avocatul nu-i acasă și toată cancelaria e în seama lui.

La amiazi făcură cu toții o plimbare până'n Jidovița să aștepte pe Groșoru... Copiii auziră cei dintâi clopoței cailor. Trăsura se opri și avocatul sări jos strălucitor. Înainte de a-și săruta nevasta, se repezi la Herdelea și, îmbrățișându-l furunos, îi zise:

— Ai văzut, renegatule, ce poate face un român?... Apoi de-acuma să mai poștești să nu crezi când îți făgăduesc eu ceva!

3.

Un copist pîrpiriu luă din mîna lui Ion hîrtia prin care tribunalul îi îngăduia să-și facă pe-deapsa de o lună la închisoarea judecătoriei din Armadia, o suci, o învârti, căută prin dosare, se uita lă dânsul clătînd din cap dojenitor, apoi scrise ceva într'un registru prăfuit, îi dădu un bilet galben și-l trimise „în fundul gangului, unde vezi o tăbliță neagră cu chei multe“.

Din gang Ion se pomeni deodată în curtea închisoarei. O recunoscă numai decît, nu degeaba a văzut-o doar așa de bine odinioară, când a avut pozna cu Simion Lungu. Strîngerea de inimă de atunci îi îngălbeni fața și acum... Curtea strîmtă era pustie. Pardoseala de piatră, tocită, răsfrîngea lucirea soarelui... Ferestrele cu zăbrele încrușișate scînteiau în bătaia razelor calde... Într'un geam, un cap tuns, cu barba înegrită de țepi nerase demult, stătea nemișcat, parcă ochii, singuri vii, s'ar fi îmbătat sorbind lumina zilei. Ion se cutremură ușor și-și făcu cruce, ridicând apoi privirea spre

cerul albastru pe care ici colo albea câte un nou-raş incremenit în văzduhul limpede.

Bătu la uşa cu chei multe şi dinăuntru auzi un glas aspru, gros, mânios. Intră încet, strecurându-se parcă să nu facă sgomot. În odăiţa luminoasă văzu pe paznicul de odinioară, care-l întâmpină cu un dispreţ fulgerător, în vreme ce altul, şezând la o mescioară, întinse mâna după biletul galben, ca unul ce ştia că aici nimeni nu vine fără asemenea hârtie.

— Numero cinci! mormăi cel ce îi ceruse biletul, pe româneşte, ca să înţeleagă şi Ion despre ce e vorba.

Paznicul cellalt îi luă briceagul, chimirul şi traista cu merinde ce i-o pregătise mă-sa, sborşindu-se:

— Aici nu mănâncă nimeni extra, bre!

Ion vru să-şi apere mai ales merindea, gândindu-se c'ar fi păcat să se strice ori să-i mănânce paznicii atâtea bunătăţi, dar o teamă ciudată îi strâgea de beregată şi nu putu scoate nici un cuvânt. Urmă ca un miel pe paznicul ursuz care-l vâri într'o celulă strâmtă şi-i porunci să păstreze curăţenia şi să nu facă gălăgie. Apoi rămase singur între patru ziduri goale şi auzi cheia întorcându-se în broască de două ori, cu un scârţâit strepezitor. Stătu câteva clipe uluit, uitându-se împrejur. Inima îi bătea ca şi când nu şi-ar fi găsit locul. Apoi începu să umble de colo până colo tot mai repede, ca o fiară prinsă în cuşcă, cu ochii însă mereu la fereastra prin care nu vedea decât o palmă de cer foarte depărtat.

După un răstimp însă se potoli brusc şi ruşinat de atâta tulburare.

— Ei, parcă nu ştiam eu c'ăşa trebuie să fie!... Acu ce-o vrea Dumnezeu! îşi zise dânsul oprindu-se în mijlocul celulei.

Îşi împături cu băgare de seamă sumanul, îl potrive pe duşumea în colţul de lângă uşă şi se

lungi jos. Se simțea trudit ca și când ar fi tras la jug. Inchise ochii și adormi buștean.

Pe la amiazi se deșteptă în răcnetele paznicului care-l zgândărea în coastă cu vârful cizmei.

— Sus, he! Sus, câine! Aici nu se doarme, bre! Aici se lucrează!

Fu trimis, împreună cu alți trei osândiți, să taie lemne acasă la domnul judecător.

De-a doua zi se obișnuie. Era mulțumit. O ducea bine; mâncare avea, somn destul, muncă mai mult pentru față... Totuș i se făcea dor de-acasă și în deosebi începu să-l cuprindă grija de copil. Toată noaptea se visa în Pripas, dar niciodată acasă cu copilul, ci totdeauna la George, prin prejurul Floricăi. Ii era necaz și abia aștepta ziua de Joi, când trebuia să vie Zenobia cu vești și cu mâncare.

— Ce face băiatul? o întrebă dânsul răstit și bănuitor.

— Face bine că-i sănătos — răspunse mă-sa, veșnic neîmpăcată că se prăpădește atâta cu firea din pricina stârpiturii celeia, iar azi adânc supărată, fiindcă paznicul n'o lăsase să se apropie de Ion cu merindea.

Cât era treaz, toată ziua numai la Petrișor se gândea. Aici avea atâta vreme să-și depene închipuirile încât parcă-și storcea creerii. Dar cu cât se sbuciuma mai mult, cu atâta nășteau mai grele întrebări la care nici nu îndrăznea să răspundă. Deseori auzea limpede glasul socrului său dela înmormântarea Anei, iar privirea lui o avea mereu ca un spin.

— Cât sânt eu aici, poate să mi-l omoare, ca să-mi ia pământurile! îi trăzni deodată prin minte ca o lovitură de cuțit.

Deatunci zidurile îl înăbușiră și zilele trecură mai anevoe. Ii venea să se repeadă la zăbrellele

groase din ferestre, să le smulgă și să alerge acasă la copil, să-l apere.

Noaptea însă visurile îl purtau numai pela Florica. Se vedea cu săptămâni în urmă, înainte de moartea Anei, ducându-se pe la George, vorbind de moșie, de muncă, plănuiind lucruri de care dânsul nici nu se sinchisea. Se ducea mereu, deși ura pe George ca pe un tâlhar care i-a răpit cea mai scumpă comoară. Se ducea fiindcă numai așa putea sta aproape de comoara lui. Nu schimba o vorbă cu ea, nici măcar o privire, și totuș se simțea fericit și vesel. Nu știa ce vrea, nici nu se întreba nimic. Se mulțumea s'o știe aproape și nădăjduia. De când s'a stins Ana, s'a dus mai rar... dar cu mai multă nădejde ascunsă în inimă... Și acuma, că nu poate merge și nici nu vrea să se gândească la ea, tot ea îi stăpânește visurile...

Când se trezea din somn, Ion simțea totdeauna o mângâere peste care însă lumina zilei arunca iarăși pânda grijilor de copil.

În două săptămâni gândurile și visurile îl slăbiră ca un ogar. Fața i se îngălbeni, fruntea i se sbârnci de gânduri. Numai în ochi îi ardea parcă mai multă patimă și hotărâre.

4.

Peste vre-o zece zile Herdelea primi telegrafic ordinul dela inspectorul din Bistrița să-și reia imediat serviciul la școala din Pripas. Totodată era încunoștiințat că s'au trimis cuvenitele adrese la percepția din Armadia să-i plătească leafa ce i-a fost reținută pe timpul suspendării.

— Dumnezeu te bate și tot Dumnezeu te mângâie — zise învățătorul atât de copleșit de fericire că bău două sticle de bere la Rahova și mai aduse și acasă un litru de vin pe care să-l fiarbă baba cu zahăr și scorțișoare spre a sărbători în familie cum se cuvine ziua aceasta nu mai puțin mare ca ziua când a scăpat de amenințarea osândeii.

Doamna Herdelea se supără nițel, cum era obiceiul ei, il ocări că-i bețiv, dar apoi totuș fierse și puse vinul pentru după cină, făcându-l așa de bun că Herdelea vru să silească pe Ghighi să bea baremi un păhărel, ceea ce ea firește refuză cu inverșunare, deoarece nu se cade unei fete să-și pângărească gurița.

Imbătați de bucurie și, în ce privește pe Herdelea, de vin, după masă ținură un lung consiliu de familie. Suma de bani ce le pica plească, se înțeleseră repede, cu toate roșelile domnișoarei Ghighi, s'o întrebuințeze pentru trusoul ei de mireasă de care nimeni nu știe când poate fi nevoie. Pe urmă veni iar pe tapet chestia desbătută odinioară în împrejurări triste: să se mute oare înapoi în Pripas sau să rămâe cu casa aici și numai Herdelea să meargă dimineața și să se întoarcă seara, ca și Zăgreanu? Doamna Herdelea, care avea slăbiciunea căsuței, susținu un răstimp că trebuie să se mute, argumentând în deosebi cu teama ca nu cumva „pământul“ de Belciug, de necaz că au ieșit triumfători din toate încercările, să le facă tocmai acuma pocinogul cu locul... Herdelea, deși de acord în principiu, se gândea că ar fi bine să poată vedea și de școală, dar să-și păstreze și leafa dela Grofșoru, învoindu-se cu dânsul să-i lucreze după amiază sau seara. Ar fi păcat să scape din mână o leafă și alte venituri frumoase, căci n'ar strica să se gândească și la zestrea Ghighiței. Fata cu zestre e de două ori mai căutată. Laura a trecut ca și cățelul prin apă, fiindcă a nemerit un băiat cum rar se

găsesc. Dar unde se poate ști norocul Ghighiței?

Fata se supără și, firește, se jură că nu se va mărita niciodată... Atâta fu deajuns ca să se înăsprească tonul sfatului. Doamna Herdelea sări numai decât s'o învinovățească vehement că și ea umblă cu fumuri ca Laura, dând drept pildă faptul că nu iea în seamă îndeajuns pe Zăgreanu, care-i un băiat eminent și pare a o iubi, ci se ține de alte mofturi, parcă ea ar fi cea fată de solgăbirău. Ghighi protestă, lăcrimă, își astupă urechile să nu-i audă cum îi pomeneau de Laura care „vezi ce bine e așezată dacă ne-a ascultat pe noi“.

— Dar venit-a să mă ceară? strigă Ghighi în cele din urmă, desperată. Ori ați vrea să-l pețesc eu pe dumnealui, fire-ar al dracului!

Ideea c'ar putea peți ea pe Zăgreanu i se păru atât de caraghioasă, că-i trecu dintr'odată supărarea și pufni de răs, ceea ce făcu și pe doamna Herdelea să zâmbească.

Astfel consiliul se sfârși în veselie, deși fără a fi luat vre-o hotărâre. Deocamdată rămase ca învățătorul să se ducă singur în Pripas, ca și Zăgreanu. Pe urmă va vorbi cu Groșoru și pe urmă se va vedea ce-i de făcut.

Singură Ghighi se culcă mai tulburată. Ea încă nu se gândise serios la Zăgreanu. Ii era simpatic, adevărat, dar să se mărite cu el? Adormi zicându-și:

— Ciudați mai sânt și bătrânii! Ei numai decât la măritiș se gândesc...

În noapte aceea visă pe Zăgreanu și râse prin somn așa de tare că doamna Herdelea se deșteptă și se închină.

Herdelea, pentru reluarea școlii în primire, se răsese și se dichisise ca un pețitor. Porni mai de dimineață, agale, ducându-și în mână legăturica cu merindea pentru amiazi... Însăși vremea parcă voia să sărbătorească întoarcerea lui triumfală. O zi mi-

nunată de Mai, cu soare blajin, mângâietor. Șoseaua spre Pripas era albă lăptoasă în umbra Pădurii Domnești care-și fremăta domol și fermecător cântecul de dimineață, luându-se la întrecere cu mierlele ce sburătăceau prin holdele și porumbiștile fragede... Cu cât se apropia de sat, cu atâta inima și emoția îi creșteau învățătorului. Întâlnea țărani care mergeau la lucru, care-i zâmbeau și cărora le răspundea zâmbind. Sub Râpele Dracului se întâlnește cu Toma Bulbuc, se opri și-i povesti cum nu l'a lăsat Dumnezeu. Toma clătină din cap și se bucură din ochi, zicându-i:

— Să ni te ție Dumnezeu, domnule învățător, căci ești de-al nostru și ne știm mai bine necazurile!...

Se mai opri cu Trifon Tătaru, cu primarul Florea Tancu, cu straja Cosma Ciocănaș, povestindu-le tuturor izbânda cu aceeași mândrie naivă... Când intră în sat, se uită la ceas. A sosit prea de vreme.

— Am venit binișor de tot — se gândi dânsul cu o fericire nemărginită pe față. Lasă, nu face nimic! Că tot vreau să văd ce face și căsuța noastră, săraca... Bine că luai cheile!

Casa cu cele două ferestre mici dinspre hotar, parcă-l privea cu drag.

— Ei, sărăcuța! Cum a stat ea pustie atâta amar de vreme! murmură Herdelea înduioșat. Ehe, mai mult de cinci luni... Nu-i glumă!

În ogradă buruienile crescuseră în voe. Grădina, neîngrijită, se sălbătăcea. Sub streșini se împânzise droaie de păianjeni, iar tencuiala pe pereți începuse să pleznească pe ici-colea... Cheea se învărti greu în broască. Dinlăuntru îl izbi în față un aer greu, zăpușit... Odăile goale răsunau trist de sgomotul pașilor învățătorului care se opri în fiecare, cercețând și suspinând.

— Ar fi trebuit s'o mai aerisim, s'o mai îngrijim, dar când e omul necăjit, nu se mai gândește la nimic — își zise Herdelea eșind în cerdac și răs-fățându-și ochii în priveliștea satului investmântat în floare și verdeață.

Bătrânul Glanetașu, din ograda lui, îi zise respectos „bună dimineața“, ridicând tacticos pălăria, ca și altă dată. Zenobia, eșind cu nepoțelul care urla din răspuțeri, începu să blagoslovească pe domnul învățător, că bine l-a adus Dumnezeu, că vai rău a fost fără om învățat în sat, că popa-i tot cu biserica lui... Herdelea le povesti și lor cum a primit porunca prin telegraf să vie îndată la școală fiindcă nimeni nu știe ca dânsul să învețe pe copii ce trebuie... Macedon Cercetașu și apoi alți vecini se apropiară pe rând, ascultând glasul lui cu gura căscată de mirare și mulțumire, căci toți se plângeau de învățătorul cel tânăr c'ar fi luat-o prea razna.

— Ei, dar Ion pe unde-i, Alexandre? întrebă Herdelea pe Glanetașu.

— Apoi dumneata nu știi? se amestecă Zenobia, dând laoparte pe bărbatul ei. Că doar dumneata i-ai făcut rugarea să-l lase să șadă în Armadia...

— O să-i ajute Dumnezeu și lui — zise Glanetașu, ca să nu rămâe de rușine că i-a astupat muierea gura.

— Așa-i, Alexandre. Temnițele-s pentru oameni, — răspunse învățătorul dând din cap. Numai sănătos să fie și ca mâine-i aici!

Acuma sosi și Zăgreanu din Armadia, țanțoșel, învărtind în dreapta umbrela de ploae de care nu se despărțea niciodată, urmând astfel deaproape tradiția dascălească de-a nu pleca de acasă fără umbrelă cum nu pleacă soldatul fără baionetă. Tânărul salută zâmbind pe Herdelea și vru să treacă înainte spre școală.

— Așteaptă-mă, *colega*, să mergem împreună, c'a-
vem acelaș drum! il opri Herdelea jovial.

— Cu plăcere, domnule *colega!* răspunse Ză-
greanu politicoș.

— Tot trebuie să-mi dai în primire școala—
adăogă Herdelea coborând în uliță, în vreme ce
țăranii ascultau tăcuți convorbirea domnilor.

— Da? zise tânărul roșindu-se deodată până'n
vârful urechilor. Nu știam nimic... Eu n'am fost...
înștiințat...

Bâlbâia, foarte incurcat. Și mai ales se rușina
în fața țăranilor care acum zâmbeau batjocoritor.

— Eri mi-a venit ordinul... Telegrafic... Dacă
te vedeam prin Armadia, te preveneam! zise Her-
delea scoțând telegrama și arătându-i-o cu cru-
zimea biruitorului. Uite, *colega!* E iscălit chiar de
inspectorul cel nou...

— Da... da... desigur... mergem... Predau... cum
nu... — murmură Zăgreanu neputându-și veni în
fire de emoție... Mă mir însă că pe mine nu m'a în-
științat... Ce are a face. Probabil c'o să-mi vie pe
cale oficială... Nu-i nimic, mă rog...

— Negreșit, firește, trebuie să-ți vie — aprobă
bătrânul cu superioritate.

La școală, copiii avură bucurie în ochi văzând
că intră Herdelea care-i și trimise în curte să se
joace până ce iea dânsul în primire averea statu-
lui. Pe urmă, după ce plecă Zăgreanu, începu lec-
țiile cu atâta pasiune și emoție, ca și când ar fi
fost pentru întâia oară în fața unei clase. Deschise
ușa, să intre aerul proaspăt, înviorător al primă-
verii. Și copiii nepricepuți ascultau și răspundeau
ușurați, parcă în locul tatălui vitreg s'ar fi reîn-
tors tatăl lor cel bun și adevărat.

În pauza dela amiazi Herdelea, vrând să-l vază
întreg satul, porni pe ulița din dos, schimbând
câte-o vorbă la fiecare ogradă, și eși în capătul

dinspre Sărăcuța. Belciug era în cerdacul casei sale, cu hainele pătate de var și de tencuială, căci adineaori venise și el dela biserica nouă unde zidarii lucrau de zor.

— Noroc, Ioane! Voinic, sănătos? îi strigă Herdelea cu glas cald, prietenesc.

— Mulțumesc lui Dumnezeu, Zaharie! Mă mai târâsc și eu cum pot — răspunse preotul zâmbind și apropiindu-se de portiță.

— Știi că mi-am luat iar școala în seamă — zise învățătorul cu o mândrie pe care nici nu încerca s'o ascundă.

— Bine că te-ai întors, Zaharie, slavă Domnului! Că Zăgreanu era o primejdie pentru toți! murmură Belciug serios și sincer.

Iși strânseseră mâna, dar nu-și mai ziseră nimic. Herdelea își urmă calea spre casă, unde voia să-și mănânce merindea, iar Belciug se uită după el o clipă, gânditor.

5.

Când îi dădură drumul din închisoare, Ion parc'ar fi scăpat din pușcă. Ii bătea inima, strânsă'n clește de presimțirile rele.

— Baremi de n'ar fi copilul — se gândea mereu, alergând pe șoseaua dintre Jidovița și Pripas.

Intrând pe poartă însă auzi limpede plânsul răgușit și slăbit al copilului.

— Uite... uite... Așa mă bate Dumnezeu din senin!

Petrișor, culcat pe spate, de-a curmezișul patului, gemea cu ochii închiși lăcrimați. În răstimpuri

ridica mânușitele, le apropia și le tremura parcă s'ar fi căznit să-și smulgă o durere mare... Zenobia, la vatră, alegea cărbuni aprinși, tocmai vrând să-i descânte de deochiu; Glanetașu însă, mai întristat, ședea pe marginea patului, șoșăind:

— Taci cu moșul, taci, taci, taci!

Ion își aruncă tot calabalâcul pe laviță și păși lângă pat.

— S'a dus, degeaba, s'a isprăvit! zise dânsul uitându-se o clipă în fața suptă și bolnavă a copilului.

— Acu lasă că n'o mai fi nimic... Pesemne l'a deochiat cineva, că oameni răi sânt destui! răspunse Zenobia, dela vatră, suflând în jăratec.

Glasul ei liniștit schimbă deodată groaza lui Ion într'o furie năpraznică. I se păru că mă-sa înadins vrea să-i ucidă copilul. Se întoarse la ea ca un nebun, îi puse mâna în păr și începu să-i care la pumni cu sete, răcnind:

— Imi omori copilul, ai?... Intr'adins... mi, l'ai... omorât!...

De spaimă, dintru'ntâi Zenobia nici nu se gândi să se vaite, ci se făcu ghem, hăcăind sub lovituri. Trebui să sară Glanetașu, s'o scape din mâinile feciorului, luând astfel și dânsul câteva ghionturi în învâlmășeală.

— Tulai că m'a omorât tâlharul! sbieră acuma Zenobia sbughind-o afară în ogradă, cu părul vâlvoi. Tulai, oamenii!... Tulai!...

Își potrivi năframa pe cap și apoi se întoarse iar în casă, blestemând vajnic pe Ion care, răcorit, se așezase la masă, cu ochii la copil, fără să audă altceva afară de plânsul neputincios ce-l sfâșia ca niște împunsături de pumnal.

Zenobia, căutând totuș să-l îmbuneze, urmă pregătirile de descântec în care de altfel era mare meșteră. Aduse dela fântână o cofiță de apă, luă o ulcică plină și o așeză pe vatră. Apoi cu cleștele

în mâna stângă apucă un cărbune și-l slobozi în apa neîncepută, făcând îndată, cu un cuțit ce-l avea în dreapta semnul crucii în ulcică, murmurând „nouă”. Puse alt cărbune, făcu altă cruce și numără „opt”. Și așa mereu până ajunse cu numărătoarea la unu. Jarul sfârâia ascuțit și bătrâna șopti trăgând cu ochiul spre Ion:

— Avai de mine că rău l'a mai deochiat cineva, plezni-i-ar ochii să-i pleznească!

În picioare și bătând mereu cruce în apă cu cuțitul, rosti pe urmă, domol, trăgănat, abia înțeles:

— Prea Sfântă Maică-Precistă, de-i deochiat Petrișor cu unu, dedeochiu cu doi; de-i deochiat cu doi, dedeochiu cu trei; de-i deochiat cu trei, dedeochiu cu patru; de-i deochiat cu patru, dedeochiu cu cinci; de-i deochiat cu cinci, dedeochiu cu șase; de-i deochiat cu șase, dedeochiu cu șapte; de-i deochiat cu șapte, dedeochiu cu opt; de-i deochiat cu opt, dedeochiu cu nouă, cu mâinile mele cu-amândouă! Petrișor să saie, să răsaie, ca aurul strecurat, ca argintul luminat!... Și de-i deochiat de ochi căpriei, și de-i deochiat de ochii negrii și de-i deochiat de ochii mierii— descântecul din gura mea, leacul de la Dumnezeu!...

Picură cu vârful cuțitului câțiva stropi de apă descântată în gura deschisă a copilului, apoi își muiă degetele în ulcică și-i făcu trei cruci pe frunte, trei pe bărbie, trei pe piept și câte trei în fiecare talpă... Și îndată Petrișor încetă de-a mai plânge. Gemu însă greu, cu ochii mari, speriați parcă de o vedenie urâtă.

— Toți cărbunii au picat la fund — mormăi Zenobia vărsând dintr'odată apa din ulcică pe țâțana ușii. A fost deochiat băețașul, dare-ar Dumnezeu să fie sub pământ de trei stânjeni ochii care nu lasă'n pace sufletele nevinovate!

Ion rămase nemișcat pe laviță cu cotul pe masă și nici nu se atinse de mâncarea ce i-o puse di-

nainte mă-sa. Capul îi fierbea de gânduri negre... Intr'un târziu, aruncându-și ochii pe fereastră, văzu trecând pe Herdelea. Sări în picioare parcă l'ar fi opărit.

— Dumnezeu mi l'a trimis! își zise dânsul repezindu-se în ogradă, cu capul gol, ca un zănatec.

Herdelea îl zări și se opri bucuros, întrebând:

— Când ai scăpat, Ioane?... Bine că ți-a ajutat Dumnezeu... Iaca, și eu mă întorsei la slujbă... Tocmai dela școală viu, c'am dat drumul copiilor de prânz...

— Imi moare băețelul, domnule învățător — gemu Ion în loc de orice răspuns. Mi se prăpădește, nașule... Și dacă moare, ce s'alege de mine? Ce să mă fac?

— Ce să moară?... Așa se îmbolnăvesc copiii...

— Moare, moare, nașule, simt că moare—stăruii țăranul cu atâta convingere că Herdelea își pierdu zâmbetul de pe buze.

— Atunci cheamă doctorul, finule!

— Degeaba-i, nașule... Ce să facă doftorul dacă-i mâna lui Dumnezeu la mijloc? oftă Ion uitându-se drept în ochii învățătorului cu o privire stinsă de spaimă. Asta-i pedeapsa mea, nașule... Asta-i... Nu ți-am spus eu deunăzi?

— Rău — făcu Herdelea gânditor. Dacă-i așa, e rău...

— Ș'acu eu rămân iar pe drumuri, nașule, așa-i?... Toate pământurile se întorc înapoi de unde au venit, așa-i? întrebă țăranul atârându-și ochii pe buzele învățătorului în așteptarea unei desmințiri mântuitoare.

— De... Bine nu-i, nici vorbă — zise Herdelea încet, sovăind. Dar nici tocmai așa de rău nu-i, cum te temi tu... Că doar ești tatăl copilului și în caz de moarte, Doamne ferește, tu ești, tata e moștenitorul... Cel puțin așa cred eu...

— Dar socrul? Vasile Baciul? se holbă Ion necrezător.

— Apoi de... și el ar putea zice multe... Că ce a dat, pentru fata lui a dat... Dacă a murit fata și ar muri și copilul, te pomenești c'o să ceară să-i înapoezi averea... De, știu eu?... Dar mai bine să căutați să vă înțelegeți, că vezi bine cum umblă judecățile, numai cu ponoase.

Ion rămase totuș mulțumit. Dacă-i vorba de învoială, apoi înseamnă că nu-i poate lua nimeni nimic fără luptă.

În casă Petrișor plângea iar, mai dureros. Dar lui Ion nu i se părea așa de sfâșietor plânsul ca adineaori.

A doua zi veni Vasile Baciul care auzise că copilul trage să moară. Ion îi pândi toate mișcărilor. Vasile Baciul era liniștit; îl mângâie puțin și sfătui pe Zenobia să pună pe pântecul umflat al bolnavului tărățe căldicele muiate în lapte dulce de la o vacă cu întâiul vițel. Numai la plecarea spusese lui Ion:

— Nu trebuia să-l întărcați așa de micuț... Acu dacă moare, ce te faci?

Avea în privire ceva iscoditor, Ion însă răspunse nepăsător:

— Ce să fac, socrule? O să-l îngropăm... Dacă nu i-a dat Dumnezeu zile, putem noi să-i dăm?

Vasile Baciul tuși puțin, parc'ar fi vrut să zică ceva și s'ar fi răsgândit.

— Apoi pace bună! murmură dânsul scurt, eșind. Ion începu de-acuma să se gândească la înmormântare, socotind cât va trebui să cheltuiască și hotărând să-l așeze lângă Ana, că-i loc mai frumos și mai larg.

Apoi Petrișor se topi ceas cu ceas. A patra zi nu mai avu plâns, ci doar un horcăit aspru, ca și când tragi cu fereștrăul într'un lemn prea tare...

Atunci Ion aduse din Armadia pe doctorul Filipoiu. Când sosi însă cu doctorul, găsi copilul rece. Văzându-i burta umflată și vânătă ca o tobă, Filipoiu strânse din umeri:

— L'ați otrăvit cu cine știe ce bazaconii de mâncări... Dacă m'ați fi chemat până a nu se umfla, poate că-l scăpam....

După înmormântare Vasile Baci, întunecat și posomorât, veni îndată la Ion care îl aștepta:

— Acu ginere, să ne înțelegem omeneste — zise dânsul fără mult înconjur. Ana a murit, copilul a murit... Dumnezeu să-i ierte, că'n mâna lui ni-i soarta și viața... Zestre ți-am dat destulă, Ioane. Și câtă nu ți-am dat, mi-ai luat-o tu cu puterea, c'ășa ai vrut. Ai văzut că n'am zis nimic și ți-am dat tot. Că doar copilului meu îi dădeam... Nu grăesc bine, Ioane?

Ion tăcu, cu ochii în altă parte. Vasile Baci urmă, tot liniștit:

— Bine... Dar acuma, dacă a murit și Ana și copilul, cuvine-se ca ce-a fost al lor să se întoarcă înapoi la mine. Așa-i legea și omenia... De aceea am venit, să n'avem pe urmă sfadă și ocară...

— Da de ce să se întoarcă la dumneata ce-i al meu, socrule? zise Ion rece. Ce-i al meu, de ce să nu rămâe tot al meu?

— Ce-i al tău, al tău să rămâe. Mie să-mi întorci numai ce-i al meu... Să-mi întorci pământul...

— Nu-ți mai strica gura degeaba, socrule, zău-ășa, că doar ești om bătrân! râse deodată Ion, întrerupându-l.

Pe Vasile Baci răsul îl înfuriă. Se stăpâni însă și răspunse cu glasul mereu potolit, dar puțin mai gros:

— Eu am vrut să mă învoesc cu tine, ca cu un om de omenie. Dar nu... Văd că ești tot cum te-am știut. Hoț ai fost, hoț ai rămas. Nu degeaba

nu-i nici o săptămână de când ai scăpat din temniță...

— Așa-i socrule, așa-i iar cum zici dumneata—râse Ion răutăcios. Mai bine să-mi zici dumneata mie că-s hoț, decât să-ți zic eu dumitale. Mai bine!

— Nu-i nimic — se sculă Vasile. Dacă tu nu vrei să înțelegi de vorbă bună, ai să înțelegi de rău... N'am umblat cu judecăți de când sânt, dar acu nu te mai iert de-aș ști de bine că-mi vând și cămașa de pe mine!

Ion râse mereu, însoțindu-l până'n ogradă. Dar când rămase singur, simți că îndârjirea stăpânită a bătrânului i-a cam clătinat încrederea...

6.

Herdelea raportă din vreme inspectorului, după cum se cerea, că examenul de sfârșitul anului se va ține în Pripas în a doua Duminecă din Iunie... Deși felicitase într'o scrisoare respectoasă pe Horvat cu prilejul înaintării lui ca inspector, Herdelea avea totuși o frică de examenul de-acuma, cum n'a avut niciodată. Prinsese de veste că noul inspector se duce să supravegheze examenele la școlile unde i se părea că nu s'au făcut destule progrese în limba statului, și astfel era sigur că are să vie și la Pripas. Iși aducea aminte de inspecția de-acum un an, de avertismentul de-atunci, și-și zicea îngrijorat:

— Scurtă-i fericirea în viața omului...

Cât fusese suspendat dânsul, Zăgreanu, având altă metodă, mai mult încurcase copiii. În mai puțin de două luni, deci, ar fi trebuit să macine ma-

teria pentru un an. Iși pusese el tot sufletul să vâre în mințile tinere cât mai multe cuvinte ungurești. Venea la școală de când se făcea ziuă și stătea până însera, numai să iasă bine, să poată mulțumi pe domnul inspector... Ba mai tremura și pentru Belciug care, învărtindu-se toată vremea cu biserica cea nouă, nu dădea deloc pe la lecțiile de religie.

— Iea seama, frate Ioane, că vine inspectorul la examen și o să pățim urât! îi spunea Herdelea glumeț, dar muncit în suflet de griji.

— Parcă nu mai pot eu de inspectorul vostru... Dacă ai vedea tu ce trag cu zidarii dela biserică nici nu mi-ai mai pomeni de inspector, zău, Zaharie!

Nu se iubeau, dar nici nu se mai dușmăneau. Nu se căutau, dar nici nu se mai ocoleau și, când se întâlneau, schimbau câte-o vorbă două despre treburile oficiale, ferindu-se totuș de-a lungi conversația și mai ales de a aduce pe tapet ceva din daraverele lor trecute.

Sâmbătă, în ajunul examenului, Herdelea eși cu toți copiii la pădure, aduse verdeață și flori, și împodobi școala cu ghirlande. Sosi acasă în Armadia târziu după amiazi, frânt de osteneală, de-abia târându-și picioarele. Tocmai se plângea dascăliței cât a muncit, când în fața casei se opri o trăsură și Ghighi năvăli în odae, speriată:

— Tată, tată!... Inspectorul!

Herdelea își uită deodată orice oboseală și se repezi afară.

— O, bată-l Dumnezeu, că nu te mai lasă nici să răsufli! mormăi d-na Herdelea.

Peste două-trei minute însă învățătorul intra în casă cu inspectorul.

— Te-am căutat în Pripas... Nu știam că nu stai acolo... Eu, spun drept, nu-mi pot închipui o școală bună condusă de un învățător din altă comună... Dar însfârșit, o să vedem mâine...

Herdelea mormăi ceva neînțeles. Când era mișcat și incurcat, vorbea foarte prost ungurește. Trase un scaun inspectorului, ștergându-l cu batista ca să nu fie cumva murdar.

— Mulțumesc — zise Horvat acrit de schimonoselile limbii oficiale în gura unui învățator al statului. Mulțumesc!... Voiam numai să te anunț că am venit înadins pentru examenul dumitale... Știu de rândul trecut că n'ai prea strălucit și vreau să văd cât progres ai făcut... Acuma însă aș vrea să găsesc pe aici un hotel sau așa ceva pentru noaptea asta...

— Avem două, domnule inspector, dar mai bine e la berăria Rahova... Curat și ieften! se grăbi Herdelea să-l lămurească în nădejdea să scape mai curând de dânsul.

Dăscălița rămase netulburată pe canapea, lângă fereastră, cârpind niște pantaloni de-ai bărbatului, ca să nu-și mai strice hainele cele bune la cancelaria lui Groșoru, unde avea de gând să-și reia serviciul mai temeinic îndată după examen. Ghighi nedesbărată de spaimă, stătea cu buzele uitate într'un zâmbet timid și nu-și putea lua ochii dela inspectorul care, în orice casă de învățator, e privit ca un idol înfricoșător.

— Familia d-tale? întrebă Horvat.

— Da, da — zise Herdelea frecându-și mâinile cu respect. Mai avem o fată, care e însă măritată, cu ajutorul lui Dumnezeu... Și un fecior... deasemenea nu-i acasă...

— Cu gospodăria, doamnă, nu-i așa? se adresă inspectorul dăscăliței cu o galanterie impunătoare. Foarte frumos! Gospodăria e cea mai frumoasă po-doabă a femeii!

— Eu nu vorbesc ungurește — zise d-na Herdelea, fără măcar să ridice nasul din lucru, cu o liniște care pe bărbatul ei îl îngrozi.

— Cum?... Nu'nțeleg! se miră inspectorul.

— Pricep eu ce ziceți, dar nu vreau să vorbesc ungurește! Nu-mi place mie să mă strâmb trâncănind într'o limbă străină, când nici n'am nevoie! sfârși dăscălița cu o superioritate zdrobitoare și strângând din buze parcă numai gândul c'ar putea vorbi ungurește îi strepezește dinții.

Inspectorul Horvat nu înțelesese tot ce cuvântase doamna Herdelea. Vedea însă că femeea aceasta, soția unui învățător al statului, nu știe ungurește. Și era adânc indignat. Se mai întoarse spre Ghighi cu un zâmbet desperat:

— Poate că nici domnișoara nu vorbește?

— Niciodată... nu... n'am vorbit! răspunse Ghighi speriată c'o iea și pe ea la zor și schimonoșind cuvintele ungurești atât de îngrozitor, că inspectorul se cutremură de durere.

— A... da, da... D-voastră desigur nu vorbiți ungurește în familie? întrebă Horvat acuma pe Herdelea.

— Nu... adică... ar fi greu... Femeile n'au de unde să... Mă rog... Băiatul însă vorbește mai abilită ca un ungar... Da... A uimit toată Armadia cum știe de bine — murmură învățătorul sfârșind cu un suspin.

Inspectorul plecă stăvilindu-și în gât revolta. După ce se sui în trăsură însă, spuse foarte grav lui Herdelea:

— Asta-i nemai auzit, domnule! Dacă nu poți fi înțeles cu limba noastră nici în casa unui învățător, care trebuie să fie un propovăduitor sincer, atunci cum să progreseze învățământul ungar? Cum, domnule?... Ce-am văzut la dumneata m'a uimit și m'a întristat... În orice caz m'ai făcut să fiu foarte curios de examenul de mâine...

Doamna Herdelea și Ghighi avură ce ocări toată seara pe socoteala inspectorului; învățătorul însă tăcu, nu-și prea găsi culcuș în pat, iar a doua zi mergând în Pripas, se închină și bolborosi toate rugăciunile câte și le aduse aminte.

Când bătu ora opt, inspectorul intră în clasă, înaintea lui Belciug, care veni deabia pela nouă, cu urmele de zid pe haine. Examenul fu o tortură pentru învățător și elevi. Horvat se amesteca într'una, încurca întrebările și, de îndată ce un copil greșea, incrunta din sprâncene și se uita triumfător la Herdelea. Ba de câteva ori zise tare:

— Cum să știe, dacă nu cunosc limba!... Nici unul nu vorbește cum se cade ungurește! Toți se bâlbâie, se strâmbă... Scandal!...

Herdelea începu să se scuze că copiii nu pot ști perfect limba de vreme ce n'o vorbesc acasă și că, dealtfel, rezultatele nu sunt cum ar putea fi din pricină că el a fost înlocuit luni de zile cu un tânăr care venise cu obiceiuri noi. Dar, fiindcă inspectorul nici nu voia să-l asculte, se reseamnă mai în urmă, își recăpătă sângele rece și nu se mai sinchisi de dânsul, examinând parc'ar fi singur cu școlarii, gândindu-se doar mereu:

— Acu fie ce-o vrea Dumnezeu din cer! Acolo-i toată nădejdea!

La sfârșit veni rândul preotului, cu religia. Copiii, înviorați, răspundeau limpede și cu glas tare, ca și când deabia și-ar fi stăpânit bucuria că li-e îngăduit să rostească vorba pe care o pricep.

— Aș dori să-mi spună un elev pe ungurește „Tatăl nostru“! zise Horvat, la sfârșit, nemulțumit că nu mai auzea limba statului.

Belciug, parcă n'ar fi înțeles bine, întrebă mirat:

— Poftim?

— Zic c'aș dori s'aud „Tatăl nostru“ în ungurește conform planului de învățământ! repetă inspectorul deodată mai sever.

— Asta nu se poate! răspunse preotul, hotărât și scurt, îmbujorându-se de mândrie.

— Cum nu se poate? zise inspectorul jicnit de tonul răspunsului.

— Nu se poate — vorbi Belciug cu o francheță care-l înălța — pentrucă elevii nu știu rugăciunile pe ungurește, pentrucă eu i-am învățat în limba lor maternă, pentrucă nici eu nu le știu pe ungurește, căci nici pe mine nu m'a învățat nimeni să le zic pe ungurește, cum n'am învățat nici eu pe nimeni!

— Mă surprinde și culoarea, și înțelesul cuvintelor dumitale, părinte! zise inspectorul Horvat grav. Legea prevede că, în școlile statului, religia să se predea paralel în limba maternă a elevilor și în limba oficială ungară. Va să zică cer minimul posibil când mă mulțumesc cu „Tatăl nostru“. Mă rog, te-am convins?

— Domnule inspector, eu unul prefer să nu mai predau religia în școala aceasta decât să-mi pângăresc conștiința și să zăpăcesc sentimentele credincioșilor mei! Orice să-mi cereți, domnule, dar asta nu! Măcar credința să ne rămână neatinsă! Măcar atâta drept s'avem și noi în țara asta, în care ne-am născut și s'au născut părinții noștri și părinții părinților noștri!

— Observ însă că limbajul d-tale nu se prea deosebește de cel al agitatorilor care stârnesc zăbanie între națiunea ungară unitară și unгурii de buze române? rosti inspectorul aspru, încheindu-și haina ca să-și sporească autoritatea. Țin să te previn, părinte, că statul nu dă ajutoare celor ce lucrează împotriva intereselor patriotice!

— Dacă respectul credinței mele strămoșești și împlinirea cinstită a datoriei mele de preot înseamnă agitație, domnule inspector, primesc bucuros orice urmări! Dar dela ceace cred că este datoria mea, nu mă voi abate, în nici un caz! declară Belciug atât de energic că Herdelea se făcu mititel de admirație și de frică.

— Bine... Foarte bine... Iau notă... Proabbil că din pricina aceasta nu progresează școala de-aici

deloc... Foarte probabil.... Prea bine!... Voi lua măsurile de cuviință, negreșit — murmură inspectorul înghițindu-și mânia ca să nu dea spectacol în fața școlărilor; apoi întorcându-se brusc la Herdelea, urmă: Dumneata trebuie să fii cam obosită nu? Se vede că ești obosită!... Câți ani de serviciu ai?

— Treizeci și doi — bâlbâi învățătorul spăimântat.

— Da? Treizeci și... A, e destul! Te sfătuesc să ceri îndată să te scoatem la pensie!... Te sfătuesc mult!... Vei avea o pensie frumoasă și te vei putea odihni, căci ai mare nevoie de odihnă... Va să zică să-mi trimeți petiția! Din partea mea vei avea tot concursul, să fie rezolvată cât mai grabnic!

Belciug rămase cu Herdelea în curtea scoalei după plecarea inspectorului, amândoi descoperiți, în soarele vesel și fierbinte. Din clasă glasurile copiilor, desghețate de frica prin care au trecut, veneau molcom și topite într'un zumzet de albine harnice... Stăteau tăcuți, gânditori și tulburați. Apoi deodată privirile lor se întâlniră și fiecare citi în fața celuilalt aceeași sbuciumare.

— E greu de tot, Ioane! S'au pus pe capul nostru să ne doboare! zise Herdelea trist și nehoțărât.

— Nici pe Dumnezeu nu ni-l cruță, păgânii!... Vor să ne ucidă sufletul, nu le ajunge că ne-au încătușat limba! murmură Belciug cu o îndârjire adâncă și stăpânită.

Tăcură iar. Primejdia parcă-i împrejmuia tot mai strâns, acoperindu-i și înduioșându-i. Ochii lor se îndulciră privind-se. Și în acelaș timp inimile lor se umpleau de iubirea care înfrățește pe ostași în fața dușmanului.

— Și noi sântem vinovați, Zaharie! zise preotul cu glas care iartă și cere iertare.

— Greșeala iertare așteaptă — adăogă învățătorul.

Își strânseseră mâinile ca și când ar fi făcut un legământ.

7.

Peste vre-o două săptămâni, după examen, Ghi-ghi stând în grădinița din fața casei, văzu o trăsură prăfoasă, apropiindu-se, care i se păru cunoscută. Dar numai când se opri, începu să țipe de bucurie copilărească:

— Laura!... Pinte!... Mamă, a venit Laura!...

Alergă la trăsură, se sărută de nenumărate ori cu Laura, râzând, plângând și ciripind neîncetat:

— Nici nu ne-ați telegrafiat că sosiți!...

— Am vrut să vă facem surpriză!...

— Te-ai mai îngrășat, Laura scumpă!... Și ce bine-ți șade așa!

— Tu te-ai făcut iar mai frumoasă!...

— Ei, destul, destul! strigă Pinte glumeț. Mai treci de mă sărută și pe mine!

Herdelea eși fără haină, cum era, și îmbrățișă întâi pe George, în vreme ce, în urma lui, dăscălița cu lacrimi în ochi și cu râsul pe buze, murmură zăpăcită de emoție:

— O, dragii de ei... Le-o fi foame și noi n'avem nimic gata... Dacă știam, tăiam vre-o doi pui... Dragii mării dragi!...

O servitoare dolofană coborî tacticos din trăsură cu fetița Laurei în brațe. Speriată de gălăgie, copilă începu să plângă. Mă-sa se repezi:

— Dă-o 'ncoace, Ilona!

Vru să o iea, dar Ghi-ghi sări să i-o dea ei. În brațele ei însă fetița plânse mai tare.

— Nu te cunoaște, Ghighițo, de-aceea plânge — zise Laura, mândră. Să vezi însă pe noi cum ne cunoaște și cum râde! Ți-e mai mare dragul...

— Dă-mi-o mie, că eu sânt obișnuită cu copiii! făcu doamna Herdelea, luând pe micuța Maria dela Ghighi și ogoind-o: Taci cu mama tână, taci, draga mămiții scumpă și dulce...

Fetița se liniști într'adevăr, spre admirația tuturor. Herdelea profită de ocazie și-i pofti în casă, comandând militărește:

— Înainte... marș! În casă!... Ați trâncănit destul în uliță!

În casă urmară noi lacrimi și mai ales se încinse o vorbăraie care nu se sfârși până la miezul nopții. Laura povestea minunății despre Pinte, Pinte despre Laura și amândoi despre odorul lor; Herdelea zugrăvi pe inspectorul care a fost ticălos la examen, dar fără a spune că i-a cerut să iasă la pensie; dăscălița și Ghighi întreținură pe Laura cu noutățile din Armadia, între care cea mai de seamă era logodna Lucreției Dragu cu profesorul Oprea... Între timp însă doamna Herdelea găsi destulă vreme să doboare trei pui mari în onoarea dragilor mosafiri și să le servească la amiazi un papricaș cum n'au pomenit ei nici la Bistrița.

După masă însă George stârni o furtună când spuse că chiar mâine vor să plece cu toții mai departe, la Sângeorz.

— Nu se poate! Trebuie să stați și la noi baremi o săptămână! protestă Herdelea adăogând apoi cald: Că doar și noi vrem să ne fălim puțin cu voi la Armadienii ăștia, ce Dumnezeu!

— La întoarcere, la întoarcere! zise Pinte neînduplecat. Acuma nu-i vreme! Ceilalți ne așteaptă în Sângeorz de o săptămână!

— Care ceilalți?

Laura lămuri că „ceilalți“ sânt Alexandru, frațele lui George, profesor în România, la Giurgiu, care a venit împreună cu Gogu Ionescu, soțul Eugeniei...

— Și Ionel, alt frate, contabil din Cernăuți — o complectă Pinte. Sântem atâția frați și surori că numai tata știe pe dinafară întreg pomelnicul!... Dealtfel, aduceți-vă aminte, vi l'a înșirat odinioară pe indelete...

— Au luat Vila Mara și o să petrecem plăcut toți împreună — mai zise Laura. Numai să nu uităm să telegrafiem lui Titu să vie și el neapărat, deși eu i-am scris... dar ca să știe c'am so-sit...

Insfârșit se învoiră și spre seară Herdelea cu George tocmiră două trăsuri pentru a doua zi, până la Sângeorz.

Călătoria fu veselă, cu opriri scurte prin toate satele, pela cunoscuți și prieteni. Valea Someșului se strâmta mereu, șoseaua se pitula pe sub stânci și râpe tot mai piezișe, iar râul însuși gâlgâia din ce în ce mai mânios... Ulița Băilor cotește din șoseaua cea mare în mijlocul Sângeorzului, comună bogată și nesfârșit de lungă. Un părâu gureș roade necurmat drumul ce urcă ușor, printre case țărănești până ajunge la băile așezate într'un cazan impresurat de dealuri împădurite. Vile cochete sunt risipite și ascunse printre brazi bătrâni, în jurul unui dâmb ca o tidvă uriașă, în vârful căruia chioșcul alb pare o tichiuță de clown. La picioarele dâmbului, văzându-se de departe, dintr'un perete tăiat în piatră, Izvorul Tămăduirii bolbocește prin guri numeroase, adunându-și borvizul într'un canal arămiu care-l duce în clădirea scaldelor. În fața izvorului e o terasă prundită, de unde pornesc zeci de cărări, păzite de brazi, spre vilele și căsuțele dimprejur. La o margine a terasei însă un hotel-restaurant nou parcă stăpânește și ispitește toată lumea.

Sosiră pela sfințitul soarelui în fața Vilei Mara care albea cu ferestrele deschise. George strigă din uliță:

— Oaspeți primiți, oameni buni?

Un căpșor frumos de femei se ivi într'o fe-reastră, dar dispăru îndată cu un țipăt înăbușit:

— George... A venit George!

Intr'un antreu larg, puțin întunecos, se întâlnea toate rudele și se cunoscuseră. Voiau să pară veseli, și totuș toți erau stânjeniți. Insuși George nu se sim-țea prea la largul lui cu neamurile din România; fu-sese aproape copil când văzuse ultima oară pe Ale-xandru, și chiar Eugenia se schimbase mult în trei ani. Ca să scape mai ușor, George căută să glu-mească și să adaoge la numele fiecăruia câte-o co-diță hazlie; ba la sfârșit se învârti și într'un pi-cior, strigând:

— Ei, mai sânt rude de recomandat? Că mi s'a urât de când nu mai isprăvesc!

Vorbele acestea li se părură atât de șugubețe că toți izbucniră în râsete care mai sparseră ghiața puțin. Atunci interveni Atena, soția lui Alexandru, o femeie înaltă, uscățivă, cu trăsături fine și cam reci, dar cu voce foarte caldă și simpatică:

— Bine, Georgel, se poate să uiți tocmai pe ne-poții tăi?... Veniți aci, copii!... Pofțiți moștenitorii noștri dragi!... Alecu, Ionică, Zoe!....

Toți Herdelenii se aruncară asupra copiilor, înă-bușindu-i în sărutări. Mai ales dăscălița, care se simțea opărită în fața atâtor necunoscuți, găsi o adevărată salvare în copii și se retrase cu ei într'un colț ca să-i mângâe.

Incetul cu incetul însă răceala se topi. Alexandru era un bărbat blând, cu ochii dulci și barbișon ne-gru, și se împrietenii curând cu Herdelea, vor-bind de școală și de unguri. Gogu Ionescu era mai bătrân, aproape de vârsta lui Herdelea, dar fiindcă nevastă-sa era prea tânără, umbra spilkuit,

imbrăcat după ultima modă, se rădea în fiecare zi, și nu purta mustăți; vorbea în fraze alese, parcă fiecă cuvânt ar fi fost pentru „Monitorul Oficial“, deși la Cameră nu deschisese gura niciodată, fiind mameluc guvernamental. Laura și Ghighi nu mai conteneau cu frumusețea Eugeniei care, într'adevăr, avea ochi mari foarte albaștri și mângăetori, cu gene lungi și dese care, când clipeau, parcă oftau, cu o gură cât o cireasă coaptă, veșnic surâzătoare, cu obraji catifelati care n'au nevoie de dresuri, cu talia mlădioasă, trasă prin inel, cu o rochie simplă și totuș de o eleganță ademenitoare... Fi-rește că și Eugenia descoperea mereu noi calități Laurei și Ghighiței, cerând din când în când și părerea soțului ei:

— *Elle est ravissante, Gogule, n'est-ce pas?*

Gogu aproba foarte politicos, deși el era atât de încântat de nevastă-sa, pe care o luase fără zestre și numai pentru frumusețea ei, încât toate femeile din lume i se păreau mai mult sau mai puțin slute.

George umbla dela un grup la altul, strălucitor de mulțumire, asvârlind câte-o vorbă și însfârșit statorindu-se lângă doamna Herdelea care se mai încălzise puțin discutând de greutățile casnice cu Atena, ea însăși mare gospodină și mamă iubitoare.

În vâlmășagul prezintărilor uitaseră pe fetița Laurei. Cu atât mai mult fu purtată din mână în mână, răsfățată și sărutată, până ce micuța găsi de cuviință să-și ude scutecele tocmai în brațele Eugeniei, spre marea veselie a tuturor.

— Bine că nu ți-a pătat rochia! strigă Ghighi.

— E semn bun pentru o nevastă tânără! glumi Herdelea.

— A, știi că a sosit și Ionel — zise Alexandru către George, când se mai potoli sgomotul. Noi l-am găsit aici. Zice c'a venit de vre-o zece zile.

Dar crezi că poți face ceva cu ursul acela? Nici măcar nu vrea să stea cu noi. Are odaie la hotel și toată ziua bate dealurile și pădurile...

Insfârșit Atena, ca gazdă, puse capăt taifasurilor:

— Acuma haideți toți în camerele voastre!... Și într-o jumătate de oră să fiți gata, că mergem să ne plimbăm nițel cu muzică, iar pe urmă vom lua masa la restaurant!... Ei, la revedere! În curând!

Peste câteva minute toți se găteau și în toate odăile se schimbau păreri despre noile cunoștințe. Toți erau încântați, afară de Gogu, care nu putea uita rochia doamnei Herdelea, croită după moda de acum douăzeci de ani, și care se simțea jicnit, deși nu voia să se arate, că străinii aceștia nu-l respectă îndeajuns.

În amurgul înăsprit de mirosuri de brad și de rășină, muzica lăutarilor răsuna alinătoare. Pe terasă și pe cărările dimprejur furnica o lume voioasă pe care valsurile și romanțele o fermecau. La Izvorul Tămăduirii era îmbulzeală de pahare, iar prin inserarea brazilor șoaptele de dragoste se întreceau și se stingeau în aerul ce înviora inimile... Într-o poeniță ascunsă grupul de neamuri dădu în tâmplător peste Ionel, șezând pe o buncă, cu țigara în colțul gurii, nepăsător și liniștit. Muzica și sgomotul lumii deabia ajungeau aici ca o a diere blândă. Îl siliră să meargă să mănânce împreună.

— De ce nu mă lăsați pe mine în pace? zise Ionel, urnindu-se anevoe. Mie nu-mi place gălăgia și lumea...

În întunerecul înstelat restaurantul strălucea de lumină. Terasa mai toată era acuma acoperită de mese, iar în parfumul brazilor se amestecau mirosuri de mâncări și băuturi.

— Uite Ungureanu! strigă George tocmai când

erau aproape de masa ce li se rezervase, oprindu-se. Ce faci pe-aici, prietene?

Aurel văzu pe Laura în mijlocul celorlalți, își scoase pălăria și zise încurcat:

— Bună seară, stimată doamnă!

Laura răspunse dând din cap serios, urmându-și calea fără nici-o tresărire. Doar când se așeză la masă se gândi zâmbind că odinioară a putut simpatiza pe băețoiul ăsta...

Erau pe la mijlocul cinei când deodată apărură Titu pe terasă. Se uită împrejur puțin jenat, apoi văzând masa cea mare, veni drept și salută parcă pe toți i-ar fi cunoscut de când lumea.

— Am primit târziu telegrama și deabia adineaori am putut sosi!

Laura, care nu-l mai văzuse dela cununie, îl îmbrățișă plângând și murmurând cu drag:

— Titule! Titule!

Soții Herdelea se simțiră mai mândri, observând că feciorul lor a făcut impresie bună asupra nouilor neamuri.

— Aici, aici, lângă mine, că mie-mi sânt mai dragi poeții! strigă Alexandru dându-și scaunul mai laoparte.

La dreapta lui Titu ședea Eugenia, care-l privea curioasă. Titu îi sărută mâna inelată și parfumată, și așezându-se îi zise:

— Superbă soră are George, iar eu încântătoare cumnățică!

— Oprește, tinere, avântul! râse Alexandru. Să nu te apuci să-i face curte că bărbatu-său e gelos ca un harap!

Gogu, de peste masă, zâmbi cu o nepăsare căutătată, în vreme ce ceilalți râseră cu poftă, Eugenia însă se roși puțin și răspunse:

— Cu toate astea îmi place să mi se facă curte!

— Aha! aha! strigă iar Alexandru. Care va să

zică o invitație în toată forma?... Gogule, să fii cu ochii în patru, că tânărul e primejdios!

Râsul și buna dispoziție domni toată seara...

Titu fu găzduit, firește, tot în Vila Mara. Se șculă însă mai de dimineață ca toți, să se poată plimba și să-și răcorească creerii înfierbântați de emoțiile ce i le-au stârnit oamenii din țara unde năzuia și el. Se simțea fericit și-i suna mereu în urechi mai ales graiul lor grăbit și dulce. Dându-și seama că Alexandru îl simpatiza, voia să câștige și prietenia lui Gogu care, fiind deputat, îl va putea ajuta mai ales când va ajunge și dânsul în România. Apoi Eugenia îl fermecase așa încât o și visase, dar acum trebuia să-și astâmpere admirația, zicându-și că nu-i timpul să se țină de năluciri.

La izvor se întâlnește cu Ionel Pinteș care bea foarte cumpătat, dintr'o ceașcă, borviz cu lapte în care înmuia chiflă.

— Asta-i cura mea — zise Ionel zâmbind silit.

Porniră împreună într'o pădure deasă de molifiți. Ionel nu era prea încântat, căci petrecea mai bine singur. Titu totuși se agăță de dânsul, dornic să afle ce-i în Bucovina, fiind întâiul om de-acolo cu care putea vorbi. Intrebările lui stăruitoare însă pe Ion Pinteș îl plictisiră. încât în cele din urmă îi spuse răspicat:

— D-ta vrei să mă faci să vorbesc de lucruri care pe mine nu mă interesează sau cel puțin nu mă pasionează. Eu azi sânt un simplu contabil, copleșit de muncă și care n'am nici vreme și nici poftă să mă amestec în zâzaniile politice. Orice politică mi-e indiferentă... Prostiile astea, iartă-mă că zic așa, le-am făcut pe când eram prin liceu și nu le-am mai luat cu mine în viață, să mi-o împovărez... Și pe urmă, mai cu seamă la noi în Bucovina, politica înseamnă numai ceartă, hărțuială, scandal, murdărie... mai mare rușinea! Sântem pu-

țini și totuși desbinați în atâtea partide și bisericuțe, încât nimeni nu se gândește la interesul general, ci toți se gândesc numai la ambițiile lor mărunte... A, mi-e și scârbă!... Eu cred că libertatea e cea mai mare nenorocire pentru poporul care nu-i copt s'o aibă. Deaceea d-voastră aici sânteți mai fericiți, oricât vă plângeți și vă burzuluiți... Așa este, domnule! Aici ungurii, nerozi, vă sâcâe, vă persecută, vă ingenunchiază, — adevărat. Asta-i norocul d-voastră, căci asta vă face dârzi, solidari și puternici. În clipa când vi s'ar da libertatea, ați face și d-voastră ceea ce se face la noi. Ungurii sânt proști și vă întăresc vrând să vă slăbească. V'ar distruge însă îndată ce v'ar deslega lanțurile!

Titu rămase cu gura căscată, fără să mai poată răspunde.

— Ei, acuma ai aflat? sfârși Ionel acru. Adevărul e totdeauna dureros...

Titu murmură ceva, mai merse câțiva pași apoi deodată îi zise bună ziua și se despărți tulburat.

— Nu se poate... Vorbe... Astea-s aiurările unui ursuz! se gândi dânsul simțindu-se totuș obosit ca după o noapte nedormită.

— Încă unul care-i cu mintea plină de fumuri! murmură Ionel singur, bucuros c'a scăpat de un tovarăș prea gureș.

Titu fu posomorât toată ziua parcă de cele ce i-a spus Ionel atârna fericirea lui întregă. Iși aminti fiecă cuvânt și-l durea ca o mare nenorocire. Laura îi șopti când găsi prilej;

— Ce ai, dragă Titule? Nu fii urâcios! E vorba de viitorul tău. George a vorbit cu Alexandru despre tine și despre dorințele tale... Iea seama să nu-i indispui pe toți!

După prânz, stând cu toții de vorbă într'un chioșc, la umbră, Herdelea povesti amănunțit ru-

delor câte a pățit. Voind să-și pregătească mai frumos eșirea la pensie, o întoarse pe coarda națională, arătându-le cum toate i se trag din faptul că a luat apărarea unui biet țaran român față de samavolnicia unui magistrat ungar, apoi stăruind mai ales asupra examenului când inspectorul i-a cerut să nu mai lase pe copii să crâncească pe românește, și sfârșind melancolic:

— Dar decât să-mi unguesc sufletul la bătrânețe și să-mi vând conștiința, mai bine s'ajung salahor muritor de foame!... Mai bine!... De-aceia mă și bate capul să ies la pensie curând, curând...

Rudele din țară fierbeau de indignare. Chiar și Gogu se încălzi și, când Herdelea spuse că, de-ar fi mai tânăr, s'ar duce și el în România ca Titu, numai să scape de urgia stăpânirii ungurești, — se repezi însuflețit la Titu, și-i strânse mâna:

— Bravo, tinere! Vino la noi, la libertate!... De ce-ai sta și d-ta între barbarii aceștia cutropitori de conștiințe!

Titu se însenină mai cu seamă că Gogu îi oferi îndată să tragă la dâșii în București, adăogând:

— La noi poți sta toată ziua, să mănânci și să faci poezii câte-ți place!

— Să vii negreșit la noi! O să-mi faci mare plăcere! spuse și Eugenia privindu-l cochet și convinsă că melancolia de azi a tânărului a fost din pricina ei.

Alexandru îl pofti să mai meargă și pela dansul, prin Giurgiu, dacă i se va urî la București.

— Să vii numai, că n'ai să rămâi pe drumuri în România! sfârși Atena.

— Cu atâtea protecții mari, ministru trebuie să ajungi, Titule! strigă Herdelea uitându-și grija lui de mulțumire că-și vede feciorul fericit.

Intr'una din zilele următoare Gogu și Alexandru, vorbind de Titu, socotiră că ar fi poate și mai nemerit să-i găsească vre-uun temei oare-care, ca să nu se simtă jenat stând degeaba. Și hotărârea îndată să-l adăpostească la un ziar; Gogu, ca deputat, are să-i facă loc baremi la jurnalul partidului.

— O, da, la o gazetă! zise Titu strălucind de bucurie, când află. Așa ceva visam și eu... Tocmai așa ceva...

Perspectivile trandafirii îi șterseră din creeri răspunsul lui Ionel ce-l întunecase un răstimp. Cu privirea la ținta care lucea mai aproape, viața i se părea plină de comori.

Dealtfel Gogu prinse dragooste multă pentru „tânărul cu ochii aprinși de o lumină stranie și înălțătoare“, cum îi zicea. Umblau mult împreună, discutând politică națională și uneori chiar literatură românească, deși acasă Gogu se mândrea că n'a citit în viața lui decât numai franțuzește. Și alături de Titu, deputatul se simțea cuprins de înflăcărare:

— Trebuie să mai aveți răbdare, să mai luptați, să mai rezistați! Va veni și mântuirea! Trebuie să vie!... Credeți că pe noi, dincolo, nu ne doare viața voastră de suferințe?... Voi sânteți speranța noastră, precum noi trebuie să fim speranța voastră!

— De ce nu faceți măcar un gest ca să ne încurajați? întrebă Titu pe care gândul acesta îl frământase mult.

— Vă dorim în adâncul inimii noastre, dar gura trebuie să fie mută! zise deputatul român grav. O, politica!... Ce stupid lucru e politica în lume!

8.

Ion auzi curând că Vasile Baciuc a umblat pela un avocat din Bistrița și că l'ar fi tocmit să-i scoată toate pământurile dela ginere-său. Se spaimântă mai ales simțindu-se slăbit în îndârjirea lui de când i-a murit și copilul. Deși vedea primejdia, gândurile nu-i mai erau îndreptate numai asupra ei, ci hoinăreau neputincioase ba încoace, ba încolo. Iși zicea că n'are să dea nici un petec de loc, ș'apoi îndată iarăș că n'ar fi rău să cadă la o învoială cu Vasile, să-i astupe gura... În schimb inima îi bătea mereu mai nerăbdătoare, frământată de un dor înăbușit prea multă vreme care azi stătea să izbucnească. Când îi venea în minte Florica, uita de toate, chiar și de socru-său, întocmai precum odinioară a uitat-o pe ea din pricina pământului.

A doua zi după ce află cum a fost Vasile Baciuc la avocat, văzu pe Florica trecând cu demânzare la oameni, sprintenă, zâmbitoare și dându-i binețe parcă l'ar fi chemat la dansa:

— Ce mai faci, Ionică!... Noroc bun!

— Noroc bun! mormăi el îngrozindu-se cum i se scurg ochii după ea.

În aceeași seară venind dela câmp, se opri în poarta lui George să-l întrebe ce să facă cu socru-său? Dar în vreme ce George îi spunea și-l învăța ce credea, dansul vedea numai pe Florica, în tindă, învărtindu-se la vatră, pregătind cina, și deabia se stăpânea să nu se repeadă la ea, s'o cuprindă în brațe și s'o ducă de aici, să n'o mai atingă nimeni, nici să nu i-o râvnească.

Ziua următoare se gândi să se ducă iar la George, dar nu mai îndrăzni de frică să nu-i vază în ochi patima. Și, fiindcă totuși trebuia baremi s'o vază,

alergă ca un smintit până ce știrici la care holdă seceră Florica și-și făcu drum prin apropiere și o zări.

Se mira și se afurisea că a lăsat-o să se mărite cu altul și că n'a luat-o el, ș'apoi se mângâia singur, zicându-și:

— Mie mi-a fost scrisă Florica, degeaba...

Incerca să se smulgă din lațul ce-l strângea tot mai tare ca să-și întoarcă toate gândurile la moșia lui amenințată de îndârjirea lui Vasile. Dar când se muștra c'o să-și piardă averea pentru o muiere blestemată, cum se muștrase și altădată, acum a i se adăoga în creeri, nechemată, întrebarea: ce folos de pământuri, dacă cine ți-e pe lume drag nu-i al tău? Și pe urmă gândurile se înlănțuiau. Baremi de-ar fi trăit copilul, să știe și dânsul pentru cine muncește și se sfarmă... Dar așa, cui ar rămâne moșia lui, dacă l'ar strânge Dumnezeu într'o bună zi, căci omu-i trecător ca adierea vântului.

Din pricina alergăturilor zadarnice rămăsese în urmă cu munca pământului. Toată lumea isprăvisse seceratul, dar el mai avea încă două holde în picioare. Numai după o ceartă mare cu mă-sa, se urni să trimită pe Glanetașu cu trei lucrătoare la locul cel mai mare, iar delnița delângă drumul cel vechiu s'o doboare dânsul.

Era într'o Joi. De unde muncea Ion se vedea drumul pe care treceau neîncetat femei cu coșuri și dăsașe, mergând la bălciul săptămânal în Armadia. Mărul pădureț sub care născuse anul trecut Ana, era încărcat de rod și făcea o umbră groasă, deși o porumbiște verde îl acoperea până'n ramuri.

Ion lucra cu o voe bună cum nu mai avusese de mult, ca și când ar fi presimțit o bucurie năvalnică. Se uita rare ori spre drum, ca să nu-l ție de vorbă nimeni. Dealtfel pela prânzul cel mic

nu mai trecea pui de om... Incepu să lege snopi și, când isprăvi și-i așeză în picioare, își aruncă ochii spre Pripas. Atunci văzu departe o femeie, venind grăbită, cu niște dăsași pe umăr. Tresări și privi împrejur, bucuros că e singur cât e hotarul de mare.

— Florica! murmură dânsul apoi cu ochii spre femeia care se apropia mereu.

O sorbea cu cât se apropia și i se părea din ce în ce mai frumoasă. Florica avea o năframă albă în cap, legată ștângărește. Il zări și ea, mirată și cuprinsă de o strângere de inimă. Dar nu-și pierdu firea și, când ajunse în dreptul lui, îi strigă zâmbitoare:

— Am să sosesc la spartul târgului, Ionică!... De, omul cu multe griji anevoe ese din casă!

Ion ar fi vrut să-i răspundă și limba parcă i se înțelenise. Florica însă nu se opri. Și atunci îl apucă o frică cumplită că nici acuma, deși ar avea prilej bun, nu e în stare să-i vorbească, să-și deșarte sufletul... Păși spre drumul pustiu și izbucni aproape disperat:

— Unde fugi așa, Florico?... Mai stai o leacă, stai că am să-ți spun ceva... Și vino mai încoace că doar n'o să piară târgul...

Femeia parc'ar fi așteptat chemarea. Se întoarse din cale și veni spre dânsul, cu fața aprinsă, dar zicând molatec:

— Vai de mine... numai să nu mă ții mult de vorbă, Ioane, că mă omoară George....

Iar când fu lângă Ion, adăogă mai încet:

— Mă duceam să vând niște pere oarzâne, că ne trebuiesc bani... Și George nu mă lasă nici să...

Ion o privea tăcut și simțindu-se jicnit că ea vorbește de George. Nevasta, ridicând ochii ei albaștri întrebători și adâncind-i în ochii lui tulburați, înțelese, își curmă gândul și murmură gigaș:

— Ce vrei, Ionică?...

Bărbatul zise, cu dinții strânși, înfricoșat parcă să nu-i zboare spre dânsa tot sufletul înnebunit de patimă:

— Mai odihnește și tu... De ce nu vrei să te odihnești?

Privirile lor se împleteau fermecate.

Florica șopti mai domol:

— S' grăbită, Ionică... zău așa... Lasă-mă... să-mi văd de drum... zău așa...

Dar în acelaș timp pășea alături de Ion, cu umărul lipit de umărul lui. Trecură prin porumbiște și se opriră sub părul pădureț unde sumanul bărbatului era așternut pe jos, la umbră, ca un culcuș pregătit înadins. Se așezară privindu-se în ochii strălucitori de o fericire mult așteptată. Ion vru să-i impute că i-a pomenit de George, suflă greu pe nas și deabea putu găfâi:

— E hei, Florico...

— Uf, ce cald mi-e... m'a topit căldura — zise femeea dând mai laoparte dășagii cu pere. Dar aici e bine că-i răcoare... zău așa... răcoare...

— Răcoare — bâlbâi Ion în neștire peste câteva clipe.

Apoi tăcură, ascultându-și bătăile inimii. Apoi Ion, brusc ca o fiară, o cuprinse de subțiori și-i mușcă buzele. Apoi Florica se lăsă pe spate, moale, gemând...

— Tot a mea trebuie să fii tu! zise bărbatul pe urmă când Florica își lega năframa, gata de plecare. Să știu de bine că fac moarte de om și tot a mea ai să fii!

— Ei, Ionică, multe zice omul! răspunse femeea fără să-l mai privească. Când s'a putut, n'ai vrut; când vrei tu, nu se mai poate!

Ion rămase șezând pe suman, cu ochii după Florica ce se pierdea prin porumbiște.

— Ba se poate, murmură singur, ca o încurajare. Să știi de bine că...

Iși reteză deodată vorba. Frunzele mărului foșneau ca o imputare. Și imputarea îi aducea aminte de Ana. Sări în picioare parcă l'ar fi înțepat o viperă. Nu mai îndrăzni să se uite spre mărul sub care, acum un an, celaltă i-a născut copilul. Se duse la seceră, fără a întoarce capul, ca și când din spate l'ar fi amenințat o mână nevăzută.

Florica se depărta pe drum legănându-se mândră în șolduri. Inima lui Ion tresăltă de noi fiori, în vreme ce buzele-i șoptiră dârz:

— Ba se poate!... Să știi de bine că fac moarte de om!

CAPITOLUL XII

G E O R G E

1.

Precum flăcării se duc pe la fete în fiecare seară, pe viscol ca și pe vreme frumoasă, frânți de munca zilei ca și după odihna de sărbători: tot astfel se ducea acum Ion pe la George, nesmintit, ca spre un frate bun, când să-i ceară un sfat, când să-i dea el o povață, găsind totdeauna o pricină care să-i îndreptățească venirea... Nu se mai sfia de George și uneori schimba câte-o vorbă și cu Florica, în trecut, cum se cuvine să te porți cu orice muiere în casa omului.

Iar George se simțea măgălit că vine și se mândrea că-i caută sfaturile un bărbat deștept ca Ion care, prin minte și șiretenie, s'a înstărit de unde mai înainte era calic ca șoarecele din biserică.

Numai Savista-Oloaga, care trăia pe lângă casa lui George, bufnea și se burzuluia din ce în ce mai năstrușnică. Fiindcă George a strâns-o de pe drumuri și glumea uneori cu dânsa și mai ales fiindcă nu uita niciodată, când aducea rachiu, să-i

dea și ei câte-un păhărel, Savista îl iubea cu o furie sălbatecă, atât de caracteristică estropiaților, și ar fi fost în stare să strângă de gât pe oricine pentru dânsul. În schimbul mâncării n'avea altă îndatorire decât să stea toată ziua pe prispă și să hâșâiască găinile ca să nu intre în tindă. Ba Joia, când era frumos, George îi mai dădea voie să se târască până'n Ulița-Mare, să-și cerșească și câte ceva gologani, să aibă și ea banii ei... Cu aceeași patimă ura însă pe Ion de când a simțit că umblă după Florica și că astfel vrea să înșele pe George. Se liniștise un răstimp, după ce ocărăse pe Ana, văzând că venirile lui Ion s'au oprit brusc, și fusese chiar mândră că ea a putut abate o primejdie ce amenința pe idolul ei. Dar acuma că Ion venea mai des ca totdeauna, îngrijorările o sbuciumau și o făceau să nu mai ațipească nici în după amiezile cele mai dogoritoare. De cum sosea Ion, ea se lipea pe prispă ca o broască, ciulind urechile ca să nu-i scape nici o vorbă, ochii îi luceau straniu, ca două mărgele de sticlă, urmărindu-i fiecă mișcare și privire, fără a pierde din vedere nici pe Florica în care n'avea nici o încredere, neuitând că odinioară era să se mărite chiar cu Ion, dacă el ar fi vrut-o s'o iea... Se înfură că nu putea surprinde nimic la Ion și că doar Florica se zăpăcea și se roșea puțin, încât oalele îi dădeau deseori în foc, umplând toată casa cu aburi și miros de rântaș ars.

Plictisită de atâta pândă zadarnică, într'o zi, fiind numai Florica acasă, avu o izbucnire de furie, urlând și amenințând:

— Spun tot lui George... Tu ești rapandula... tu... tu... Ce vine Ion? A? Ce-i Ion? Bărbat?... Ptui!... Tffss!...

Scuipă spre Florica, se învineți de mânie neputincioasă, își smulse smocuri de păr din cap și ochii i se umplură de sânge răcnind:

— Rușine!... Rapandulă!... Omoară George!...

Femeia se sperie întâi, crezând c'a dat boala rea peste ea, dar pe urmă, înțelegând unde bate, o huidui. Și oloaga se potoli îndată, parcă i-ar fi turnat apă rece în cap. Ii păru rău că s'a trădat și, ca s'o dreagă, vru să arate c'a glumit și începu să râdă cu dinții ei lungi și galbeni:

— Glumă, fă... Zău... Dă-mi ciorbă!... Foame...

Odată însă Ion pică pe la prânz, când George lipsea. Savista încremeni pe prispă văzându-l că intră în ogradă. Și când Ion zise nepăsător, oprindu-se lângă poartă:

— Noroc, noroc, Savisto! Tot voinică?... Da George-i pe-acasă?

— Numai Florica acasă! răspunse ea repede, arzând de dor să-l facă să se apropie de nevastă ca să se adeverească bănuiala ei.

Ion stătu pe gânduri câteva clipe, ș'apoi zise mai încet, aruncându-și ochii fulgerător spre tindă:

— Aveam cu George o vorbă... Păcat că nu-i și el aici...

Și plecă, intristat, clătinând din cap, uitându-se înapoi din uliță.

Savista fierbea de bucurie. Era sigură că Ion venise la Florica, înadins pentrucă o știa singură. Și de-acî încolo când nu era George acasă, nu mai stătu lângă ușa tinzii, ci tocmai în colț, ascunsă după o grămadă de coceni de porumb, așteptându-l să mai pice.

Peste câteva zile Ion într'adevăr veni iar, tot pe vremea prânzului. Înainte de a deschide porțița însă se uită prin ogradă. Oloaga, din ascunzătoare, vedea că pe ea o căuta. Apoi Ion intră repede și dispăru în tindă. Savista se tări cât mai fără sgomot spre ușă. Și auzi glasul lui Ion, drăgostos, și pe al Floricai, infricșat. Tremura totuș atât de grozav de bucurie că nu înțelese

nimic, deși cei doi în tindă vorbeau destul de tare.

Ion eși curând, văzu pe Savista și păli. Dar își reveni repede și-i zise ușor:

— Am venit iar și iar n'am dat de George... N'am noroc și pace! Rămâi sănătoasă, lele Savistă!

Oloaga nu răspunse; în privirea ei însă fâlfâia atâta ură, că Ion plecă fără a mai întoarce capul. Era fericită și deabia aștepta să vie seara, să-i spună tot lui George.

— Bade... bade!... Vino'ncoa! îl întâmpină când îl zări.

George, deși ostenit rău, se duse spre ea la grămada de coceni.

— Ei? Ce poznă-i cu găinile? o întrebă în glumă.

Savista începu foarte încet și rar; dar apoi, cuprinsă de emoție, spumegă încât nu mai era chip s'o priceapă nimeni.

— Ion?... Ei, ce vrea Ion?... A fost aici? o întrerupse bărbatul ștergându-și de pe obraji nădușeala frământată de praf.

— Ion... fost... Florica... fost... Tâlhari... Omoară, omoară! gemu oloaga desperată, podidind-o lacrimile și înecându-se de sughituri.

— Bine, Savisto, bine... Lasă că știu... bine! făcu George liniștit.

Deabia după cină, când se culcă în pat lângă Florica, se gândi mai bine la vorbele Savistei și se cutremură, căci deodată își aminti privirea lui Ion dela nuntă, privirea care l'a înspăimântat atunci și pe care totuși a uitat-o. Cum a putut-o uita oare?

— Apoi dacă-i așa, îl omor!... Acu nu mai iert... Il omor! își zise George hotărît, mângâind corpul femeii care-i ațâța sângele.

2.

D-na Herdelea nu voise să facă ceartă în fața oamenilor străini, în Sângeorz, dar cum ajunseră acasă, îl luă pe Herdelea la zor:

— Nu știu nebun ești ori nu ești în toate mințile de vorbeai într'una că eși la pensie... Se vede că ți s'a urât cu binele... Apoi de-aceea ne-am căznit și am suferit, ca acuma, după ce ai scăpat cu fața curată, să cauți singur sărăcia?

Ghichi era de aceeași părere, anume că retragerea ar fi o umilire. Cât privește că inspectorul cere să învețe pe copii numai ungurește, dăscălița răspunse prompt, potrivit și părerile după împrejurări, ca totdeauna:

— Ei și? Te încânți de lingușirile românilor, parcă din vorbe frumoase ai putea mânca? Lumea știe că sântem români, dar șovinismul nu-i a bună niciodată. Adică ce-o fi dacă o să-i înveți ungurește? Lasă-i să învețe, că-i bine azi când știi o limbă străină, că vezi bine că fără ungurească nici nu te mai poți mișca din loc... Dacă-s vremurile așa, noi să le schimbăm?

Herdelea însuși se simțea nenorocit că trebuie să se despartă de școală, dar totuși se rușina să spună chiar și acasă că inspectorul îl silește să iasă la pensie. Și dealtfel mai spera în sine că până'n cele din urmă se va mai întâmpla ceva și nu va trebui să plece. Deaceea amâna mereu și nu făcea petiția. Totuși, pe de altă parte, pentru orice eventualitate, răspândia și prin Armadia știri că, față de persecuțiile tot mai crâncene ale ungurilor, se gândește să-i dea dracului și să se retragă. Răspunsul i-l dădu Groșoru, la berărie, în gura mare:

— Prietene și frate! Mai bine să mori decât să fii călăul copiilor noștri!

Și fraza aceasta făcu ocolul Armadiei, câștigând simpatii amândorura și chiar lui Belciug, pe care Herdelea îl lua veșnic ca martor și care îngălbenea de indignare când venea vorba de inspectorul Horvat.

După asemenea încurajări, învățătorul iar venea hotărît să-și scrie îndată cererea de pensie. Acasă însă găsea împotrivirea dârză a dăscăliței care îi schimba tot planul. D-na Herdelea, sfătuindu-se toată ziua cu Ghighi, descoperia mereu argumente mai temeinice.

— Uite pe Zăgreanu! Știi bine, că tu mi-ai spus, cât a fost în Pripas i-a înnebunit cu ungu-reasca... Și cu toate astea nu-i zice nimeni nimic, ba-l laudă toată lumea și-i prezice viitor mare!... Fiindcă așa și este!

Herdelea, încercând să profite de simpatiile lor pentru Zăgreanu, spuse că ar fi cuminte să-i cedeze lui locul din Pripas, firește dacă are intenții serioase cu Ghighi. Pe când fata protesta împotriva acestui plan infernal, declarând că i-e urât Zăgreanu (în Sângeorz însă mărturisise în taină Laurei că e băiat foarte drăguț, măcar că e numai învățător), d-na Herdelea zise neclintită:

— Lasă, nu te îngriji tu de el... Ii găsește lui loc inspectorul, că știi doar cât îl iubește și-l protejază...

Prin August, într'o după amiazi, Zăgreanu veni mai mișcat ca alte dată, deși Ghighi nu era acasă. Herdelea trecu în grădiniță cu dânsul, să stea de vorbă. Și tânărul spuse îndată că sosește tocmai dela Bistrița și de-aceea e plin de praf. Nici n'a fost încă să se schimbe. A văzut pe domnul inspector... Apoi nu mai putu continua. Herdelea îl privi întrebător.

— Mi-a spus multe — reluă Zăgreanu mai încurcat, parcă negăsind cuvintele potrivite. Mi-a făgăduit... câte'n lună și stele... Mi-a făgăduit...

— Te are drag inspectorul — zise Herdelea liniștit. E bine să fii bine cu inspectorul, foarte, bine... Numai să-ți dea o școală bună, într'un sat bun...

— Apoi vezi, domnule *colega*, da, da — bâlbâi tânărul. E greu... Nu știu când s'o putea... Da... Domnul inspector zice că vrea să-mi dea Pripasul...

— Pripasul? făcu Herdelea cu o săgeată în inimă.

— Da... adică... zice că d-ta n'ai să mai stai mult, că-ți trebuie odihnă, că ai servit destul... că... însfârșit...

Zăgreanu nu îndrăzni să-i mai spuie că inspectorul i-a poruncit să reamintească bătrânului învățător să trimeată imediat cererea de pensie, altfel îl va scoate din oficiu, că în nici un caz nu va mai îngădui să înceapă tot dânsul noul an școlar.

Herdelea rămase pierdut. Înțelese cecece nu îndrăznise să-i mărturisească Zăgreanu și se simțea dureros rușinat.

— Adevărat, foarte adevărat — murmură apoi cu glas tremurat. Am servit destul, prea destul... N'am să mai stau... Nu, nu, fie liniștit inspectorul! Fii și d-ta liniștit...

În aceeași seară, după ce se culcă d-na Herdelea și Ghighi, el se așeză la biurou și scrise până târziu de tot. Strică multe coale de hârtie și toate le udă cu lacrimi. Inchipuirea că de acuma părăsește pentru totdeauna școala lui, iubirea lui, îi sfâșia inima. Când i-a venit suspendarea, a plecat cu o scântee de nădejde de întoarcere; azi pleacă fără nici o nădejde. De azi încolo nu mai e învățător.

— S'a sfârșit, s'a sfârșit — șoptea dânsul frânt, ca femeea când trebuie să-și dea seama că a îmbătrânit.

3.

Vasile Baciu fusese la trei avocați în Bistrița și toți trei îi spusese la fel: legea zice că copilul moștenește pe tată și tata moștenește pe copil. Asta înseamnă ca să nu-și mai tocească opiniile în zadar. Cu toate acestea el amenința mereu pe Ion cu judecata, nădăjduind să-l sperie, cum s'a speriat și dânsul odinioară. Sufletul lui însă era toropit de amărăciune și se revolta împotriva legii care îngăduie ca un tâlhar să vie să-i ademenească fata, să-i smulgă moșia și pe urmă, după ce bagă în groapă femeea, să rămână cu pământurile și averea luată cu japca... Gândindu-se mereu la nedreptatea lumii, ajunsese la bănuiala și apoi la convingerea că Ion a omorât pe Ana, înadins ca să-i rămâie moșia și să se poată însura a doua oară. Oamenii cărora le împărtășea credința aceasta, credeau sau nu credeau, dar toți pizmuiau pe Ion că s'a ales cu atâta pământ pe urma Anei... De supărare și de necaz, Vasile Baciu se așternu mai rău pe băutură.

Ne mai știind încotro s'o apuce, într'o dimineață se duse la popa Belciug și i se plânse. Preotul, cumpănind și chibzuind, avu o idee cucernică și zise atât:

— Bine... Am să vă chem pe amândoi...

Și Dumineca următoare Belciug chemă pe Vasile și pe Ion, împreună cu mai mulți fruntași ai satului.

— Oamenii de omenie trebuie să se învoiască! vorbi preotul frecându-și mâinile. Să căutăm și noi,

cu toții dimpreună, o învoială omenească! Așa-i bine și așa-i frumos!

Ion, liniștit, ridică glasul:

— Eu nu-s nici câine, nici fără suflet, domnule părinte... Nu-s, martor mi-e Dumnezeu! În casă îl las să șeadă cât o trăi, măcar că-i a mea după lege și poate mi-ar face trebuință. Dar îl las că-s om și nu strâng pe nimeni de gât... Trei locuri a vrut, trei le-a arat, le-a semănat, le-a cules. Puteam să i le iau că-s ale mele. Nevoe de ele n'are, că bucatele în loc să le mănânce, le vinde și le bea... Dar zic, lasă-l să aibă și să bea, c'a muncit destul și supărări l-au ars destule... Apoi acu, vedeți și d-voastră, oameni buni, dacă-l las eu să trăiască, dumnealui nu vrea să mă lase pe mine să trăiesc!

Vasile Baci, aprins ca omul fără dreptatea legii, sări cu răspunsul:

— Adică cu ce drept să-mi iai tu averea mea? Cum să-ți rămâe ție pământurile mele!... Că fata mi-ai omorât-o, copilul ți l-ai omorât?... Cu ce drept?

Vinele i se umflau pe tâmpile ca niște râme.

Dar vremea trecea, vorbele cădeau și învoiala nu se apropia. Atunci Belciug găsi clipa binevenită să intervie. Iși drese glasul și rosti grav, ca la predică:

— Oameni buni și drept-credincioși, dreptatea-i veșnic cu două tășuri, ca paloșul în mâna ostașului viteaz... Dreptate are Ion, căci legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui care l-a zămislit și l'a crescut. Dreptate are și Vasile, căci după moartea fetei lui și a copilului ei, cuveni-s'ar ca moșia să se întoarcă la cel care a agonisit-o... Acuma mie, paznicul sufletesc al vostru, dragi îmi sânteți amândoi deopotrivă și dornic aș fi să dobândiți deopotrivă fericirea pe pământ ca și în ceruri, dimpreună cu fețele luminate

cu care ne-am silit, cât am putut, să vă împăcăm cum e mai bine. Dârzi și neinduplecați sânteți însă ca două săbii ce nu încap într'o țeacă. De aceea iată ce-am socotit eu ascultându-vă: stăpâniți amândoi ce cuprindeți în ziua de azi, tu, Vasile, casa și locurile pe care ți le lasă, iar tu, Ioane, averea care ți-a hărăzit-o mila cerească. Dar iarăși socot că drept n'ar fi să ajungă moșia în mâini străine. Viața omului e ca floarea câmpului. Azi e, mâine nu-i... Poate că azi-mâine, Ioane, ai să te însori, să ai copii, dar poate, Doamne fereste, să și închizi ochii când ai crede că ești mai voinic... Apoi, așa, n'ar fi păcat de Dumnezeu să rămână averea ta cui nici nu te-ai aștepta?... Ș'atunci aș crede c'ar fi înțelept și frumos să vă legați amândoi să lăsați ce stăpâniți sfintei biserici în cazul când, Doamne păzește, v'ați prăpădi fără moștenitori direcți, adică fără copii... Făcând astfel, întăriți puterea Domnului pe pământ ca și Domnul să vă primească sufletele în vecii vecilor!

Preotul tăcu brusc, coborând ochii în jos, așteptând parcă efectul cuvântărei sale asupra celor de față. Apoi când înțelese că toți sunt de părerea lui, se retrase în odăița de culcare, lăsându-i să convingă și pe cei doi pricinași. După multă vorbărie frunțașii izbutiră să-i facă să-și dea mâna... Belciug reveni atunci cu o declarație scrisă. Văzând hârtia, Ion mai șovăi o clipă, dar totuși iscăli, gândindu-se că asta-i un moft fără valoare, de oarece dânsul are să se însoare curând și să facă copii care să-l moștenească. Vasile se bucură că, dacă nu se întoarce la dânsul, moșia baremi nu se va risipi nici printre neamurile Glanetașului.

— Așa! zise preotul împăturind frumos actul. De pe amvon am să dau de știre satului întreg

hotărârea voastră creștinească... Dumnezeu să vă binecuvinteze!

Vasile Baci pe urmă se opri la cârciumă, se îmbătă și se bătu cu straja Cosma Ciocănaș. Ion însă se duse drept la George, să-i povestească ce-a făcut. Și pe urmă se gândi numai la viitoarea lui nevastă.

4.

Titu socotea să treacă granița cu trei sute de coroane. Suma aceasta o avea, dar îi mai trebuia și ceva mărunțiș care să-i ajungă până la trecere. Până ce nu cunoscuse rudele din România, se înfiorase gândindu-se că pornește în lume cu trei sute de coroane; acuma mergea la sigur, ca și când ar fi plecat din Pripas în Lușca, ori în Măgura... Mărunțișul însă îl încurca, fiindcă oricum se silea, nu sporea, și-i amenința rotunjimea celor trei sutare.

Salvarea îi veni sub forma unei idei, citind într'un ziar că „Asociația pentru cultura și literatura poporului român“ va ține adunarea generală la Sibiu în luna Septembrie... De oarece, pe când citea, văzu pe masă „Tribuna Bistriței“, un ziar săptămânal local, se gândi deodată: ce-ar fi să se ducă dânsul ca reprezentant al ziarului la serbările Astrei? Ar fi mai întâiu că ar face economii de cheltueli, și al doilea că ar cunoaște dintr'odată, toată „inteligenta“ românească din Ardeal, înainte de a-l părăsi, cine știe pentru câtă vreme... „Tribuna Bistriței“ dealtfel îi reprodusesese poezii din „Familia“, cu osanalele convenite despre „distinsul poet al Văei Someșului“... Se așază îndată și scris

câteva rânduri bine simțite directorului gazetei, un avocat fără clientelă și mare naționalist, cerându-i un bilet de legitimație și banii de cheltuială trebuincioși. Răspunsul directorului sosi peste trei zile, aducându-i biletul de legitimație, dar și vestea tristă că ziarul de-abia-și târăște viața dela o săptămână la alta și că prin urmare „distinsul poet“ ar face o faptă nobilă românească reprezentându-l, dacă se poate, pe propria-i cheltuială... Intre timp, Titu, închipuindu-și cum va fi înconjurat și răsfățat dânsul la Sibiu, ca omul care e glasul unui întreg ținut de români, se însuflețise atât de mult de ideea de a reprezenta „Tribuna Bistriței“, încât nici nu se mai sinchisi că nu a primit bani și că deci socotelile lui rămâneau tot încurcate cu mărunțișul.

Cu o săptămână înainte de plecare veni acasă spre a se pregăti în tihnă și a-și lua rămas bun dela toți cunoscuții, căci omul știe când pornește, dar numai Dumnezeu știe când se întoarce. Căldăraru, la despărțire, l'a îmbrățișat și n'a uitat să-i spue că tot mai e timp să se răsgândească, și Titu i-a mulțumit zâmbind pentru povață.

În Armadia toată lumea știa că Titu vrea să plece în România și toți se mirau de îndrăzneala lui. Când se află însă că va lua parte și la serbările Astei, la care singur profesorul Spătaru a putut merge odată, de mult, și mai ales că se duce ca reprezentant al „Tribunei“, mulți îl invidiară și-l felicitară.

Doamna Herdelea plângea spălându-i și călcându-i rufele, iar Ghighi îi făcea în fiecare zi geamantanul spre a-l desface a doua zi, ca să-l facă mai bine și mai frumos, să nu rătă de el frații din România. Seara Herdelea tatăl și fiul se sfătuiau serios. De oarece Titu, având încă încurcături cu recrutarea, nu putea obține pașaport pentru străinătate, Herdelea îi explică cum să-și facă rost la Sibiu de un simplu bilet de trecere; odată ajuns

dincolo nu-i mai trebuie nici un pașaport... Intre altele însă bătrânul îi mărturisi că a și expediat cererea de pensie, iar Titu îl aprobă din toată inima, ba se însărcină să comunice știrea și doamnei Herdelea; o făcu într'adevăr cu atâta iscusință că dăscălița mulțumi lui Dumnezeu că însăfârșit Zaharia a ascultat povețele ei înțelepte. Drept recunoștință că l'a scăpat astfel dintr'un impas greu, Herdelea duse a doua seară pe Titu la Berăria Rahova, ca să se întâlnească acolo cu toți domnii din Armadia și să-și ia adio cum se cuvine.

La Berăria Rahova se improvază o adevărată serbare, cu chef și cu lacrimi. Intrebările, urările, felicitările sbârâiau în urechile tânărului îndrăzneț. Herdelea îi ceru biletul dela gazetă, să-l arate tuturor și mai ales lui Ghiță Pop, copistul dela judecătorie, care nu voia să creadă că Titu este adevărat reprezentantul „Tribunei“ la adunarea Aștrei. Profesorul Spătaru ținu și un discurs, culminând în fraza că Titu trebuie să fie „veriga de unire între frații de dincoace și de dincolo de Carpați“. La miezul nopții însuflețirea fu așa de mare încât toți cântară „Deșteaptă-te Române“. Solgăbirăul Chițu, fiind și el mișcat, închise ochii, nevrând să strice buna dispoziție a societății, mai ales că Titu nu trebuia să plece cu impresii urâte despre slujbașii Ungariei... Până la sfârșit se amestecă bine cu toții. Herdelea, de supărare, bău atâta că Titu abia îl duse acasă, unde dăscălița îl ocări bine în gând, dar fără a deschide gura, spre a nu-și strica somnul.

Cu cât se apropia ziua, cu atât Titu era mai tulburat. Se simțea fericit și totuș glasul îi tremura. Niciodată casa părintească nu i se păruse mai caldă. I se strângea inima gândindu-se că de-acuma va trăi între oameni pe care nu i-a mai văzut, într'o lume necunoscută în care cine știe ce-l așteaptă?

Se duse pela familiile prietene să le zică ră-

mas bun. La Dragu găsi pe Lucreția împreună cu Oprea, azi soțul ei. Felicitându-l își aduse aminte de iubirea lui, versurile în care se chinuise să eternizeze ochii ei verzi. Acum iat-o așezată, cu viața croită drept, fără cotituri deosebite, ca a tuturor oamenilor cuminți... Pe când el se aruncă în valurile lumii, ca într'o mare fără margini...

În ajunul plecării, după amiază, făcu o plimbare până 'n Pripas, să mai vadă căsuța unde a copilărit și să se despartă de Belciug, care-i „cam acru și viclean, dar tot om de treabă“, cum îi spusese tatăl său, îndemnându-l să nu cumva să nu meargă pela dânsul... Preotul îl sărută și-l blagoslovi cu lacrimi în ochi, făgăduindu-i că-l va cerceta negreșit la București, deoarece spera să meargă și el foarte curând, peste un an sau doi. Il însoți apoi să-i arate biserica cea nouă, gata, bună de sfințit. Il plimbă prin toate colțurile, se suiră împreună în turn, la ceas, și-i zise cu multă duioșie:

— Foarte rău îmi pare că nu ești aici la sfințirea care va fi peste vre-o două săptămâni!... Facem o sfințire minunată. Va veni și episcopul... O să fie o adevărată sărbătoare națională!

Titu îi promise că-i va trimite cărți poștale cu vederi din România și mai ales din București, „care trebuie să fie o minunăție“...

Belciug îl mai petrecu pe urmă până în dreptul cărciumei și-l mai îmbrățișă odată ca un frate.

Casa lui Herdelea din Pripas era mereu goală și tristă. Titu o privi pe dinafară, amintindu-și fără să vrea crâmpEE din fericirea trăită aici și neprețuită la vremea ei. Urcând în pridvor, se pomeni cu Ion.

— Am auzit că vrei să pleci departe, domnișorule?

— Mă duc și eu să mă așez în lume! răspunse Titu serios. Anii trec și omul trebuie să facă ceva

în viață, altfel nu-i vrednic să trăiască... Nu-i așa?

— Așa-i, domnișorule, vezi bine că-i așa! zise Ion. Apoi să te ducă Dumnezeu sănătos și să-ți dăruiască noroc pe unde-i umbla, c'ai fost tare de omenie!

— Să trăiești și tu, Ioane! Ție dealtminteri ți-a ajutat Dumnezeu și te-ai înstărit frumos... Păcat numai că n'ai avut parte de Ana și de copil...

— Apoi ce să facem? făcu țăranul rece. Așa a vrut Dumnezeu...

— Ei, ș'acuma, ce mai ai de gând, Ioane? Că doar n'ai să rămâi vădov toată viața, că doar ești tânăr...

— Așa-i, așa-i, vezi bine! mormăi Ion întunecându-se.

Titu coborâse spre dânsul și se rezimă de stâlpul porții, cu pălăria pe ceafă. În asfințit soarele se mânia și improșca cu raze aprinse. Umbra Măgurii Cocorilor se întindea peste sat până la picioarele crucii dela marginea drumului, pe care Hristos stătea neclintit ca un martor mut al tuturor tainelor. Ion se uită lung la domnișorul care i se părea că se schimbuse mult de când nu l'a mai văzut. Voia să-i ceară o învățătură, ca și odinioară, și îi era frică să nu-l ocărăscă.

— M'am sbătut și m'am frământat să ies la liman — începu iar Ion după o tăcere apăsată. Și nu mi-a dat Dumnezeu nici o bucurie...

— Dar pământul? întrebă Titu privindu-l cercetător.

— Pământul... de... pământul... Bun e pământul și drag mai ți-e când e al tău... Dar dacă n'ai pentru cine să-l muncești, parcă... zău așa...

— Trebuie să te însori, Ioane!

— Așa-i, chiar, așa-i, domnișorule — murmură țăranul cu ochii stinși. Dar decât să te însori cu oricine... Am pățit-o odată, domnișorule...

Tăcu, așteptând parcă o întrebare sau o aprobare. Cum însă Titu nu zise nimic, urmă din ce în ce mai vioi:

— Acu dumitale pot să-ți spun, că mi-ești mai bun ca un părinte și m'ai învățat numai bine... Pot... Și nu știu cam să-ți spun domnișorul? Că d-ta pleci departe și poate nici n'ai să mai auzi de mine și de necazurile noastre... O, Doamne... Mare-i lumea!... Când crede omul c'a nemerit mai bine, atunci iea seama că-i tot de unde a pornit... Uite-așa-i, domnișorul! Așa mă muncesc și mă căznesc, și nu știu ce să fac, cum să fac?

— Azi, când ai avere, ce-ți trebuie să te mai perpelești? Nici prea hapsân să nu fie omul, că lăcomia strică omenia. Pământ ai destul...

— Destul nu-i niciodată, domnișorul... Dar pe cine vreau eu să iau, nu se poate. Și pe alta nu pot s'o iau...

— Pe cine vrei?

— Pe Florica! zise Ion cu o lucire aspră în privire.

— Care-i măritată cu George-a-Tomii?

— Aia!

— De, Ioane, se vede că Dumnezeu ți-a dat c'o mână moșia, și ți-a luat cu cealaltă mintea! vorbi Titu. Cât e satul de mare nu găsești tu decât pe nevasta lui George?

— Nu-mi trebuie alta, domnișorul! scrâșni Ion deodată furios și cu o hotărâre sălbatică în ochii sticlitori.

— Hm — făcu Titu aproape înfricoșat de glasul lui... De... Nu-ți trebuie...

— D-ta ce mă înveți să fac? urmă Ion iarăș mai blând și rugător.

— Nimic... Să te astâmperi!

— Dar dacă nu pot?

— Atunci fă ce știi!

— Nu știu nimic! bâlbâi Ion svârcolindu-se între mânie și neputință.

— Nici eu... Dar atâta totuș pot să-ți spun: astâmpără-te!

Pe Ion răspunsurile lui Titu îl umpleau de fiere. Destăinuia întâia oară frământarea lui cuiva și, în loc de încurajare, găsea împotrivire. Il ustura inima că nu poate scăpa de nehotărâre. Și totuș patima lui crescuse atât de puternică, încât simțea bine că are să-l mistue dacă nu va nemeri calea spre potolirea ei.

— Trebuie, domnișorule, trebuie! gemu dânsul stăpânindu-și focul.

Titu, spăimântat de îndârjirea ce i-o citea în față, tresări. Și repede îi dădu mâna, zicându-i:

— Rămâi sănătos, Ionică!... Și astâmpără-te, ascultă-mă pe mine!...

Ion mormăi ceva și rămase în mijlocul drumului, uitându-se după el până coti la Râpele Dracului. Apoi scuipă cu scârbă, bâiguind:

— Lasă că știu eu ce-i de făcut...

Titu petrecu seara la Groșoru, împreună cu părinții și sora-sa. Și a doua zi porni cu trăsura la Monor, de unde avea să ia trenul spre Sibiu.

5.

Din clipa când Savista i-a deschis ochii, George parcă s'ar fi trezit dintr'un somn adânc. Acuma înțelegea de ce îi tot dă Ion târcoale, de ce-i cere sfaturi și-i vine mereu prin casă. Adică pentru Florica. Cu toate acestea și de atunci încolo l'a primit. Vorbea și râdea cu dânsul încât toată lumea ar fi jurat că sunt prietenii cei mui buni. Il ura și râvnea să-l prindă, să se răfuiască. Ii

era frică și lui de răfuiala dorită și totuș o căuta. Pleca liniștit de-acasă, căci Savista era o paznică neprețuită și-i raporta în fiecare seară fiecă pas al nevestei...

Ion însuși simțise de mult vrăjmășia Savistei și deseori îi venea s'o sugrume, ca să-și deschidă drumul la Florica. Ura însă numai pe George, din ce în ce mai rău, fiindcă numai din pricina lui nu e slobodă femeea. Dacă n'ar fi luat-o el, poate că ea l'ar fi așteptat și azi n'ar mai trebui să se sbuciume și să nu știe cum să se apropie de dânsa.

Chiar în ziua când Titu plecă din Armadia, Ion, aflând că George nu-i acasă, înspre amiază se repezi la Florica, nădăduind să-i mai poată vorbi măcar o clipă între patru ochi. Savista, pe prispă, îl zări de departe și, ne mai putându-se târi la locul ei de pândă după grămada de coceni, se răzică îndată de perete, închise ochii, deschise gura și începu să sforăie ușor parcă ar dormi dusă. Ion intră în ogradă, o văzu și o strigă pe nume. Oloaga însă nu răspunse. Atunci Ion se apropie și-i zise iar, mai încet, cu inima tremurând de bucurie, vrând s'o încerce dacă doarme aveau:

— Savisto!...

Oloaga însă sforăia nemișcată, deși vre-o trei muște i se plimbau pe obrazii scofâlciți și asudați, pe gingiile alburii, pe dinții lungi și galbeni.

— Doarme, slavă Domnului! murmură Ion, trecând în vârful picioarelor în tindă.

Savista își ascuți urechile. N'auzi decât șoapte și apoi glasul Floricăi, îndemnându-l să plece.

— Savista doarme ca iepurele, iea seama.

Oloaga fierbea de mulțumire c'a găsit, fără să vrea, mijlocul de a-i prinde deabinelea. Dar, fiindcă de-afară nu auzea bine ce vorbesc ei înlăuntru, nu mai eși pe prispă, ci de azi înainte se ghemui în-

tr'un colț în tindă, păzind de-acolo să nu treacă găinile pragul. Moțăia toată ziua și deseori sforăia. Florica, cu grija casei, nici nu băgă de seamă că Savista și-a schimbat locul. Dar când a auzit-o horcăind, s'a gândit că poate să fie bolnavă și a întrebat-o:

— Ce te doare pe tine, Savisto, de te-ai înmuiat așa?

Oloaga se prefăcu. Se frecă la ochi cu pumnii, parcă deabia s'ar trezi, și blodogori mohorâtă:

— Nimic... Somn, somn...

Florica clătină din cap, dar n'o mai descusu, socotind c'o fi îmbătrânit și deaceea o apucă moleșeala mai des.

Trecură câteva zile. Ion nu se mai arătă. Savista clocotea de nerăbdare.

Apoi Vineri seara George, sfātuindu-se cu Florica, îi spuse că Duminecă noaptea va pleca cu tatăl său la Pădurea Fulgerată, să aducă câte-un car de lemne înainte de a-i năpădi căratul bucatelor de pe hotar. Și tocmai a doua zi veni iar Ion. Savista sforăia dusă în ungherul ei. Ion, care n'o zărise în ogradă, se sperie văzând-o aici:

— Noroc Florico... Dar ce-i cu Savista? zise dânsul încet, cu glasul tremurat.

— Apoi așa face de-o vreme încoace... O fi bolnavă... Știe Dumnezeu... Da șezi, mai șezi la noi, Ioane!

— Mulțumesc, c'am tot șezut! răspunse Ion uitându-se iar la Savista și apoi adăogă: Da George nu-i pe-aici?

— Nu-i, că-i la porumb cu lucrătorii...

— Mhm....

— Numai Duminecile de-l mai prinzi pe-acasă acu, dacă ne-a îmbulzit munca... Da poate nici Duminecă să nu fie... că tocmai Duminecă seara vrea să plece la pădure...

Ion se cutremură, parcă l'ar fi sgâlțâit deodată o mână năpraznică. Sângele i se aprinse în inimă ca într'un ibric pus pe jăratec. O privi cu ochi atât de mari încât i se părea c'o vede sub mărul pădureț, în brațele lui, și-i simțea carnea fierbinte. Florica nu se uita la dânsul ca și când ar fi ghicit la ce se gândește. Și Ion șopti aspru, poruncitor:

— Duminecă, după ce pleacă dânsul, să știi că vin!... Auzi tu?

Femeea tăcu.

— Să ieși în ogradă! Auzi?... Negreșit să ieși, altfel...

Florica tăcea mereu.

— De-atunci n'am mai schimbat o vorbă ca oamenii... Și nu mai pot...

— Dacă află George, ne omoară! zise Florica foarte încet, fără a-l privi.

Ion scrâșni încât pe femei o trecu un fior.

— Să ieși, Florico!... Să nu faci cumva să nu ieși, că...

În clipa aceea amândoi întoarseră privirile deodată la Savista care horcăia cu gura căscată și înghiția din când în când. O priviră înfricoșați, cu o presimțire urâtă, care însă trecu repede ca o nălucire.

— Doarme, doarme — murmură Florica.

Savista respira greu. Sudorile îi curgeau șiroae pe tâmpile, pe obraji. Roi de muște bâzâiau împrejurul ei...

6.

Titu nu se mai sătura privind pământul Ardealului care fugea, se îndoia, rămânea în urmă, se întindea departe, se apropia iarăși... Și trenul tre-

cea trufaș pe lângă satele românești, pe unele spintecându-le chiar ca un tiran neîndurător, și doar pe-alocuri se oprea câte-o clipă, însemnându-și oprirea cu vorbe aspre ungurești care zoreau sau hui-duiau veșnic pe țăranii drumeți sau slujitori. Pretutindenii aceiași țărani, umili, voinici, răbdători: pe șoselele albe, alături de care silitoare, pe câmpiile galbene, răscolite de brațele lor și udate de sudoarea lor, prin satele sărace, stoarse de vlagă. Unde era munca, erau numai ei. Pe urmă veneau gările mari, anticamerele orașelor, și țăranii nu se mai zăreau. În schimb apăreau surtucari grăbiți, gălăgioși, nerăbdători, vorbind poruncitor numai în graiu străin.

— Noi muncim ca să benchetuiască ei! se gândea Titu înecat de o revoltă din ce în ce mai mare. Asta-i ilustrația nedreptății și oropsirii noastre!

În Armadia străinii deabia se observau în mulțimea mare românească. Dar orașele acelea parcă-i luau un vâl de pe ochi, ca și odinioară în Gargalău cocioabele de pela margini. I se păreau niște cuiburi uriașe de trântori dușmani care înghit, veșnic nesăturați, rodul muncii milioaneilor de robi dimprejur.

La Cluj schimbă trenul. Deabia izbuti să se cațare într'un vagon tixit de oameni, să-și așeze geamantanul pe coridor. Atâta vorbă ungurească îi înegrea sufletul. Se simțea parcă s'ar fi oprit deodată într'o mocirlă.

— O, ce bine-i că plec... Cel puțin nu voi fi nevoit să văd și să aud mereu lucrurile acestea revoltătoare!...

În aceeași vreme însă îi era rușine că fuge din luptă. Își zicea că cinstit ar fi să stea în vârtejul ciocnirii, iar nu să lase pe miile celea de umili

în ghiarele hrăpărețe, fără apărare și fără nădejde... Dar îndată ce se uita împrejur, curajul îi pieria și înțelegea că războiul acesta nesfârșit cere voinici vânjoși, dârzi, neîmpăcați, care luptă fără a-și da seama, neîncetat. Țăranii din Lușca... cei ce suferă bătăi, umilinți, temniți, și nu se înmoaie...

Se înopta. Trenul gonia uruind. Nouri de scântei se împrăștia în răstimpuri peste ogoarele negre, licărind în văzduh ca o ploaie de stele căzătoare... Titu, pierdut în gânduri, privea în întunec, rezemat cu fruntea de cerceveaua ferestrei deschise. Curentul amestecat cu fum îi vâlvoia părul... În vagon oamenii se liniștiseră. Rămăsese singur în coridor cu câteva cufere. Il cuprinsese foamea și-și aduse aminte c'ar fi trebuit să mănânce la Cluj, dar l'a zăpăcit vâlmășagul de lume și de zgomot. Scoase din geamantan merindea ce i-o pusese acasă. Pe când se lupta cu un picior de găină friptă, conductorul, care isprăvisese controlul biletelor, veni să se mai odihnească puțin și, văzându-l mâncând, îi zise „poftă bună“ pe ungurește. Titu însă răspunse ursuz:

— Nu știu ungurește!...

Atunci conductorul se uită împrejur și, nemai fiind nimeni, murmură:

— Și io-s român, domnule!

Titu se însenină deodată. Ii oferi o bucată de friptură, zicând într'una:

— Ești român.... ești român... poftim... ești român...

Și conductorul îi povesti că se cheamă Ștefan Popa, dar că și-a schimbat numele în Pap Istvan, fiindcă așa i-au cerut când l-au pus în serviciu, că e însurat cu o unguroaică și are opt copii, că joacă și el cum cântă cei mari, altfel ar rămâne pe drumuri.

— Adică acela care vrea să iasă din robia dela țară, trebuie să-și robească sufletul la oraș, să devie la rândul lui o primejdie pentru robii care l'au născut! se gândi Titu când rămase iar singur. Cel ce se depărtează de satul lui, trebuie să cadă în mrejele lor...

Adormi pe geamantan, istovit mai mult de gânduri decât de oboseală... Il deșteptă un junghiu în spinare. Soarele tocmai strălucea întristat. Și trenul huruia mereu, mereu...

Pe peronul gării din Sibiu aștepta un grup de domni cu brățare tricolore, care se împrăștiară la ușile vagoanelor: erau organizatorii însărcinați cu primirea oaspeților din toate ținuturile românești... Titu sări jos și se cruci văzând câtă lume care vorbește românește cobora din trenul în care dânsul se simțise atât de străin. Și totuși în tren nu vorbiseră românește! De ce n'o fi vorbit nimeni în tren românește?... Acuma toți de îmbrățișau, se chemau, încât Titu se sfia că el, în mijlocul atâtor români, nu cunoaște pe nimeni. Vru să se apropie de un organizator, când deodată auzi un glas tare:

— Herdelea Titu!... Herdelea!...

Se uită nedumerit și văzu pe cel care-i striga numele: un domn bine făcut, roșu la obraz, cu ochelari de aur, ras de mustăți.

— Aici! strigă Titu puțin răgușit de mirare. Eu sânt Titu Herdelea!

Domnul se repezi la dânsul foarte prietenos, întinzându-i amândouă mâinile.

— Bine că te găsii, domnule!... Nu mă cunoști... Pinteaa... Doctor Virgil Pinteaa!... Mi-a scris frațele meu că vii la Astra, dar nu mi-a scris când sosești. Ei bine, ca să nu te scap, de două zile pândesc toate trenurile, țipând ca un nebun: Titu Herdelea... Insfârșit, bine c'ai venit!

— Aa, fratele lui George? murmură Titu. Da, vezi, le scrisesem, dar nu m'am gândit că o să te înștiințeze. Nu-ți închipui ce bine-mi pare că...

— Da, fratele lui George... Sântem atâția frați că nu există colț de pământ românesc unde să nu fie rătăcit unul-doi. Aici, de pildă, suntem chiar doi...

— Doi?

— Doi, dragă. De astă-primăvară. E și Liviu, căpitanul. Militar teribil, dela statul-major. Măine-poimăine îl vedem general... Da-i ciufut rău. Nu știu cui seamănă. Ne face neamul de răs. Nici nu s'arată printre noi. Veșnic numai cu militarii lui, cu nasul în cărți și 'n hărți... Am să te duc totuș să-l cunoști. Dar să-l iei cum este...

Virgil Pinteia era bun de gură și vesel și vioiu ca un copil. Toată lumea din Sibiu îl cunoștea și-l iubea, fiind un medic priceput și dezinteresat, și un român inimos. Găzdui pe Titu la dânsul. Avea un apartament plăcut, într'un cartier frumos. Dădu musafirului dormitorul, rămânând ca el să se culce în birou pe un divan.

După ce Titu se primeni, eși împreună cu Pinteia care îl prezintă, la cafenea, tuturor, ca pe un poet plin de făgăduinți și reprezentant al „Tribunei Bistriței“. Il primiră cu obișnuita simpatie ocazională. Unii își aduseră aminte de niște versuri ale lui Titu din „Familia“. Mai ales însă Barbu Luca, un tânăr slăbuț și mititel, el însuși poet și redactor la un ziar din Sibiu, se împrieteni cu Titu și se oferi să-i fie călăuză credincioasă și nepărtinitoare.

Mai târziu Titu legă cunoștință și cu căpitanul Pinteia, care stătea într'o odaie simplă și aproape sărăcăcioasă, pe lângă comandamentul corpului de armată unde avea serviciu. Il găsiră între hărți, săbii, tunici și cizme, în pyjama scurtă, la birou,

cu un teanc de acte în față, pe care le închise cu cheia în sertar, fiind secrete militare. Liviu Pinteau era un om înalt, cu fruntea lată, cu părul rar, ochii albaștri oțel și pielea bronzată.

— Iți aduc pe cumnatul nostru — zise Virgil, intrând. Te previn însă că Titu e poet român și deci să nu-i bați capul cu ideile tale renegate, să-l silești să se supere!

Căpitanul zâmbi și strânse englezește mâna lui Titu, zicând politicoș:

— Dacă-i poet, înseamnă numai decât că-i și iredentist?... De altfel să nu iai în seamă clevețirile fratelui meu... Sânt român și eu, dar mai nainte de a fi român, sânt ofițer și servitor al Majestății Sale Impăratului. Ca atare, firește, nu pot admite năzuințele celor de teapa dumnealui, care trag mereu cu ochiul către București și spre România. În mintea mea așa-ceva nu se cheamă politică națională, ci trădare de țară...

Vorbea foarte liniștit, având în voce energia omului care, după frământări grele și-a stabilit o linie de conduită în viață și o apără cu o convingere rece, hotărâtă. Titu îl asculta uimit. El încă nu întâlnise până azi un adversar cumpătat, cu argumente sigure, care nu se speria de fraze. Se simți îndată într'o inferioritate supărătoare. Obișnuit să răspundă la contraziceri cu vorbe pe care, deși izvorau dintr'un sentiment înverșunat, nu le putea strânge într'o ordine de bătae logică — nu îndrăzni multă vreme nici să deschidă gura. Din norocire Virgil cunoștea prea bine ideile fratelui său și le răsturna cu ușurință, doborându-i și acuma dovezile cele mai grele prin câte o glumă aruncată ca o piedică grotescă între picioarele unui luptător netemut.

Stătură împreună vre-un ceas. La sfârșit și Titu se întremă și puse căpitanului întrebarea:

— D-ta adică nu dorești unirea noastră a tuturor?

— O, asta deocamdată e utopie!

— Ce înseamnă la d-ta „deocamdată“?

— Ei, câteva secole, să zicem... În orice caz cât timp puterea noastră militară e vie și viguroasă, svârcolirile iredentiste rămân simple visuri utopiste.

— Dar dacă ar veni un război?

— Războiul n'ar putea realiza visurile dumneavoastră. Se știe doar că România e aliata noastră. Deci...

— Alianțele însă nu sânt eterne!

— Vrei să zici că România s'ar putea întoarce împotriva noastră? zâmbi căpitanul. Greșită socoteală. Foarte greșită. Pe care România nici nu va face-o niciodată, căci toate interesele ei o silesc să fie alături de noi. O silesc! Accentuez special: o silesc!

— Dar dacă totuș n'ar fi cum crezi? Ce-ai face atunci d-ta?

— Curioasă întrebare! zise Liviu devenind grav. Mi-aș face, evident, datoria. Se mai poate discuta aceasta? Dar nici prin gând nu mi-ar trece vreodată să șovăesc măcar o clipire în fața unui dușman al împăratului, ori cine ar fi dușmanul!

— Frații noștri...

— Aici nu încape frăție. Când fratele ți-e dușman și vrea să-ți răpească ție casa ta și ograda ta ca să și le mărească pe ale sale, ei bine, îi dai la cap ca și altui dușman și nici nu-ți mai pasă că ți-a fost cândva frate!

Virgil ascultase zâmbind dialogul dintre Titu și Liviu. El făcuse de mult aceleași întrebări și primise aceleași răspunsuri, deși îi demonstrase șubreziența temeliei lor. Dar, fiindcă știa că pe căpitan îl sâcâe și-l tulbură totdeauna asemenea discuție, Virgil era bucuros că Titu îl încolțește.

— Lasă-l dragul meu, că n'o scoți la capăt cu dânsul! strigă în cele din urmă medicul râzând deoarece vedea că Titu se posomorește. E renegat de tot... E pierdut pentru noi... Are să se schimbe însă când îl vom face general în România-Mare.

Liviu Pinteza zâmbi disprețuitor:

— Cred c'ar fi fost mai plăcut să fi vorbit de altceva...

— Da, despre Radetzky sau de cucerirea Bosniei — zise Virgil râzând.

— Mi-ar fi făcut multă plăcere să cunosc și eu operele cumnatului nostru — continuă căpitanul, fără să asculte gluma fratelui său, întorcându-se spre Titu. Nu vorbesc românește atât de bine cât aş dori, fiindcă am stat numai între străini și n'am avut ocazie să vorbesc limba mea natală, dar citesc cu drag, când am răgaz, cărți românești. În general însă mă interesează romanele și nu pot suferi poeziile...

— Atunci tocmai ai nimerit-o! strigă medicul. Căci Titu scrie numai poezii!

— Ce are a face? Cel mult n'am să-l citesc...

Deși convorbirea fusese ținută tot timpul într'un ton de intimitate prietenească, totuș Titu eși plouat din locuința căpitanului Liviu Pinteza. Argumentele ofițerului se războiau în sufletul lui cu convingerile sale entuziaste și-i înteteau în creeri întrebarea infricoșătoare: dar dac'o fi având căpitanul dreptate? Din fericire Virgil nu-i dădu vreme să se sbuciume și-i zise serios:

— Văzuși câte baliverne sălășluiesc într'un spîrit strâmt de militar?... Primejdia asta ne amenință însă pe toți, dacă nu ne vom apăra din răspuțeri sufletele de invazia străină!

Sibiul avea o înfățișare de sărbătoare. Străzile gemeau de lume românească, sosită de pretutîndeni: preoți, învățători cu nelipsita umbrelă subțioară, profesori, avocați, țărani.. Cu tot caracte-

rul său german, oraşul părea azi o reşedinţă românească. În marea de români, străinii dispăruseră.

— Parcă miile de robi muncitori şi harnici ar fi pus stăpânire pe cuiburile trântorilor! se gândea Titu reînsufleţit la vederea furnicarului de români.

Seara avu la Hotel Traian un banchet de cunoştinţă. Titu şedea la masa reprezentanţilor presei, pe când Virgil Pinteş, ca unul din fruntaşii Astrei, trecuse aproape de bătrânul preşedinte. Între gazetarii gălăgioşi, Titu se simţea străin. Toţi se cunoşteau, îşi povesteau păţaniile naţionale, procesele, articolele, vorbeau de tirajul ziarelor, de deputaţii români dela Budapesta, de guvernul unguresc, de procurori... O lume nouă îşi deschidea tainele în faţa tânărului reprezentant al „Tribunei Bistriţei“. Şi lumea aceasta îl zăpăcea şi-i răcea speranţele. În toate vorbele ce le auzea mişunau preocupările mărunte, personale, interesate. Nici unul nu rostea un cuvânt despre vre-un ideal superior. Fiecare părea încântat de sine însuşi şi îngrijorat veşnic să se ridice deasupra celorlalţi cu orice preţ... Vecinul lui din dreapta era Barbu Luca, tânărul poet care însă acuma deabia se sinchisea de dânsul şi alerga mereu să ciocnească ba cu „ilustrul asesor consistorial“, ba cu „magnificenţa sa Cutare“ şi, de câte-ori se întorcea la locul său, şoptea în treacăt lui Titu:

— E o canalie ilustrul, dar trebuie să-i faci curte, căci altfel nu poţi trăi!

Pela sfârşitul banchetului, după multele discursuri umflate, Titu îşi simţi inima atât de mâncată de amărăciune, că-i venea să plângă cu hohot.

— Pretutindeni egoismul, o, Doamne! îşi zicea privind cu ochii rătăciţi la feţele roşite de băutură, cu râsuri prefăcute pe buzele umede.

— Titule, Titule! îl deşteptă deodată glasul lui Virgil dela spate. Ia vino încoace!.. Ce-i cu d-ta,

poete? Ce ești așa de trist când toată lumea e veselă?

Deabia acasă își desveli nedumerirea, cu lacrimi în ochi, ca un copil nepriceput care a suferit jigniri grele întâia oară când a pășit în lumea largă. Virgil Pintea îl ascultă pe gânduri, dând din cap înțelegător.

— Toți am trecut prin amărăciunile dumitale de acuma — zise dânsul apoi, ca un părinte blând. Dar viața așa e, dragul meu. Viața e nimicitoarea iluziilor. Numai cel ce-și poate păstra visurile în ciuda cruzimilor vieții, numai acela nu va pierde încrederea niciodată... Firește că spectacolul nu e înălțător, dacă intri în culise să vezi sforile... Nu te uita însă la indivizi, căci indivizii sânt mărunți, sânt oameni, care totdeauna își caută rosturile lor. Privește departe și atunci ai să vezi cum se va schimba panorama... Serbările astea, de pildă! Nu te uita la oameni, la discursurile lor, la conferințele și procesele verbale în care fiecare caută să-și arate meritele reale sau închipuite... Nu! Astea sânt nimicuri... Dumneata încearcă să vezi ansamblul! Și atunci vei simți în toate manifestările acestea, bune, rele, înălțătoare sau josnice, civilizate sau sălbatece, vei simți bătaia pulsului unui popor care vrea să trăiască și care se luptă crâncen ca să poată trăi... Intr'o bătălie numai rezultatul are însemnătate hotărâtoare. Ce-mi pasă mie cum beau și mănâncă soldații în vremea războiului prelung? Istoria nu va ști decât: am biruit sau am fost biruiți... Ș'a-poi iarăș, lupta noastră e o defensivă activă, cum ar zice fratele meu căpitanul. Dușmanul ne atacă prin toate mijloacele moderne de cutropire, prin cultura lui, prin școala lui, prin arta lui, prin banii și prin munca lui... Noi trebuie să dăm din mâini ca baremi să nu ne înneacă. Atât. Dacă ne menținem la suprafață, am izbutit... Ținta este să nu pătrundă dușmanul în cetatea noastră. Ei, și

ținta aceasta, cu toate mărunțișurile omenеști care pe dumneata te întristează e câștigată. Asta-i mândria noastră. Și trebuie să fie și mândria dumatăle și a orcuī i-e drag aevea neamul!

Trei zile, cât ținură serbările, Titu luă parte la toate ședințele, conferințele și banchetele festive, liniștit, mulțumit, răsunându-i în urechi cuvintele lui Virgil Pinteа de câte ori vre-un amănunt încerca să-l tulbure. Insuflețirea însă nu-l mai stăpâni până a treia seară, la balul care încheia solemnitățile... Toate doamnele erau în costume naționale din toate ținuturile, oferind un spectacol impresionant. Și, spre miezul nopții, toate domnițele aceștia frumoase ca zânele și gingașe ca florile, se prinseră într'o horă imensă, fredonând în cor, cu glasuri dulci, ademenitoare, cuvintele unui cântec popular pe care Virgil Pinteа, îmbrăcat țărănește, îl cânta din fluer în mijlocul lor... Hora aceasta i se păru lui Titu un simbol al întregеi vieți ardelenеști, legătura între mulțimea cea mare, umilă și ostenită, și conducătorii ei, eșiți tot din sânul ei și neuitându-și obârșia.

— Trăiască românii! izbucni deodată Titu nemai putându-și stăpâni emoția.

Strigătul fusese în sufletul tuturor, căci îndată toată sala se umplu de glasuri înflăcărate:

— Trăiască românii!... Trăiască doamnele române!... Neamul românesc!

Polifaiul orașului interveni discret pe lângă bătrânul președinte al Asociației să potolească entuziasmul primejdios. Glasul președintelui însă se pierdu ca o chemare neputincioasă în vârtejul unui uragan zguduitor.

În aceeași noapte Titu vru să-și scrie articolul pentru „Tribuna Bistriței“, dar nu izbuti să lege nici două vorbe. Inima îi era atât de plină de fericire încât mereu trecea în biurou la Virgil Pinteа să-și împărtășească impresiile.

— Ce minunată-i viața românească! zicea într'una. Ce mare e neamul nostru! Nu există în lume popor mui bun, mai harnic, mai mândru, mai puternic... Nu poate să existe!

În culmea însuflețirii își aduse deodată aminte că mâine trebuie să plece de-aici, dincolo. Dar își zise cu hotărâre:

— Nu mai plec nicăiri! Rămân aici!... Ar fi o trădare să plec de-aici!... Aici e nevoie de oameni! Aici e nevoie mai mare ca oriunde!

Adormi foarte decis să se oprească la Sibiu, să intre la vre-o gazetă, însfârșit să se facă folositor norodului.

A doua zi se deșteptă frânt de osteneală, pe când Virgil Pinteș îl scutura din răspuțeri:

— Sus! Sus, leneșule!... E ora zece și trenul n'are să te aștepte pe d-ta, stimate poete, să-ți mistui în somn impresiile naționale!... Haidem, să nu întârziem dela poliție, unde trebuie să-ți scoatem biletul de trecerea frontierei, altfel rămâi aici...

— Cum să rămân aici? sări Titu, biruindu-și deodată oboseala. Imediat sânt gata! Numai cinci minute!... S'ar putea să mai rămân aici, odată ce am pornit la drum?... Dincolo e fericirea cea ade-vărată... Acolo trebuie să fie!

7.

George turba... Dintru'ntâi îi venise să se năpustească la Florica și s'o sdrobească. După ce a scos-o din sărăcie și din noroi, după ce nu e în stare să-i facă baremi un copil, acum umblă să-l și necinstească? Se opri însă gândindu-se că Ion

e capul tuturor relelor și că deci cu dânsul trebuie să se răfuiască... Al Glanetașului i-a făcut destul rău, numai rău, și fără nici o pricină...

Toată ziua de Sâmbătă își ascunse mânia parcă nici n'ar bănuî nimica'n lume. Și, fiindcă Ion n'a venit pela ei, seara s'a dus la cârciumă unde l'a și întâlnit. Vorbiră mai prietenos ca altă dată și George îi spuse că mâine se va duce la pădure, și spunându-i îl privi atât de senin încât văzu bine bucuria din ochii lui Ion care, ca să-l descoase, întrebă:

— Da când vrei să pornești, George?

Glasul lui, tocmai pentru că voia să pară nepăsător, avea o tremurare ușoară de mulțumire pe care George o simți foarte bine. Răspunse liniștit:

— Apoi când o însera mai bine, ca să mergem pe răcoare.

Duminecă după amiazi trecu iar pe la cârciumă și iar întâlni pe Ion, și iar aduse vorba că diseară trebuie să plece la pădure. Ion era amețit puțin de rachiu și chiuia și horea parcă toată lumea ar fi fost a lui. În ochii lui strălucea sfidătoare bucuria bucuriilor. Apoi când să iasă George, Ion îi ură drum bun și mai ceru o sticlă de băătură, să-și astâmpere focul.

Pe Florica însă George degeaba o iscodise. Își vedea de treburile ei prin casă, ca totdeauna, încât bărbatul se gândi că poate ea nici nu e vino-vată... Ii pregăti merinde în traistă și ea însăși agăță traista de loitră... Când începu să se întunece, Toma Bulbuc opri cu carul în uliță, în fața casei. George înjugase boii și-l aștepta. O slugă de-a lui Toma veni în carul feciorului, să-i mai ție de urât pe drum. Când își făcură cruce să pornească, sluga strigă:

— Da topor nu-ți iai, bade George?

George tresări. Inadins nu luase, gândindu-se c'o să-i trebuiască acasă. Sări jos din car și a-

lergă în tindă. Savista, care se întoarse pe prispă, nepricepând cum poate pleca dânsul când ea i-a spus că are să vie Ion Glanetașu, bâigui plângător:

— Nu duce, bade... Stai aci...

— Să nu pățești ceva, George, că te-ai întors din cale — murmură Florica.

— Vezi mai bine tu să nu se întâmple pe-aici vre-o poznă! zise bărbatul tare, de frică să nu audă nevasta cum îi bate lui inima.

— N'ai nici o grijă, că doar mă cunoști și mă știi! răspunse femeea liniștită.

Carele se urniră. Intunerecul le înghiți curând, lăsând în urmă numai scârțâitul roților, din ce în ce mai mulcom.

Pe bolta vântată stelele se aprindeau pe rând ca niște luminițe fricoase. Peste sat se cobora o ceață plăpândă, alburie, care parcă subția bezna și o răcorea.

George tremura în car ca și când l-ar fi sgribulit frigurile. De vorba, îi dârdâiau dinții. Eșiseră din sat și suiau pe coastă, printre ogoare tăcute pe care clăile innegreau ca tâlharii la pândă... Două zile plănuse dânsul ce-o să spue tatălui său când va sosi clipa, și acuma nu-i venea nimic în minte. I se părea că a plecat de-acasă de un veac și vedea mereu pe Ion cum se furișează în ogradă, cum se așează în pat lângă Florica... Apoi deodată gemu:

— Parcă nu mi-e bine... Mă întorc...

O luă drept peste câmp. Auzi cum strigă tatăl său ceva, dar nu înțelese nimic. Vru totuș să răspundă „bine, bine“, și n'avu glas. Când nu mai auzi carele, începu să alerge. Se rostogoli de vre-o două ori prin șanțuri, peste haturi. Ii era cald de se năbușea. Un strop de sudoare îi căzu pe mână și-l învioră parcă l'ar fi atins un cărbune aprins. Cu cât se apropia, cu atât îi era mai frică să n'ajungă prea târziu.

Sări gardul porumbiștei din dosul casei, eși în grădinița din față și de-aci în ogradă. Casa dormea nepăsătoare și tăcută ca o matahală moartă. Peste drum un câine, hămăi de două ori, iar în balta din vale broaștele orăcăiau urât într'o întrecere ațățătoare... Vru întâi să intre buzna, dar se răzgândi înainte de a porni spre tindă... Poate că Ion totuș n'a venit încă, ș'atunci... Bătu în ușă, ușor, cum bat flăcăii în geam, la fete. Glasul Floricăi răspunse îndată, limpede, nedormit.

— Cine-i?

George tăcu... Glasul femeii îi sbârnăia în creeri, spunându-i:

— Vezi, nu dormea... Il aștepta...

Auzi pașii Floricăi, desculți, apropiindu-se încurcați de foșnetul cămășii. Ușa se crăpă hoțeste să nu facă zgomot.

— Tu ești? șopti ea.

— Eu, eu — mormăi George, intrând repede.

Nevasta recunoscuse glasul, se dădu laoparte ca pleznită de un biciu. Dar, înainte ca George să-i fi simțit spaima, se reculese și, punând zăvorul, întrebă îngrijorată:

— Vai de mine, George, dar ce-i de te-ai întors așa?

— Nu prea mi-e bine... Dar lasă, că nu-i nimic... Culcă-te tu! Până mâine-mi trece — zise bărbatul încet, ca și când i-ar fi fost teamă să nu deștepte pe cineva.

Florica vru să mai întrebe ceva, dar răspunsul lui șoptit și tremurat parcă-i puse un căluș în gură. Se urcă în pat, se învăli și căută să vadă prin întuneric ce face George. Nu vedea nimic, dar îl auzea suflând greu ș'apoi deodată desbrăcându-se grăbit. Când se întinse lângă ea, sub cearșaf, un fior îi trecu prin spinare, căci George era un sloi de ghiață.

— Ce ți-e de te cutremuri așa? întrebă bărbatul cu un glas gros și greu ca un dangăt de clopot.

— Ce să-mi fie... M'a cuprins frigul când ți-am deschis...

Vremea parcă stătea în loc, precum stăteau și dânșii nemișcați, oprindu-și respirația ca să audă, mai bine orice urmă de sgomot, într'o așteptare amortită. Deafară pătrundea ca prin puf orăcăitul broaștelor, îndulcit, ca un cântec de dragoste. Geamurile însă se stingeau în întuneric încetul cu încetul, arătând că vremea totuș trece și că cerul se înouează treptat-treptat. O stea verzue, care mai clipea singuratecă, dispăru deodată acoperită parcă de o perdea neagră, trasă de o mână tainică.

Cine știe câtă vreme s'a scurs astfel?

Se gândeau acum amândoi, aproape în acelaș timp.

— Poate că nu mai vine...

Și pe când se gândeau, auziră deodată poarta, scârțâind foarte ușor, apoi niște pași cari se apropiau de casă, rar, cu mare băgare de seamă. Apoi câinele de peste drum hămăind iar de două ori. Cântecul broaștelor se curmă scurt ca și când arunci un bolovan în apă.

George și Florica încremeniră. Peste un minut pașii în ogradă se mai apropiară puțin. Apoi iar urmă tăcerea, apăsătoare ca o piatră de mormânt... Ș'apoi tăcerea fu clătinată brusc de un fulger orbitor, în lumina căruia își văzură, amândoi, ochii sticli-tori de încordare. În aceeași clipă însă răsună un șuerat lin ca o chemare veche... Atunci George se ridică în pat și ascultă, iar după un răstimp șopti stins:

— Mi se pare că e 'cineva 'n ogradă?

— Cine să fie? zise Florica cu un glas gătuît de spaimă.

— Mă duc să văd! mormăi repede George scu-lându-se și trecând cu pași hotărâți în tindă.

Când atinse zăvorul, îi trăzni prin creeri că nu poate eși afară cu mâna goală. Se gândi să iea toporul, dar își aduse aminte că toporul l'a lăsat în car. Tot atunci își mai aminti că în colțul tinzii, după ușa, trebuie să fie sapa cea nouă pe care a cumpărat-o Joia trecută în Armadia și căreia numai ieri i-a pus coadă. Incet, să nu se împiedece de Savista și s'o scoale, pipăi în ungher și o găsi... Pe urmă deschise ușa și păși pe prispă cu sapa în dreapta. Vru să izbească îndată, dar nu văzu nimic de întunerec... Zise aspru și tare:

— Cine-i?... Cine-i?

Un vânt rece se porni deodată, deșteptat parcă de glasul omului, fășâind trist prin frunzele pomilor și trântind poarta ogrăzii, care rămăsese crăpată. Atunci George prinse în marginea grădiniței din fața casei o mișcare nevrută, după care auzi îndată:

— Ssst... sst!... sst!...

George făcu câți-va pași spre grădină, îndârjit. Și întrebă iar mai apăsător:

— Cine-i?

— SSst!... sst... st! răspunse acuma mai aproape.

Cu amândouă mâinile, George ridică sapa și izbi. Simți că fierul a pătruns în ceva moale și, în gând îi răsări întrebarea: „Unde l'oi fi lovit?” Dar numai decât se auzi iarăși, mai încet și rugător:

— Ssst... sst...

George izbi a doua oară. Sapa sâsâi în aer. Apoi un pârâit surd, urmat de un sgomot năbușit ca și când se prăvale un sac plin. Mai ales sgomotul acesta infuriă mai crunt pe George. Parcă tot întunerecul s'ar fi schimbat dintr'odată, într'o baltă de sânge încheșat, care-l asmuțea. Lovi a treia oară, fără a-și mai da seama unde...

Orăcăitul broaștelor reincepu brusc, speriat, amenințător, ca o văicăreală vâltorită în văzduh de

vântul ce sufla mereu mai mânios și mai înțepat. George tresări ca și când deodată și-ar fi revenit în fire. și intră grabnic în tindă, zăvorând bine ușa și așezând sapa la locul ei.

În casă Florica stătea acuma, ghemuită de groază, pe laviță, lângă fereastră.

— Ce-ai făcut, omule? murmură femeea întinzând brațele spre dânsul, ca o apărare sau ca o rugăciune.

— L'am omorât! răspunse scurt George.

CAPITOLUL XIII

S F Â R Ş I T U L

1.

Ion se prăbuşise sub lovitura a doua care-i crăpase ţeasta. Lovitura următoare n'o mai simţi, precum nu simţise durere nici la cea dintâi... Venise deadreptul dela cârciumă, ameţit însă mai mult de fericire decât de rachiu, deşi băuse atâta de speriasse pe vădana lui Avrum. Venind, fluera vesel ca pe vremea când era holtei şi se ducea la fete, înainte de-a fi avut vre-un gând de însurătoare. Dar sufletul îi era aşa de plin de bucurie, că se stăpânea să nu sară să îmbrăţişeze gardurile pe lângă care trecea şi câinii care-l lătrau ici-colo. Strecurându-se în ograda Floricăi, trase o înjurătură înăbuşită fiindcă poarta scârţăise puţin şi-i era frică să nu se trezească Savista. Dealtfel se hotărâse ca, dacă oloaga s'ar deştepta şi ar crâcni, s'o cotonogescă fără multă vorbă. Lăsa poarta deschisă inadins ca să nu mai scârţăie când va pleca. Toate le potri-

vise cu mare grije, numai la George nu se gândise deloc, parcă nici n'ar fi fost pe lume.

Când se deschise ușa tinzii cu sgomot, i se încuibă în minte să facă „ssst“, tot din pricina Savistei. După pași însă cunoscă că nu e Florica... Avu o străfulgerare de gelozie: o fi îmbrățișat altul pe femeia inimei lui... Dar la George nu se gândea... N'apucă să crâșnească din dinți, când auzi glasul lui George. Iar glasul acesta îl ului atât de mult că i se moleși toată ființa de parcă nici mâna nu și-ar mai fi putut-o mișca. În creeri totuși îi rămase uitat acel „ssst“ pe care simțea nevoia să-l rostească prosteste, fără voia lui.

În aceeași clipă își dădu seama deodată că i-a sosit ceasul. Mintea i se luminează, deși gura-i boscorodea într'una „ssst“, tot mai domol și mai nesigur. Aștepta loviturile, îngrijorat doar cu ce o să-l trăznească? Auzi foarte lămurit vâjâind în aer ceva, simți o izbitură ascuțită în brațul drept, dar fără durere și urmată doar de o fierbințeală ciudată, care parcă-i topea creerii, încât începu să-și amintească repede, ca într'o aiurare, cum se ducea la liceu în Armadia, cum a fugit dela școală ca să umble cu vitele pe câmp și să țină coarnele plugului, apoi dragostea lui dintâi cu fata dascălului Simion Butu-noiu, măritată acum cu unul din Săscuța, apoi dragostea lui să aibă pământ mult, și Ana, și copilul, și Florica, și Titu cu toată familia Herdelea și cu cântecele cele frumoase, seara în pridvor, și-i părea rău că toate au fost degeaba și că pământurile lui au să rămâie ale nimănui... Vâjâi iar ca o vijelie îngrozitoare într'un pustiu fără margini, și înțelese că iar îl lovește... Apoi deodată, ca și cum suflă în lumânare, se făcu întuneric deplin.

Pe urmă se trezi ca dintr'un somn greu. Habar n'avea cât stătuse în nesimțire și nici ce se întâmplase. Numai când își auzi propriile-i gemete, își aduse aminte... Era ud learcă. Se simțea par-

c'ar zăcea într'o baltă murdară. „O fi sângele meu!“ se gândi dânsul. Vru să pipăe, dar nu-și putu clinti mâna dreaptă. Deabia deschise ochii obosiți... Ploua mărunț. Picurii îi cădeau pe obraji și-l înțepau, căci carnea lui ardea. Văzduhul era cenușiu, ca și când se apropie zorile, dar cerul era înăbușit de nouri, și ploaia cernea mereu, mărunță, rece, un-suroasă... Dureri cumplite îi țâșneau de pretutindeni și-i clocoteau în cap amețitor. Chiar gemetele îi implântau cuțite în piept. Se gândea însă numai la băltoaca în care se bălăcea, care-l scârbea și din care voia să scape cu orice preț.

— Mor ca un câine! îi trecu apoi deodată prin mintea aprinsă de desperare.

Și îndată începu să se târască din răspuțeri, sprijinindu-se pe mâna stângă, în ciuda suferințelor îngrozitoare ce-i sfâșiau trupul. Gemea cu gura încleștată și se târa mereu, mereu. Poate un sfert de ceas să fi ținut sfortărea crâncenă care-l duse până sub nucul bătrân delângă gardul dinspre uliță. Mai avea vre-o doi pași ca să ajungă la poartă... Sub nuc însă i se întunecă iarăș tot... Doar gemetele înăbușite se mai svârcoleau în corpul crâmpoțit...

Apoi ploaia stătu. Din pomi și de pe streșini picura din ce în ce mai rar. Nourii se împrăștiu. Cerul albăstrea proaspăt, spălat... O vacă mugi undeva prelung, puternic, încât câinii deșteptați din ațipeală, porniră deodată în tot satul să latre speriați... Cucuriguri vioaie își răspundeau cu înversunare... Oamenii eșeau prin ogrăzi, frecându-și somnul din ochi sau întinzându-și oasele. Pe ulița cea mare începeau a urui carele pornite la câmp.

Paraschiva răposatului Dumitru Moarcăș trecu cea dintâi pe dinaintea casei lui George, desculță, sgribulită, leopăind grăbită prin noroiul moale și rece, strângându-și năframa la gât și pe gură. Un horcăit greu o opri, ca trăznică. Se închină de spaimă, dar totuș se apropie de gard și, printre nuiele, văzu

pe Ion plin de sânge... Incepu să țipe parc'ar fi călcat-o tâlharii:

— Săriți!... Tuuulai!... Săriți...

Florica eși îndată în ușă, în cămașă, nepieptănată... Așa veghiase toată noaptea, pe laviță, ascultând gemetele înfiorătoare din ogradă, așteptându-și parcă rândul în fiecare minut, cu ochii țintă la George care, pe urmă, se așezase pe dunga patului, sufla aspru, tresărea uneori și poate că făurea ceva în mintea lui înfierbântată... Era albă la față ca varul stins și picioarele-i tremurau și deabia o țineau. Văzu băltoaca de sânge lângă grădiniță, aproape de prispă, apoi dâra roșiatică, spălăcită, ce se întindea până sub nuc, unde Ion zăcea ca o grămadă de carne... Lumea se învârtea cu ea, dar n'avea putere să stoarcă nici un glas și nici o lacrimă. Rămase pe prispă, ca o stafie surprinsă de lumina zilei.

Ograda se umplu repede cu oameni care se minunau, strigau, se închinau, injurau, pe când, printre picioarele lor, copiii cu părul ciufulit se îmbulzeau curioși, cercetând sângele ca niște copoi ne-struniți. În curând sosi și primarul Florea Tancu, sfătos că se găsește în treabă oficială, răcni să se dea la o parte toată lumea, se uită la mort cu gravitate, fără să-și facă cruce ca ceilalți oameni, și declară solemn că nimeni n'are voie să se apropie până ce nu vine notarul. Porunci apoi strajei Cosma Ciocănaș să iea un cal din grajdul lui George și să plece în goană spre Jidovița.

Vremea trecea. Cerul se limpezi de tot și soarele începu să sbicească umezeala... Fiindcă muștele bâzâiau tot mai obraznice, primarul ceru o velință să acopere cadavrul. Florica aduse un cearceaf nou și alb ca floarea. Atunci eși afară și George, slăbit la față, cu ochii rătăciți în fundul capului. Zărindu-l, lumea care până aci se interesase

numai de mort, se gândi și la ucigaș. Florea Tancu întrebă simplu:

— Tu l'ai omorât?

Și George nu răspunse, dar plecă fruntea 'n pământ.

Glanetașu veni mai târziu, alergând, împreună cu Zenobia care bocea și afurisea de răsuna tot satul.

Spre prânz în sfârșit sosi notarul Stoessel cu judecătorul cel nou din Armadia, cu medicul circumscripției și cu doi jandarmi. Paraschiva spuse judecătorului cum a auzit pe Ion horcăind, dar doctorul, care se uitase la cadavru, râse ironic zicând:

— Palavre, muiere!... După asemenea lovitură nenorocitul n'a mai horcăit decât cel mult în fața lui Dumnezeu, când i-a citit sentința prin care i-a hotărât lăcașul în raiu sau în iad, după cum s'a purtat aici pe pământ!

Medicul, între două vârste, ovrei, vorbind românește ca un român, avea slăbiciunea glumelor și calambururilor, chiar în momente neprielnice. Deoarece Paraschiva se jura pe toți sfinții din calendar c'a auzit horcăitul, doctorul se grăbi să reconstitue crima științificește: mortul a fost târât de cineva, probabil de ucigașul însuși, dela prispă până aproape de poartă, spre a induce în eroare justiția... Judecătorul îi întrerupse explicațiile, adresându-se primarului:

— Se știe cine l'a omorât?

— Eu l'am omorât! păși George hotărât în fața judecătorului.

— Cum l'ai omorât?

— Cu sapa...

— Și de ce?

— Pentrucă venise la nevastă-mea și...

— Destul! îl opri judecătorul, adăogând către jandarmi: Este arestat!

Între timp doctorul își scosese haina, își sumesese mânecile cămășii, iar acum se apucă să facă repede autopsia cadavrului. Jandarmii goliseră ogradă de lume. Numai George rămăsese să privească cum taie medicul carnea moartă, și Florica, lângă prispă, iulemnită.

Tăind și forfecând doctorul guraliv arăta rănile și explica judecătorului care fuma țigară după țigară, spre a-și alunga greața:

— Uite asta, domnule judecător, asta a fost cea mai grea... L-a pocnit în creștetul capului, dar osul a fost destul de rezistent că doar a pleznit... Mare minune! Rar caz! Sau poate lovitura n'a fost prea de tot puternică... Ori și cum e o minune să dai cuiva în cap cu sapa și țeasta să nu se spargă. Așa ceva numai printre țărani se găsește... În schimb patru coaste rupte complet... Lovitură mortală și asta, firește... Poftim cum i-a deschis coșul, mai-mai să-ți încapă degetele în rană... Și ce lungă... Zece... treisprezece centimetri... Ehe, sapa!... Da, și brațul e zdrobit, dar nu prea rău... Asta n'ar fi avut importanță... se vindeca... cel mult brațul rămânea cu betesug... Desigur încă că a fost ultima lovitură, când ucigașul a mai pierdut din furie...

Apoi, isprăvind și spălându-se pe mâini, declară hotărât:

— A fost un om ca oțelul!... Putea să trăiască o sută de ani!

Judecătorul porunci jandarmilor să pornească cu George. Florica acum se desmetici și strânse repede merinde într'o traistă pe care bărbatul o luă, întunecat, cu inima chinuită. Apoi George ridică ochii întristați spre dânsa și-i întâlni ochii mari albaștri privindu-l drept cu o imputare și o milă care nu știa dacă sunt pentru el sau pentru cellalt. Avu un început de mișcare ca și când ar fi vrut s'o îmbrățișeze sau baremi să-i întindă mâna... Dar

se opri, rușinat să-și deschidă sufletul în fața a-tâtor oameni ce-i pândeau toate gesturile. Privirea i se mohori iar și zise poruncitor:

— Vezi, Florico, iea seama... Că eu cine știe când m'oi întoarce...

Femea îi răspunse dând din cap cu resemnare. Vegherea și emoțiile îi șterseseră bujorii din obraji și-i desemnaseră cearcăne vinete sub ochi. Așa însă părea mai frumoasă, încât George, tulburat, se întoarse brusc spre poartă, urmat de jandarmii tăcuți.

Savista, care toată vremea stătuse pitulată pe prispă ca o găină speriată, izbucni într'un scâncet prelung:

— Bade George... bade, bade, badee!...

George ajunsese în mijlocul uliții. Intoarse capul, dar ochii lui mângâiară pe Florica... Apoi porni cu pași rari și dispăru.

— Credința mea este că, dacă n'ar exista femeea, n'ar mai fi nevoie de justiție criminală! zise judecătorul pe ungurește medicului și notarului, privind cu mare atenție la Florica. Femeea este începutul tuturor păcatelor!

— Și chiar sfârșitul — adăogă doctorul râzând, incredințat c'a făcut un spirit.

Notarul Stoessel, ca mai mititel, se grăbi să zâmbească, spre a fi pe placul tuturor, și apoi întrebă respectuos:

— Dacă doriți, putem face actele la primărie, unde-i mai comod și mai curat...

Propunerea fu primită și se suiră cu toții în trăsura ce aștepta în uliță. Atunci primarul Florea Tancu se apropiă cu pălăria în mână și întrebă ce să facă cu mortul.

— Să-l îngropați! strigă medicul. Ce întrebare caraghioasă!... Ei, haidem! Dă-i drumul că mă așteaptă clienții acasă...

Mortul era acoperit cu cearceaful însângerat. Un roiu de muște sburăta prin prejur... Zenobia năvăli acuma și începu să-l bocească hohotind, iar după ce se sătură de plâns, blestemă pe George cu tot neamul lui, pe Florica, pe doctor și mai ales pe judecătorul care n'a pus jandarmii să taie în bucățele pe ucigașul bătrânețelor ei. Blestemele i le curmă numai sosirea Glanetașului cu carul în care fu ridicat cadavrul... Bătrânul, cu capul gol, o luă înainte, boii cu carul mortuar după el, ș'apoi Zenobia, înconjurată de mulțime de femei care lăcrimau înăbușit.

Florica, în mijlocul ogrăzii, se uită după car, cu ochii mari, încremeniți. Nu mai putea. Durerea o sugruma. Lacrimile i se porniră singure, șiroae, arzându-i obraji ca hârtia.

2.

În Pripas nu se pomenise omucidere de când se ținea minte. Acuma oamenii fierbeau și se cruceau. Vestea a alergat degrabă în Jidovița, în Armadia, în toate împrejurimile. Și toată lumea compătimea și lauda pe Ion, c'a fost așa ș'asa de bun și de harnic... Totuș nici pe George nu-l ocăra nimeni, și-i doreau să scape mai ușor din pacostea ce-a dat peste dânsul. Numai Vasile Baciul spunea pe ici, pe colo:

— Dumnezeu nu bate cu bâta... Iaca, mi-a furat pământurile ș'acu l'a săturat Dumnezeu de pământ!

Tomu Bulbuc, tatăl lui George, sosi acasă seara, cu carele de lemne. Pe drum aflase nenorocirea

și avea remușcări că nu s'a întors și el când a văzut că se întoarce feciorul. Descusu pe Florica și pe Savista, iar a doua zi, în zori, fu în Armadia. Nu i se dădu voie să vorbească cu George și nici măcar să-l vadă. Un paznic dela temniță însă îi spuse că, foarte curând, va fi transportat la Bistrița, în închisoarea tribunalului, deoarece vina lui merge la Curtea cu jurați. Atunci Toma se repezi la Herdelea să-i ceară sfaturi. Familiei învățătorului îi adusesse svonul încă de eri o femeie din Pripas și Ghighi, plânsese toată seara pe „bietul Ion“, dar erau dornici de amănunte și Toma Bulbuc trebui să le povestească mai întâi tot ce știa. Herdelea îl sfătui apoi să iea pe Grofșoru, care-i cel mai strașnic avocat din lume. Se duseră împreună la Grofșoru căruia Toma îi făgădui toată averea lui, numai să-i scape băiatul din belea.

— Bine-ar fi să ți-l scap cu doi trei ani, moșule! răspunse avocatul. În orice caz eu voi face ce-mi stă în putință...

Preotul Belciug văzu o milostivire cerească în întâmplarea aceasta sângeroasă. Ii părea rău de Ion, dar în aceeași vreme se bucura că biserica va câștiga prin moartea lui. Se felicita pentru norocoasa idee ce i-a fost inspirată de Dumnezeu de-a asigura pe seama sfântului locaș o avere atât de frumoasă... Hotărî să facă o înmormântare deosebit de solemnă omului care a lăsat de bună voie bisericii tot ce a stăpânit în valea plângerilor. Dădu voe ca groapa lui Ion să fie săpată chiar în curtea noii biserici și făgădui să-i ridice, pe socoteala sa, o piatră pe mormânt spre a eterniza creștineasca faptă a celui răposat întru Domnul.

La înmormântare se strânse mai tot satul. Soții Herdelea cu domnișoara Ghighi veniră înadins să însoțească la groapă pe Ion care, deși le făcuse

buclucul cu jalba lui, a fost om săritor și de ispravă. De altfel prilejul era bun să încerce și o învoială cu „pământul“ în privința locului căsuței lor.

Belciug sluji cum știa el mai frumos și mai mișcător. Dar mai ales printr'o cuvântare funebră înduioșă și inimile cele mai împietrite. Mulți oameni își ziceau că Ion și-a simțit moartea de când și-a dăruit bisericii averea. Preotul îl dădu drept pildă tuturor bunilor creștini:

— Biserica este leagănul nostru, unde ne întorcem când ne-a obosit viața, unde veșnic găsim mângâiere și înălțare, este scutul neamului nostru credincios și asuprit. Cine dăruiește bisericii, dăruiește poporului și cine dăruiește poporului, preaslăvește pe Dumnezeu. Câtă vreme biserica noastră va fi mare și statornică, toate vijeliile și urgiile lumii le vom înfrunta cu tărie...

Nici un ochi nu rămase însă uscat atunci când prin gura preotului, Ion își luă rămas bun dela părinți, dela toți prietenii și cunoșcuții. Iar când însfârșit pomeni pe George, care i-a curmat viața pământescă, și-i zise „te iert, căci n'ai știut ce faci“, tot norodul izbucni într'un hohot de plâns și Zenobia, năucită de jale, se izbi cu capul de dunga coșciugului, încât deabia o potoliră cei dimprejur.

Pe urmă Ion fu coborât în pământul care i-a fost prea drag, și oamenii au venit pe rând să-i arunce câte o mână de lut umed care răbufnea greu și trist pe scândurile odihnei de veci.

Glanetașu făcu pomeni bogate la care familia Herdelea, mai populară, trebui să ia parte și chiar să guste din toate mâncările „de sufletul lui Ion“. Preotul Belciug, bolnăvicios ca totdeauna, a venit doar spre a cinsti amintirea „mândrului creștin răposat“, dar n'a luat în gură nici măcar o picătură de rachiu îndulcit cu secărea.

După pomeni, Belciug pofti acasă la dânsul pe Herdelea, împreună cu stimata doamnă și dragă-lașa domnișoară, să se mai odihnească puțin înainte de-a pleca în Armadia care, oricum, e o plimbare zdravănă pentru niște „dame delicate“. Fi-rește că familia primi invitația cu plăcere; doar d-na Herdelea, fiindcă nu uita așa de lesne uneltirele oamenilor răi, cam strângea din buze și răspundea cu monosilabe preotului care-și înflorea cuvintele cu zâmbete bucuroase, parcă nici un noul n'ar fi în'unecat vreodată prietenia dintre frunțașii Pripasului. Astfel îi veni ușor învățătorului să aducă vorba de locul cu pricina, iar răspunsul lui Belciug însenină deodată chiar și pe dăscălița.

— Negreșit, frate Zaharie — zise popa frecându-și mâinile. Cum să nu ne iubim noi românii unul pe altul? “Nu-i destul că ne mănâncă inspectorii afurișiți, să ne mai ciorovăim și noi pentru nimicuri? Facem, Zaharie, cum nu! Să știi că Joia viitoare, când vin prin Armadia, trec pe la tine și mergem împreună să facem actele cum se cuvine între frați...

Când vorbeau însă mai în tihnă, se pomeniră cu Vasile Baci, ciupit bine dela pomeni, reclamând preotului pământurile lui Ion care i se cuvin lui acum după orice dreptate omenească. Belciug se supără:

— Ba să-ți fie rușine, măi omule, să mai umbli după avere, când văd că ai ajuns de râsul satului cu bețiile! Omul mai bea câteodată, nu zic, dar nu ca porcul, cum faci tu!... Folosința pământurilor, pe cari ți le-a lăsat răposatul, fie iertat, am să ți-o las și eu, dacă-i fi om de treabă. Dar dacă n'ai să o slăbești cu cârciuma, apoi să știi că eu te scot și din casă, Vasile! Așa că, ori te faci om de omenie, ori de unde nu...

Vasile Baciuc vru să-l întrerupă, ceea ce însă pe Belciug îl înfuriă atât de rău, că îl luă de mână și-l scoase afară:

— Hait, hait... aici mie nu-mi trebuie bețivi ne-rușinați!... La cârciumă să fii obraznic, beciznicule!

Familia Herdelea îi împărtășea indignarea.

— Țasta-i cel mai ticălos din tot satul! zise d-na Herdelea, cea mai revoltată de îndrăzneala țaranului.

3.

Câteva zile pe urmă în casa Herdelea numai de Ion și de Belciug se vorbea. D-na Herdelea se înduioșă mai ales amintindu-și cu câtă sfințenie o asculta bietul Ion când cânta ea seara în pridvor, iar învățătorul nu mai era supărat de amărăciunea ce i-a pricinuit-o cu jalba răposatul, ba chiar spuse:

— Cine știe? Poate că ne-a fost spre bine, că de când ne-am mutat în Armadia parcă toate ne ies în plin!

Belciug devenise omul cel mai de treabă din lume. Dăscăliță găsea că, orice s'ar zice, e un preot fără pereche, care nu umblă după blestemății, deși e încă destul de tânăr și vădov de atâția ani, și că Pripăsenii nici nu merită asemenea popă, căci sunt niște criminali cari seucid unii pe alții ca sălbatecii. Iar când odată Ghighi, vorbind de dânsul, scăpă, fără să vrea, porecla „pământul“, care avusese atâta căutare până atunci, doamna Herdelea o dojeni că nu-i frumos să ocărăscă o fată cuminte pe un slujitor vrednic al lui Dumnezeu.

În acelaș timp, Herdelea aștepta vești dela Titu, care trebuia să fi sosit în România. Citise în „Gazeta Transilvaniei“, la Groșoru, darea de seamă despre strălucitele serbări dela Sibiu și inima-i sărise din loc de bucurie văzând, printre reprezentanții presei, și pe *Titu Herdelea*, („*Tribuna Bistriței*“). Umblă cu ziarul în buzunar două zile și-l arată tuturor prietenilor, după ce avusesse grija să sublinieze cu creion roșu numele fiului său. Totuși, fiindcă nu primise încă nici o știre dela el, îi era frică să nu fi pățit ceva la trecerea graniței.

— Doar l'o feri Dumnezeu de asemenea pastore! zise dăscălița când află îngrijorarea soțului ei. Și apoi e dânsul isteț deajuns...

— O, Titu e un băiat rar! De-ar fi și alții ca el...! murmură Ghighi oftând visătoare.

Dealtfel Ghighi, de o vreme încoace, era într-o stare sufletească ciudată. Aici îi venea să plângă, aici să râdă, fără nici un motiv aparent. Și de oarece mai târziu observă că mâhnirile ei sunt în strânsă legătură cu zilele când nu venea Zăgreanu să se consulte cu Herdelea asupra unor foarte însemnate și interminabile chestiuni pedagogice, fata se rușină că s'a îndrăgostit prea mult și începu să declare părinților ei tot mai dese ori că nu-l poate suferi. Declarațiile acestea apoi fură punctul de plecare al unor controverse sgomotoase, mult asemănătoare celor ce au sguduit casa Herdelea în Pripas, pe timpul apariției lui George Pinte. Atât doar că nici învățătorul și nici mai ales d-na Herdelea nu luau pe Ghighi în serios ca odinioară pe Laura... Deprecierea aceasta o enerva pe Ghighi și mai rău și o întărâta împotriva lui Zăgreanu, încât curând spuse că mai de grabă s'ar mărita cu un măturător de stradă decât cu dânsul. Degeaba îi reamintea Herdelea norocul Laurei. Dar unde scrie că și ea are să nimerească negreșit ca

soră-sa? Cine poate să știe ce fel de caracter are Zăgreanu? Sub masca lui de băiat model se poate prea bine să se ascundă un ipocrit sau un bețiv sau alt stricat... S'au mai văzut destule cazuri. Și baremi de-ar fi din vre-o familie de seamă... dar tatăl lui e un simplu cărăuș...

— Nu-s eu de nasul lui! striga Ghighi cu mândrie. S'apoi stați să vedem întâi când va fi numit undeva și pozna asta de Zăgreanu! Până atunci are să curgă apă multă pe Someș...

Singur argumentul cu numirea lui li se părea bătrânilor cumpănit. Herdelea se mira că nu mai vine nici un răspuns la cererea lui de pensie și-i era chiar frică să nu se fi răs gândit inspectorul. De când se obișnuise cu gândul că e pensionar, era nerăbdător să-și aibă patalamaua la mână. Inceputul anului școlar bătea la ușă și, dacă nu se rezolvă repede pensionarea lui, înseamnă că iar să bată drumurile în fiecare zi până'n Pripas, în loc să-și vază de slujba ce o avea la Groșoru și să-și încaseze în tihnă lunar, pensioara cuvenită... Mereu întreba pe Zăgreanu ce mai știe, dar tânărul mai îngrijorat, nu știa decât ceeace-i făgăduise inspectorul: că locul din Pripas e al lui.

Deocamdată însă, fiindcă se apropia Joia când Belciug avea să vie să sfârșească cu locul casei, soții Herdelea se sfătuiră și se învoiră să întabaleze averea lor din Pripas pe numele Ghighiței, pentru orice eventualitate. Nu-i amenința nici un sechestru sau vre-o altă nenorocire, dar e bine ca fata să aibă o leacă de zestre, nu ca sârmana Laura. Ei înșiși vor trăi cu ce au, iar dacă Herdelea nu va mai putea munci la Groșoru, nu-i nimic, se vor ajunge și din pensioară, că lor nu le mai trebuie nici fumuri, nici măriri, ci doar cât să bage în gură și să-și ție zilele bătrâne.

Preotul Belciug trase cu brișca chiar la dânșii. Era obosit de alergăturile pentru biserica cea

nouă, dar totuș bucuria îi lucea în ochi că în sfârșit ținta vieții lui e înfăptuită. Povesti cu însuflețire ce pregătiri a făcut pentru sfințirea care va avea loc Duminecă, cum a invitat pe episcopul din Gherla și cum episcopul a răspuns că va veni negreșit, cum are siguranța că toți preoții din județ vor fi de față, împreună cu toată „inteligenta” română din Armadia și împrejurimi, că va fi și o petrecere cu dans unde desigur d-șoara Ghighi va avea rolul principal și că în sfârșit Pripasul va deveni în ziua aceea un adevărat centru românesc de nădejdi frumoase.

În privința locului care-l interesa pe Herdelea preotul venise înarmat cu tot ce trebuia spre a se putea face repede toate formele. Plecară împreună la judecătorie, pela notarul public, pela cărțile funduare... Până la amiazi isprăviră tot, ba avură vreme să treacă și la Groșoru care se însărcină gratuit, să transcrie grabnic averea răposatului Ion Glanetașu pe numele bisericii române din Pripas.

În aceeași seară și cu învoirea dascăliței, Herdelea făcu o înștiințare episcopiei cumcă își retrace plângerea împotriva preotului Belciug, declarând că eminentul părinte sufletesc al Pripasului numai dintr'o scăpare din vedere, iar nu din rea voință, n'a venit cu crucea la Bobotează.

Chiar a doua zi sosi apoi și comunicarea inspectorului că ministerul a binevoit să-i încuviințeze trecerea la pensie, mulțumindu-i pentru serviciile aduse statului. Herdelea tremură citind adresa și se îngâmfă de mulțumirile ministrului. Fi-rește că, până seara, toată Armadia află regretele guvernului de-a fi pierdut un învățător atât de harnic ca Herdelea și toată lumea se minună de asemenea dinstincție rară... La Berăria Grivița, unde intră să bea o bere, Herdelea întâlnește pe Zăgreanu care tocmai primise și el numirea.

— Bravo, urmașule! strigă Herdelea arătându-i adresa inspectorului. Și-ți doresc să capeți și dumneata, peste treizeci de ani, o hârtoagă ca asta colea!

În cinstea acestor vești, Herdelea ciocni câteva pahare cu Zăgreanu, sperând în sinea lui că tânărul având numirea în buzunar, va deschide vorba despre Ghighi. Zăgreanu însă se posomorî de tot, suspină foarte des și nici măcar nu se uită în ochii lui Herdelea.

— Mi se pare mie că Zăgreanu vostru e cam hoțoman! zise Herdelea acasă, povestind mușenia tânărului.

— Ei, acuma vedeți c'am avut dreptate! strigă Ghighi, căutând să pară triumfătoare, deși inima îi tremura ca varga.

4.

Înainte de prânz, pe când Ghighi își potrivea rochia de bal în care voia să meargă, a doua zi, la sfințirea bisericii din Pripas, veni Zăgreanu, mai gătit ca de obicei și mai grav.

— Vrea să-mi ceară mâna — se gândi Ghighi, speriată de rușine și neîndrăznind să sufle un cuvânt.

Zăgreanu întrebă pe d-na Herdelea dacă nu-i acasă cumva „domnul colega“ și, aflând ceace știa, se uită la Ghighi, roși, vru să plece îndată și înșfârșit îi sărută mâna și-i zise:

— Domnișoară... cred că veniți la sfințire în Pripas?...

— Da... tocmai mă pregătesc să... — murmură fata.

— Atunci... atunci la revedere în Pripas! băl-băi Zăgreanu zăpăcit, eșind repede fără a-și lua rămas bun dela d-na Herdelea.

— Ori e viclean, ori e fricos — își zise dascălița, clătinând din cap fără însă a se supăra cum s'ar fi supărat altădată. Baremi de-ar da Dumnezeu să fie bine...

Indată după masă Ghighi colindă toate prăvăliile ca să găsească niște panglicuțe fără de care rochia ei n'ar fi avut nici un farmec. Voia să fie mâine cea mai drăguță dintre toate fetele, mai ales că-și zicea în gând, melancolică: „Poate că e ultima mea petrecere de fată!...” Trecând pela poștă, auzi o bătaie în geam. Era Bălan, care-i făcea semn să intre.

— Scrisori!... Și una chiar dela București! zise Bălan cu zâmbetul lui blajin pe o față rotundă și umedă de sudoare. Adineaori au sosit... Tocmai mă gândeam cum să vi le trimit mai repede că știu cât trebuie s'o așteptați... Poftim, domnișoară, și iartă-mă că te-am oprit din drum!

— Dela Titu! strigă Ghighi, apucând scrisorile și repezindu-se afară, zăpăcită.

Uită panglicuțele și nu se opri până acasă, frământată de bucurie, învârtind în mâini scrisoarea dela Titu și totuș nedesfăcând-o.

— Titu! Scrisoare! țipă dânsa aprinsă.

— Bravo! Bine c'a dat Dumnezeu! Mi s'a luat o piatră de pe suflet! zise Herdelea, punându-și ochelarii ca totdeauna când citea ceva deosebit. Ei, ia să vedem ce spune Bucureșteanul nostru!

Citi:

„Iubiții mei, sânt numai de două săptămâni în „România și parc'aș fi de când lumea. O viață „nouă s'a deschis în fața mea. O fi mai bună, o „fi mai rea, cine ar putea spune? Deocamdată mă „sint uluit și atât de mic că veșnic mi-e frică să „nu fiu strivit de vârtejul ce mă înconjoară... Mul-

„tăcut a avea sânt numai când mă întorc cu gândul acasă, între d-voastră care-mi sântei cei mai dragi în lumea asta mare și străină...”

— Săracul! bolborosi dăscălița, cu gura pungă și ochii umezi.

„Ce a fost și ce-am făcut în Sibiu, ați citit de sigur în gazete. Ar fi trebuit să scriu și eu ceva pentru *Tribuna Bistriței*, dar unde am avut răgaz de scris când mă frigeau grijile trecerii gra-niței?”

— Ba ar fi fost bine să fi scris, c'ar fi văzut și domnii de pe-aici! se întrerupse Herdelea, privind peste ochelari la dăscălița, ca și când i-ar fi cerut părerea.

— Săracul șopti d-na Herdelea.

„Căci ușor n'a fost de trecut în Țară, fără pașaport, și dacă nu era Virgil Pinte, nu știu zău cum aş fi ajuns la București. Nu vă puteți închipui ce om de treabă e Virgil! Drăguț, săritor, energic, — o adevărată comoară. Laura poate fi mândră cu asemenea cumnat...”

— Mi se pare că scrisoarea cealaltă e tocmai dela Laura — zise Ghighi.

— Lasă, c'o vedem pe urmă, și tăceți acum! făcu Herdelea.

„Virgil a fost salvarea mea. Eu, când am văzut câte greutăți și primejdii sânt de biruit, era să renunț de-a mai încerca. Dealtfel îndrăgisem Sibiul și mă gândeam să mă opresc acolo. Virgil însă nici n'a vrut să audă de una ca asta. Cum să te împotmolești la jumătatea drumului?... Ne-am dus împreună la polițaiul orașului care a refuzat categoric. Acelaș răspuns l-am primit și la comandantul poliției de frontieră... Insfârșit primarul, un sas bătrân, simpatic, prieten cu Virgil, s'a îndurat de mine, în urma spuselor lui Virgil că sunt ziarist, că aş vrea să profit de ocazie să

„văd Bucureștii și altele... M'am închinat când
„m'am văzut cu biletul de trecere în buzunar...

„Până la Turnu-Roșu m'a însoțit și Virgil Pin-
„tea. Niciodată n'am fost mai mișcat ca în jumă-
„tatea de oră cât m'am plimbat acolo, pe prundișul
„gării care parcă plângea sub pașii noștri. Mă
„durea inima și 'n gând îmi ziceam într'una că
„n'am să mai văd poate cât voi trăi pământul Ar-
„dealului care mi-e atât de drag, mai drag ca orice
„în lume... Apoi sirena locomotivei a șuerat pre-
„lung, duios, zguduindu-mi sufletul. M'am îmbră-
„țișat cu Virgil și am plâns amândoi...”

— Săracul mării înstrăinat! murmură d-na Her-
delea, * ștergându-și nasul.

„Pe urmă nici nu știu cum m'am pomenit în
„Câineni... România! Țara! Doamne-ajută!... Gra-
„iul unguresc dispăruse. Pretutindeni și toată lu-
„mea românește: funcționarii gării, vameșii, con-
„ductorul trenului, călătorii, casele... tot și toți..
„Pentru mine, obișnuit cu străinii la toate auto-
„ritățile de seamă, schimbarea aceasta a fost o
„minune. Auzeam și nu credeam, și mă simțeam
„atât de fericit că-mi venea să îmbrățișez pe toți
„oamenii.

„Dar fericirea nu e nicăiri statornică. Am sosit
„în București noaptea și am tras la hotel. Vro-
„iam să mă duc a doua zi la rudele care m'au pof-
„tit la Sângeorz să viu la dâșii ca acasă. M'am
„dus și n'am găsit decât niște slugi obraznice.
„Boierii încă nu s'au întors dela băi. Se vede că
„dela Sângeorz au mai trecut și aiurea. A treia
„zi mi-am căutat o odaie mobilată, eftină, căci ho-
„telul mi-ar fi mâncat repede bănișorii cu care am
„ajuns în țara visurilor mele. Apoi din două în
„două zile am trecut pela casa deputatului și voi
„mai trece. Speranțele se destramă însă mereu.
„Viața-i viață pretutindeni, cu aceleași deșertă-
„ciuni, cu aceleași așteptări și mai ales cu aceeași

„față spăimântătoare care retează scurt aripile a-
 „vântului. Visurile sunt tot atât de fără preț aici,
 „ca și dincolo. Numai cei ce nu le au sânt mul-
 „țumiți, căci numai ei știu să stoarcă plăcerile
 vieții.

„Se poate totuș să fie din vina mea amărăciunea
 „care mă chinuește. Nici un paradis nu e frumos
 „ca acela pe care și-l zugrăvește omul în sufletul
 „său. Raiul unuia poate să fie iadul altuia. Feri-
 „cirea e clădită de închipuirea fiecăruia și fie-
 „care și-o potrivește ca o haină. Poate că eu sânt
 „croitor prea neîndemânatec. Și poate că, din pri-
 „cina aceasta, niciodată n'o să-mi gălesc haina
 „râvnită... Dar, în locul nădejdlor stinse, răsar
 „veșnic altele noi, mai ademenitoare, mai strălu-
 „citoare, deschizându-ți drumuri noi, năzuinți noi.
 „Necunoscutul e singurul îndemn trainic în lume,
 „fiindcă într'însul se ascund toate tainele ce dau
 „preț vieții.

„Și astfel, în așteptarea viitorului, mă mângâi
 „cu trecutul. Vălmășagul în care am căzut, îmi în-
 „dreaptă gândurile tot mai des înapoi. Până să-mi
 „gălesc un locșor în lumea nouă, mi-e dor de cea
 „veche pe care am părăsit-o. Deaceea vă rog să-mi
 „scrieți des și mult, despre tot ce se petrece la
 „noi, căci toate mărunțișurile îmi sunt mai dragi
 „acuma ca atunci când trăiam în mijlocul lor. Su-
 „fletul meu rătăcește aici într'un deșert fără po-
 „pasuri ca o pasăre ce și-a pierdut cuibul... Vă
 „sărut pe toți cu multă iubire — Titu“.

Când isprăvi Herdelea, rămase o tăcere ca în-
 tr'o biserică goală. Deabia târziu dăscălița bălbâi
 amar:

— Vai săracul băiat, cum s'a mai înstrăinat!...
 Of, Doamne, Doamne!

— Ce înstrăinat? zise Herdelea, căutând să-și
 ascundă emoția. Așa-i omul când pică în altă țară...

Lasă că se obișnuște dânsul, că doar e bărabt, nu cârpă!

Se întinseră la vorbă toți trei, încât uitară cealaltă scrisoare. Dealtfel Laura nu spunea nimic nou afară de vestea că iar e grea și că speră, cu ajutorul lui Dumnezeu, să facă un băiat.

D-na Herdelea vru să scrie ea însăși lui Titu, să-l mângâie, povestindu-i despre toți și toate, și mai cu seamă cum s'a prăpădit Ion Glanetașu, știind cât de mult a ținut el odinioară la „bîetul Ion“. Herdelea însă o făcu să-și amâne planul până după sfințirea din Pripas, zicând:

— Cine știe, poate că și de-acolo vom avea de scris ceva...

Bătrânii schimbară o privire plină de înțeles: „ceva“ însemna Zăgreanu. Ghighi auzi și nu protestă ca de obicei, fie că nu voia să se supere după scrisoarea lui Titu, fie că avea și ea oarecare speranțe aninate de sfințirea bisericii lui Belciug. Ba mai târziu spuse enigmatic:

— Am să-i scriu și eu, ca să știe tot.

5.

Duminecă... Satul parc'a întinerit și s'a prime-nit în așteptarea zilei mari. E curat și vesel, nu degeaba poruncise preotul ca fiecare om să măture ulița în fața casei, să curețe ogrăzile și să împodobească porțile cu verdeață. Insuși Dumnezeu s'a milostivit să îngădue o vreme frumoasă, vrând parcă să răsplătească astfel strădaniile slujitorului său. Toată lumea îmbrăcase haine albe de sărbătoare. Soarele de toamnă, cumpătat și veșted, împrăstia lumină caldă și plăcută.

Belciug, frânt de oboseala pregătirilor, nu mai simțea decât o emoție grozavă, alcătuită dintr'o

mulțumire fără seamăn și o nerăbdare din ce în ce mai dureroasă. Fiindcă de Sâmbătă seara au început a sosi țărani de prin satele mai depărtate, deabia a închis ochii toată noaptea. În zorii zorilor apoi a fost în picioare, a dat o raită pela școală, unde avea să fie banchetul „inteligenței”, pela Todosia vădana lui Maxim Oprea, unde va petrece poporul, pela biserica nouă, să fie toate în bună ordine. Iși pipăia mereu inima, parcă i-ar fi fost frică să nu înceteze deodată a mai bate tocmai când să culeagă roadele tuturor silințelor sale.

Acuma dinspre Jidovița și dinspre Săscuța, trăsurile uruiiau mereu pe Ulița Mare. Calești frumoase sau hodorogite, înălbite deopotrivă de praf, briști ușoare, docare iuți, cupeuri grele aduceau domnimea, pe când țărani de pe departe sau mai cu stare veneau în căruțe acoperite cu scoarțe pestrițe, iar cei de prin prejur, spălați și primeniți, în cete gălăgioase, pe jos... Cârциuma începu să aibă căutare, cu toate opreliștele preotului care ceruse Pripășenilor să nu ia nimic în gură până după sfânta liturghie. Rifca, văduva lui Avrum, ajutată de Aizic, avusese grije să-și umple toate butoaele cu rachiu, ca nu cumva să se isprăvească băutura într'o zi așa de mare și cu atâția mușterii... Taraful lui Goghi din Bistrița sosi în trei căruțe; în cea din urmă se înălța gorduna, falnică și prevestitoare de veselie. Belciug nu uitase să tocmească el însuși lăutari pentru popor; Briceag, împreună cu tovarășii lui, Holbea și Găvan, închinau la cârciumă în așteptarea începutului serbărei.

Preotul Belciug fu mai fericit când picară Herdelenii.

— Of, bine că v'a adus Dumnezeu! suspină dânsul zâmbind cu mâna la inimă. Câtă emoție... Of, baremi de-ar merge strună toate!

Doamna Herdelea și Ghighi fură rugate îndată să inspecteze împodobirea bisericei și apoi mai ales pregătirile făcute la școală pentru banchetul domnimei. Mâncările erau servite de Berăriile Rahova și Grivița din Armadia, dar totuș ochiul femeii e mai ager ca al celui mai iscusit restaurator din lume... Herdelea însă trebui să rămâe cu Belciug, să-i dea ajutor la primirea oaspeților.

Episcopul sosi pela zece, într'un cupeau închis, tras de patru cai, înconjurat de o ceată de flăcăi pripăseni, călări, care îl așteptaseră la podul de peste Someș, după ordinele preotului. Cupeul era urmat de vre-o șase alte trăsuri în care se găsea suita episcopului, alcătuită din înalte fețe bisericești.

Doi preoți tineri se repezără să-i ajute să coboare din cupeu. Când păși episcopul pe scară, trăsura se îndoi, aproape să se răstoarne. Era bătrân și foarte gras, dar cu o față blândă, cu niște ochi albaștri și limpezi de copil și cu o barbă ninsă în care se amestecau părul lung și mustățile galbene. A avea obraji roșcovani și sufla greu.

— Foarte cald — murmură dânsul surâzând sililit împrejur și ridicând degetele să binecuvinteze mulțimea descoperită.

Pe fruntea largă care se pierdea în creștetul pleșuv și lucitor, licăreau bobite de sudori. Simți că-i vine să strănute și se acoperi repede. A avea groază de guturai și de aceea se ferea veșnic de curent și de răceală.

Belciug își făcu loc cu coatele prin înghesuială, șoptind într'una mișcat „dați-mi voe, vă rog“ până ce ajunse cu mare greutate în fața episcopului. Aici tuși ușor, ca să-și alunge emoția din gât, și apoi rosti cele câteva cuvinte de bunăvenire, pe care le învășase în fața oglinzii, încurcându-se totuș de mai multe ori, ceace însă parcă spori solemnitatea clipei.

— Bine... bine — găfâi episcopul plictisit. Tare frumos... Râvna Sfinției Tale mă bucură foarte... Preotul... păstorul Domnului... Da... Așa... Dar înainte de-a începe programul, aș dori să mă odihnesc puțin... Măcar zece minute... M'a prăpădit călătoria... Ș'apoi am dormit foarte prost azi-noapte în Armadia...

Protopopul din Armadia, la care dormise episcopul și care-i făcuse un pat împărătesc, păli, dar se făcu că nu aude.

Arhiereul intră în casă cu Belciug, ceru apă, se așeză într'un jilț și stătu neclintit vre-un sfert de ceas, cu ochii trudiți închiși, mișcând doar buzele din când în când fără glas. Belciug rămase lângă dânsul, tăcut și respectuos. Afară însă lumea porni spre biserică.

Cincizeci și doi de preoți, cu episcopul în frunte, slujiră sfințirea. Veștmintele bătute cu fir umpleau biserica de strălucire. Mirosul de tămâie se urca până'n tavan și se cobora până'n sufletele care-l sorbeau lacome, îmbătate de evlavie. O taină adâncă, copleșitoare și plăcută frământa toate inimile și mințile.

Din clipa când trecu pragul bisericii, înfățișarea episcopului se schimbase ca prin farmec. Ochiul lui măriți păreau scăldați într'o blândețe cuceritoare și pe toată fața îi plutea un zâmbet bun, nevinovat și cucernic ce-i tremura ușor barba argintie. Glasul obosit răsuna dulce și lin, pătrunzând drept în suflete, îmbrățișându-le și înălțându-le în altă lume. Chiar broboana de sudoare de pe frunte părea o cunună de diamante sau o aureolă nedespărțită.

În sfârșit se sui în amvonul strâmt, pășind anevoe pe treptele în spirală, găfâind foarte tare încât se auzea până în cor. Liniștit își roti privirea peste tot cuprinsul bisericii, mângâind parcă icoanele noi, tavanul pictat cu stele, din care atârna un candel-

labru cu zeci de lumânări albe aprinse, ca o făclie uriașă, altarul daurit, fumul alburiu de tămâe șerpuint deasupra mulțimii de oameni care se îngheșuiau tăcuți, cu fețele roșii asudate, cu ochii mari ridicați spre amvon, amestecați deavalma, domni în haine negre, țărani cu cămașa ca zăpada, femei în catrințe pestrițe... Apoi, ca un moșneag obosit de anii vieții și întrezărind fericirea cea mare, vorbirar, domol, fără înflorituri și fără gesturi, despre Dumnezeu, despre oameni, despre români, despre școală și credință, despre Belciug, despre toate, nemeșteșugit, încheind cu o blagoslovenie simplă, ca o revărsare a unui duh viu. O tăcere lacomă îi înghițea cuvintele, picurându-le în inimile oamenilor ca un balsam atotputernic.

D-na Herdelea, care la început nu-l putuse suferi, părându-i-se prea gras și lumesc, din care pricină nici nu se îmbulzise să-i sărute mâna, deși se zice că asemenea sărutare poartă noroc toată viața, — acuma șezând în strană, având la stânga pe Ghighi și la dreapta pe d-na Filipoiu, se îmblânzi și simți din ce în ce mai multă simpatie pentru omul bătrân atât de schimbat la față, parcă ar fi văzut pe Dumnezeu. Când se isprăvi predica, șopti pocăită d-nei Filipoiu :

— Uite-așa îmi închipuesc că trebuie să fi fost și apostolii! Oameni cu slăbiciuni în fața oamenilor, și sfinți cuprinși de duhul sfânt în fața lui Dumnezeu...

— Da, da, — făcu doamna Filipoiu, întorcându-se speriată, fără a fi auzit șoapta, căci, în vremea cât vorbise episcopul, ea se gândise cu tristețe la Elvira ei, care n'a avut încă nici un pețitor.

Indată după săvârșirea slujbei, episcopul ceru să i se aducă repede cupeul, să plece, dornic să ajungă negreșit acasă diseară, la pătuceanul lui în care

să-și odihnească oboselile drumului. Belciug de-abea l'a putut îndupleca să guste ceva la iuțeală și să închine un pahar de vin pentru viitorul parohiei din Pripas... Impreună cu episcopul plecară fi-rește și fețele simandicoase venite numai ca să arate că nu lipsesc dela ceremoniile naționale și religioase.

Ceilalți oaspeți însă răsuflară scăpând de prezența stânjenitoare a vlădicei. În câteva minute toată domnimea se găsi la banchet, întâmpinată cu „Deșteaptă-te române“ de către iscusitul Goghi. Me-sele erau întinse în școala golită de bănci și in-frumusețată cu verdeață. Groșoru ținu întâiul toast pentru „vrednicul preot Belciug“, având grija să accentueze la urmă că „datoria acestui colț româ-nesc este să trimită în viitor deputat român în Camera de pe malul Dunării“. Și de-aci încolo toa-sturile urmară lanț două ceasuri, încât tinerii de am-bele sexe, doritori de dans, începură să murmure. Belciug primea felicitările, mulțumea tuturor, dă-dea ordine chelnerilor, neobosit ca și când fericirea care-i înflorise obrazii, i-ar fi îndoit și puterile.

Ghighi băuse o jumătate de pahar de vin roșu, ciocnind mereu cu Zăgreanu care se făcuse ca racul, îi angajase toate dansurile, își dădea ochii peste cap, negăsind vorbele care să-i îmbrace gân-durile, își desfășura planurile de viitor ce preve-deau negreșit și în deosebi o nevastă drăguță, cu-minte, cultă... „întocmai ca d-ta, stimată domni-șoară“.

— Dansul! Dansul! se auzi însfârșit tot mai des printre cavalerii nerăbdători, răsplătiți cu pri-viri recunoscătoare de către domnișoarele sfioase, în bună parte odrasle de preoți, ahtiate după dans deoarece vara aceasta n'a fost nici o petrecere de seamă în împrejurimi.

În sfârșit Zăgreanu începu niște tratative miste-rioase cu Goghi, pe care le încheiă cu o strângere

de mână, neuitând să aibă în palmă o hârtie de zece coroane. Rezultatul fu o *Ardeleană* zvăpăiată care stârni un ropot de aplauze tinerești. Intr'o clipă câțiva țărani scoaseră afară atâtea mese încât jumătate școala se prefăcu în sală de dans. Zăgreanu, fericit, alergă la Ghihi care roși de mândrie că are cinstea de-a deschide balul, pe când prietenele ei din Armadia ședeau îngrijorate... D-na Herdelea, ținând carnetul de dans și evantaiul Ghihiței, își luă cuvenitul loc pe un scaun lângă perete, între d-na Filipoiu și d-na Groșoru, desbătând greutățile vieții. Vorbind însă nu scăpa din ochi deloc pe Ghihi care dansa ca o zână, se mlădia, zâmbitoare, primea multe complimente și ciripea cu Zăgreanu, ocolindu-i privirile rugătoare.

În cealaltă jumătate de școală domniile continuau banchetul și toasturile. Popa din Vărarea se cherceli curând, ca și doctorul Filipoiu și profesorul Maiereanu. În cele din urmă, cu toată împotrivirea lui Spătaru, țină un mic discurs și solgăbirăul Chițu, subliniind în treacăt liberalismul stăpânirii care îngăduie bucuroasă propășirea tuturor popoarelor credincioase patriei. Silvicultorul Madarassy dobândi sărutarea vajnicului Spătaru pentru un înflăcărat „trăiască români!”. Herdelea, întâlnind printre preoți mulți prieteni din copilărie pe care nu-i văzuse de ani de zile, bău cu fiecare câte un pahărel și povesti tuturor cum după treizeci și doi de ani de zile de slujbă, având nevoie de odihna binemeritată, a primit mulțumiri dela însuși ministrul școalelor. În acelaș timp însă lăuda către toți pe Belciug care-i „un popă fără pereche și un om cum nu se poate mai de treabă”. Belciug deasemenea împuia urechile tuturor slăvind pe Herdelea, „prietene neprețuit și român vrednic de stima obștească”.

Aproape de sfințitul soarelui, preotul propuse lui

Herdelea să meargă puțin în mijlocul țăranilor, zicând:

— E datoria noastră, Zaharie, să purtăm de grije poporului!

— Așa-i, Ioane, așa-i... Prea bine... Dar să-mi iau și baba! răspunse Herdelea clipind din ochi foarte jovial.

Doamna Herdelea nu putea să lase singură pe Ghighi. Atunci își aduse aminte și Zăgreanu că, fiind învățătorul comunei, are obligația să meargă și dânsul, mai ales că fără domnișoara Ghighi nu face două parale toată petrecerea. Ghighi era de asemenea bucuroasă să plece, fiindcă Zăgreanu devenise iar melancolic, se încăpăținase să vorbească tot mai stăruitor de ochii ei și chiar începând de câteva ori să-i declare „Domnișoară, te...“, fără însă a îndrăzni să sfârșească „...iubesc!“ Mai găsindu-se și alți doritori de a vedea petrecerea poporului, se adună repede un grup vesel care porni spre casa Todosiei lui Maxim Oprea.

Ograda gema de oameni... Bătrânii, cu primarul Florea Tancu în frunte, stăteau în poarta deschisă și, privind cum joacă tineretul, vorbeau despre biserică, despre cules și despre dările grele. Toma Bulbuc, mohorât, ofta des și deabia arunca uneori câte-un cuvânt, căci gândurile lui erau mereu la George, care acuma ședea în temnița din Bistrița, așteptând judecata curții cu jurați. Mai laoparte, stingher, bătrânul Glanetașu trăgea cu urechea, mai umilit ca odinioară; moartea lui Ion îl cărunțise de tot și-i sădise în ochii blânzi o tristețe statornică.

Straja Cosma Ciocănaș fusese însărcinat de Belciug cu împărțirea celor trei vedre de rachiu gratuit, prevăzute în programul pentru sărbătoarea sfințirii noiei biserici. Iși îndeplineau slujba cu atâta nepărtinire că bruftului pe unii flăcăi care voiseră

să iea două porții, iar cu Macedon Cercetașu ajunsese chiar la o ușoară și trecătoare păruială.

— Tot omul are dreptul la o litră de băutură! Așa-i porunca! Cine nu se satură, să mai cumpere și dela cârciumă! striga Ciocănaș, sfătos, din când în când, în gura tinzii, unde trona cu o pâlnie într'o mână și 'n cealaltă cu o măsură de tinichea, împrumutate dela văduva lui Avrum.

Lângă prispă s'a strâns un pâlc de bărbați împrejurul lui Simion Butunoiu, care povestea minciuni din bătrâni, tușind și strănutând sgomotos. Macedon Cercetașu, trăznit rău, umbla de ici-colo, comandând nemțește și dând din mâini spre marea veselie a copiilor care îl salutau militărește.

Lăutarii cântau *Invârtita* cu foc. Flăcăii tropăiau țanțoș, iar fetele se răsuceau ca sfârlezele, cu zâmbete mulțumite pe față. Umbra nucilor bătrâni de lângă șură se întindea din ce în ce, subțire, cuprinzând aproape toată ograda.

Când sosi grupul de domni, jocul se opri brusc, în semn de respect. Toți bătrânii se descoperiră, iar primarul cu bătrânii înconjurară pe Belciug și pe Herdelea, vorbind de solemnitatea sfințirii care a prilejit atâta cinste satului întreg și îndeosebi preotului. Ilie Onu, care, de când s'a însurat și Nicolae Tătaru cu fata lui Ștefan Hotnog, a rămas capul flăcăilor, se apropie de Zăgreanu și-l pofti să joace, oferindu-i pe cea mai frumoasă fată din Pripas, pe Maria lui Trifon Tătaru, pe care și-o ochise dânsul s'o iea de nevastă în Cășlegi. Zăgreanu, nedeslipit de Ghighi, refuză zăpăcit. Atunci Ilie chemă pe domnișoara la joc, ceace pe doamna Herdelea o umplu de revoltă, iar pe Ghighi o făcu să zâmbească de rușine... Însfârșit primarul, cu consimțământul preotului, porunci flăcăilor să continue jocul, să vadă și domnii cât sunt de frumoase petrecerile prostimei.

Toma Bulbuc izbuti curând să iea deoparte pe

Herdelea, să se mai sfătuiască cu dânsul despre George. Nevasta lui Toma, mai uscată, cu ochii mici veseli mai adânciți în cap și cu glasul mai plângător, veni lângă ei, își frânse mâinile și se jură că numai farmecele rele au putut face pe băiatul lor să cadă în asemenea năpastă. Herdelea îi încurajă să aibă deplină încredere în Groșoru căci nu-i avocat ca el nicăiri.

— Mi se pare că până să vie acasă George, nevastă-sa o să-l aștepte cu copilașul în brațe. Zice că-i grea... O fi, că asta-i menirea femeii — rosti mai târziu Toma, înseninat puțin.

Prin sat însă umbla șvonul că Florica ar fi rămas însărcinată cu Ion. Nimeni nu știa de unde a eșit vorba aceasta, dar mulți o credeau. Unele babe mai lacome de bârfeli ispiteau pe Savista care acum se mutase înapoi la Trifon Tătaru și cerșea iar în Ulița-Mare, deoarece Florica o vedea ca sarea în ochi. Oloaga însă nu răspundea nimănui, era veșnic acră și mânioasă, încât lumea spunea că trebuie să fi intrat în anul morții.

Tocmai când se isprăvi jocul, veni gălăgios Vasile Baci care, după ce încercase zadarnic să corupă pe Cosma Ciocănaș, se dusesse la cârciumă să-și potolească mai bine setea. Cum zări pe Belciug, se întunecă și se îndreptă glonț spre dânsul zicându-i:

— Și așa, domnule părinte, vrei să-mi iai moșia cu tot dinadinsul?

Preotul încercă să nu-l bage în seamă, ca să nu-și strice dispoziția. Vasile însă nu-l slăbi și se îndârji tot mai rău. Atunci Belciug, supărat, îi zise tare, să audă întreg norodul:

— Ai ajuns rușinea satului, măi Vasile, și tot nu te mai sature de blestemății?... Pământ mai mult îți trebuie ca să poți bea mai mult?... N'ar fi păcat de Dumnezeu să încapă în mâinile tale moșia, s'o prăpădești prin cârciumi?... Apoi pământ-

tu nu-i pentru bețivi și leneși, Vasile! Nu, nu! Pământul așteaptă muncă și trudă, nu lenevie!... Ion, ginere-tău, fie iertat, da, merita moșia, că-i era dragă și punea osul s'o muncească. Bine te-a cunoscut de n'a vrut în ruptul capului să o lase s'ajungă iar pe seama ta... Când vei vrea să muncești omeneste și să te lași de beție, atunci să vii la mine să mai vorbim! Deocamdată și cât ai e prea mult... Așa!... Până atunci însă să piei din ochii mei, satană afurisită!

Dojana preotului, mai ales fiind stăpânită, găsi aprobarea tuturor sătenilor. Chiar și Vasile Baci parcă se desmetici, căci îndată începuseră să se închine, mormăind:

— Apoi dacă-i așa, am să fac jurământ în biserică cea nouă și n'am să mai iau în gură nici un strop de rachiu, câte zile-oi mai trăi...

Belciug auzi făgăduința, mulțumit, dar totuși nu vru să mai întindă vorba cu dânsul, ci se întoarse spre un grup de țărani din Săscuța, care veniseră la sfințire dornici să poată muta cât mai degrabă biserica cea veche, să aibă și ei bisericuța lor ca toate satele creștine.

Fiindcă se însera și mai ales fiindcă Herdelea începuse să închine păhărele cu țărani, doamna Herdelea hotărî, că, fără a mai trece pela școală, unde continua petrecerea domnească, e vremea să plece direct acasă, în Armadia. Zadarnice fură stăruințele preotului, care deabia acuma voia să se așeze serios la chef cu Herdelea, zadarnice rugămintele lui Zăgreanu, care se jura că lipsa Ghighiței răpește tot farmecul balului — d-na Herdelea rămase neînduplecată. Belciug atunci le oferă brișca lui cea bună, regretând însă mereu că doamna nu binevoeste să mai zăbovească baremi un ceas. Ca să-i arate că nu-i supărată, d-na Herdelea îl pofti să tragă totdeauna

la dâșșii, când va veni în Armadia, ceea ce preotul primi foarte bucuros.

— Mare păcat însă că nu vom mai lucra de-acuma împreună, dragă Zaharie! adăogă Belciug cu duioșie în glas.

— Ce are a face, Ioane?... N'ai colea pe prietenul Zăgreanu, care-i tot de-al nostru?

— Aș!... Zăgreanu!... Noi doi anevoe o să ne înțelegem — mormăi Belciug, înnourându-se.

— Lasă că-i băiat bun, zău e bun — zise Herdelea învăluind pe Zăgreanu într'un zâmbet de încredere.

— Poate numai dac'ar avea norocul să-și găsească o nevestică bună, româncă verde, uite-așa ca domnișoara Ghighi, poate că atunci ar pricepe care i-e chemarea în mijlocul nostru! rosti preotul mai grav.

Ghichi era să leșine de rușine. Zăgreanu însă fu cuprins de o îndrăzneală extraordinară, încât zise repede:

— Dacă domnișoara m'ar vrea, eu... eu...

— Mă rog, mă rog, asemenea lucruri serioase nu se pun la cale în uliță! îl întrerupse doamna Herdelea cu o blândețe neobișnuită. Vino pe la noi, și te primim cu dragă inimă...

Totuș Zăgreanu, spre a-și potoli avântul, apucă mâna Ghighiței și o sărută prelung.

Brișca porni la pas, căci Zăgreanu îi însoțea pe jos. În fața casei lor din capul satului se opriră puțin. Zenobia, care ședea posomorâtă pe prispă, veni la trăsură, vorbi despre Ion, plânse cu sughițuri și în cele din urmă afurisi pe George și tot neamul lui Toma.

— Bietul Ion! zise d-na Herdelea. Iute s'a mai prăpădit... Se vede c'așa i-a fost scris!

Zenobia se întoarse acasă, lăsând în urmă-i o dără de jale. Pe urmă însă se uitară cu toții la

casa lor mereu goală, mereu încuiată, cu ograda năpădită de burueni.

— Casa vă așteaptă s'o stăpâniți — murmură Herdelea privind increzător în ochii urmașului său.

Peste drum, pe crucea de lemn, Hristosul de tinichea, cu fața poleită de o rază întârziată, parcă îi mângâia, zuruindu-și ușor trupul în adierea înserării de toamnă.

Zăgreanu rămase în mijlocul uliței, urmărind cu priviri drăgostoase trăsura ce se depărta în trapul cailor. Ghighi, șezând pe scăunelul din față îl vedea și-l găsea mai drăguț ca orice alt bărbat din lume.

La Râpele Dracului bătrânii întoarseră capul. Pripasul deabia își mai arăta câteva case. Doar turnul bisericii noi, strălucitor, se înălța ca un cap biseritor... Zăgreanu însă era tot în drum, în fața crucii, cu capul gol, și, cum stătea acolo așa, parcă făcea un jurământ mare.

Apoi șoseaua cotește, apoi se îndoaie, apoi se întinde iar dreaptă ca o panglică cenușie în amurgul răcoros. În stânga rămâne în urmă Cișmeaua Mortului, pe când în dreapta, pe hotarul veșted, delnițele se urcă, se împart, se încurcă până sub pădurea Vărarei... Apoi Pădurea Domnească înghite uruitul trăsुरii, vâltorindu-l în ecouri sgomotoase...

Satul a rămas înapoi, acelaș, parcă nimic nu s'ar fi schimbat. Câțiva oameni s'au stins, alții le-au luat locul. Peste svârcolirile vieții, vremea vine nepăsătoare, ștergând toate urmele. Suferințele, patimile, năzuințele, mari sau mici, se pierd într'o taină dărireră de necuprinsă, ca niște tremurări plâpânde într'un uragan uriaș.

Herdelenii tac toți trei. Numai gândurile lor, ațâțate de speranța împodobitoare, a tuturor sufletelor, aleargă neîncetat înainte... Copitele cailor bocănesc aspru pe drumul bătătorit și roțile trăsुरii

urue mereu, monoton, monoton ca însuși mersul
vremii.

Drumul trece prin Jidovița, pe podul de lemn,
acoperit, de peste Someș, și pe urmă se pierde în
șoseaua cea mare și fără început...

CELOR MULȚI UMILI!

S F Â R Ș I T

Martie 1913 - Iulie 1920

ACEASTĂ CARTE S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE „CARTEA
ROMÂNEASCĂ“, ÎN LUNA
IANUARIE, ANUL 1939.